

26
ଅଧ୍ୟାୟ ଶୀତ
283

ZIEMA 2015

VOL. LXI, No 4, ISSUE 283
2015

Jaunā Gaita, published since 1955, is a Latvian quarterly devoted to literature, the arts, and the discussion of ideas.

Editor-In-Chief:

Rolfs Ekmanis
rekmanis@gmail.com

Associate Editors

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com
Sarma Muižniece Liepiņa
sarmaliepins@verizon.net

Contributing Editors:

Voldemārs Avens, Māris Brancis,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Maija Meirāne,
Juris Silenieks, Juris Šlesers, Lilita
Zaļkalne

Technical Editor:

Juris Žagariņš
Phone: 413-732-3803
juris.zagarins@gmail.com

Business Manager:

Tija Kārkle
616 Wiggins Road
St. Paul, MN 55119, USA
tijalaura@comcast.net

JG home page and archive:
<jaunagaita.net>

Subscription rates:

1 year:	USD 39	EUR 36	CAD 52
2 years:	USD 76	EUR 71	CAD 101
Single issues:	USD 10	EUR 9	CAD 13

Published by Jauna Gaita, Inc.
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821

Contributions are tax-deductible
in the USA.

Printed by
SIA Drukātava, Rīga, Latvia and
TigerPress, East Longmeadow, MA, USA

ISSN 0448-9179

61. GADAGĀJUMS ZIEMA 2015

4. (283) NUMURS

S A T U R S

- 1 Rainis – Ezers
- 2 Leons Briedis – Zaļā zelta neizsmeltā diena
- 3 Rainis un Aspazija 1905. gadā Mellužos
- 6 Pauls Raudseps – Raiņa sapnis
- 10 Sarma Muižniece Liepiņa – DAU-GA-VA / TER-LIN-GUA
- 12 Linda Treija – Nora Kūla (foto)
- 14 Uldis Bērziņš (atdz.) – Brunhildes Eļļupceļš
- 15 Lauris Mīlbrets – Pilsēta plkst. 20.45 (glezna)
- 16 Ainārs Zelčs – Abrene 2002
- 20 Benita Veisberga – Pieraksti
- 25 Valters Nollendorfs – Solveigai
- 26 Sanita Upleja – Mākslinieku sūtība
- 28 Pēteris Korsaks – Eduards Zariņš

MŪZIKA

- 31 Laima Martinska – Dziesma Sanhosē
- 31 Dace Aperāne – Jaunā mūzika Latvijā

MĀKSLA

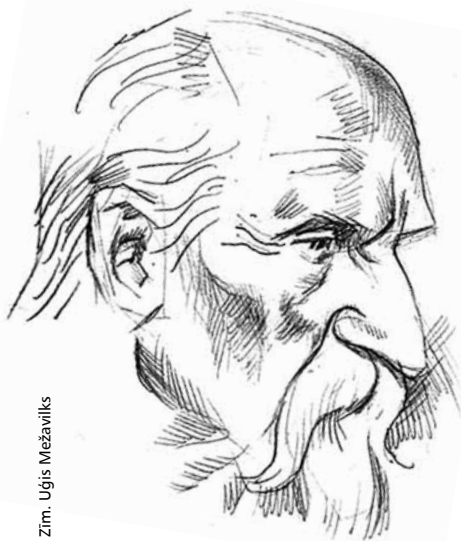
- 33 Linda Treija – Lauris Mīlbrets
- 34 Lauris Mīlbrets – Tīra skaņa (glezna)
- 35 Jānis Elsbergs – Valodas dabiskums
- 40 Franks Gordons – Taupīt nevis ekonomēt
- 41 Sandis Laime – Raganu tradīcija ZA Latvijā
- 45 Lauris Mīlbrets – Sirds stāvoklis (glezna)
- 46 Rudīte Mazūre Godfrey – Dzeja
- 49 VĒSTURE – Ritvars Jansons – LPSR Drošības iestādes
- 52 DAŽOS VĀRDOS (vg)(mb)(jr)(aa)(re)
- 65 NO LASĪTĀJU VĒSTULĒM GRĀMATAS
- 66 Juris Šlesers – Jānis Riekstiņš – Bāreņi
- 68 Juris Šlesers – Dziesma. Svētki. Dzīve
- 71 Rolfs Ekmanis – Eva, JG, Dzelzsgriezēji
- 73 Anita Liepiņa – Nedaudz par Oksanenu
- 75 Juris Žagariņš – Rīgas tramvaji (foto)

76 LABVĒĻI IN THIS ISSUE

Maketētājs Juris Žagariņš

JG pateicas par PBLA un labvēļu atbalstu

Laura Mīlbreta vāks. *Mateja* 13:9. 2014. Fragments

Rainis

EZERS

Kā klusa, melna acs
Ezers no tālienes atstaro pirmais
Noslēpumaini savādā skatā.

Jā, es labi atceros vēl;
Tu mūžam un allaž bijī tāds –
Dzilš un noslēpumains, un melns,
Nepieejams, bruņojies staignēm,
Un visus baidošs no sevis prom.
Tikai notālēm vien es varēju sēdēt
Un drūmi vientuļā skaistumā vērties.

Ar meža ūdensputniem tu draudzējies vien,
Kas no tālienes atskrien un aizskrien tāli
Kā tevis sūtītās domas un ilgas.

Apkārt tev zilruda rāva mirdz
Draudošās krāsās kā zobens un varš;
Aug vaivariņš, reibušu darīdams galvu,
Aug sīki krūmiņi, govis vezdami maldā.

Un garas zāles un mānoši sausnējas sūnas –
Paļaujies vien un kāju uz cinīti cel –
Visi audzēji rijīgo mukulāju sedz
Un tos, kas paļāvušies uz gludo ceļu.

Ko tu tā gāini visus, kā sargādams ko?
Baidošs reizē un vilinošs tomēr,
Nemīlīgs, noslēdzies ezers guļ,
Viņpusē paceļas kalns ar skaistu muižu,
Bet ezers ir viens un viens.

Leons Briedis

ZALĀ ZELTA NEIŅSMELTĀ DIENA

Ezers, kas tik izsenēji piedien Latvijas klusajam un rātnajam reljefam, man vienmēr liecies kā savveida robeža vai eža, kas nošķir vienu novadu vai pasauli no citas, bet vienlaikus tas tik un tā uz mūžīgiem laikiem ir šā novada vai pasaules nešķirama daļa. Protams, ja vien kāds Dievs to nepacels gaisā un neliks šim *mūžīgā nemiera sācējam* lidot apkārt pa visu plašo pasauli, pirms to kāds atkal nosauks vecajā vārdā un ezers no jauna nolaidīsies pats savā vecajā vietā.

Šajā 21. gadsimta miglainajā un dūmakainajā, dzestrajā rudens rītā atvēris logu, redzu: Ezers, vārdā Rainis, plašs, nepārskatāms un neatjausts, joprojām guļ savā līdzšinējā vietā. Un viņu nemulsina pat dziļi aiz septiņi siekšņām nobēdzinātais īstais vārds – Jānis Pliekšāns.

Īru nacionālais dzejnieks, Raiņa vienaudzis un laikabiedrs Viljams Batlers Jeitss (William Butler Yeats, 1865-1939), kurš 1923. gadā saņēma Nobela prēmiju literatūrā, 1898. gadā esejā „Samains” rakstīja: *Īsta dzejnieka parādīšanos nekad nav iespējams paredzēt, un viņš nekad neattaisno uz viņu liktās cerības.*

To, ka Raiņa parādīšanos mūsu poētiskajos platuma grādos nespēja paredzēt Jānis Pliekšāns, grūti apšaubīt. Grūtāk saprast un pieņemt to, ka arī pats Rainis nav attaisnojis nedz sevi, nedz arī mani, nedz vēl daudzus savas poēzijas lasītājus, kuri – cits vairāk, cits mazāk, tomēr visi –, nosaukdami Raini par latviešu nacionālo dzejnieku, likuši uz viņu pārāk daudz cerību, kas, iespējams, piepildīsies vienīgi perspektīvā, topošā nākotnē, rīt, kad mēs atkal neviļus uzšķirsim kādas viņa dzejas rindas.

Un ko gan dzejniekam pienāktos attaisnot? Varbūt vien savu kluso, pacietīgo un negrozāmo, tik ierasto apveidu dzimtās zemes līdzenumos – to *drūmi vientuļo skaistumu*, kurš šķiet tik *dziļš un noslēpumains, un melns, / Nepieejams, bruņojies ar staignēm, / Un visus baidošs no sevis prom*, kam mēs

dzīves laikā varam tikai tuvoties – reizēm pienākt tam pavisam klāt un ieraudzīt, kā šā ezera pašā dzelmē guļ mūsu sirds.

Par ko gan būtu jāattaisnojas Vējam, kurš, ar laimes dvašu plati cilājot krūti, rita agrumā *No upes (..) nāk izpeldējies, / Vēsuma veldzi nes matu galos?* Tā vien gribas tam piekarties, aptaustīt, izjust viņa jaunā un svaiģā ķermeņa tvirtās un zaļoksnās aprises, kas nemanāmi izslīd cauri pirkstiem. Cits Raiņa vienaudzis un laikabiedrs – austriešu dzejnieks Rainers Marija Rilke (1875-1926), kurš 1922. gadā bija nominēts Nobela prēmijai literatūrā, ko Rilke nepiešķīra –, būdams *savā tumsā vijoļtumsai rads*, līdzīgi Rainim tiecās tuvināties dzejai kā augstākai pravietiskai patiesībai, apburot mūs ar aizvien jauniem *dienas plastiskajiem tēliem*, tādiem kā Raiņa Vējš, taču viņu nemaz nenorūpināja Rainim tik neatliekami būtiskā nacionālās pastāvēšanas un pilnveidošanās ideja – tas, ko gribētos nosaukt par *poētisko sakralitāti*, bez kuras īsts latviešu dzejnieks diez vai maz spēj pastāvēt. Rainim allaž bija par maz būt tikai oriģinālam un iekļauties angļu dzejnieka T.S. Eliota klasificētajos mākslinieciskās izteiksmes *attīstītajos* un tās *radītajos*, jo Rainis nemitīgi vēlējās attīstīt pats savus spēkus, *priekš citiem darbodamies*, un viņam Latvija allaž gāja pussolīti pa priekšu gan sev pašam, gan arī viņa dzejai.

Nācija, tauta – tie Rainim nebija visparasti orientieri pasaules kartē kā, teiksim, franču dzejniekam Polam Valerī (Paul Valery, 1871-1945), kuru arī daļēji var saukt par Raiņa vienaudzi un laikabiedru, kam Inteligence, tas ir, *tīrais prāts*, bija *tīrā gara* sinonīms, tāpēc Valerī dzejā Prāts vienmēr ņēma virsroku pār Mīlestību un Jūtām, atsakoties no jēlkādas metafizikas un transcendences. Jo *Viss*, kā mēdza deklarēt P. Valerī, *kas nāk no dieviem, nonāk cilvēka dzīves ellē*. Rainim otrādi: viss, kas nācis no dieviem, cilvēka dzīvi burtiski raušus izrauj no viņa dzīves elles.

Diez vai Rainis bija pazīstams ar Jeitsu – nacionālās atbrīvošanās ideju caurausto *īru renesansistu*. Varbūt tāpēc viņš atdzejoja rumāņu tautas atmodas spilgtāko dzejnieku Dimitriju Bolintījanu (Dimitrie Bolintineanu, 1819-1872) – starp citu, pirmais latviski atdzejotais rumāņu dzejnieks vispār –, kurš uzskatīja, ka tieši tautas jaunrade spēj

Fotogrāfs nezināms. Fotoattēls no RTMM krātuves (#18675)

Rainis un Aspazija 1905. gadā Mellužos (Jūrmalā)

nodrošināt gan sociālo, gan arī nacionālo katras tautas *emancipāti*. Rainim tautas un nācijas bija neizsmejami cilvēciskas aktivitātes avoti, viens no nozīmīgākajiem ne vien sociālā, bet reizumis pat mākslinieciskā progresa virzošajiem spēkiem – iespēja, kā atjaunot, pilnveidot un padarīt cildenāku visu 20. gadsimta vai, citādi sakot, *mūsdienu* civilizāciju, kas tobrīd bija nonākusi visai dramatiskos savas pastāvēšanas krustceļos.

Lai cik abstrakta un nereti pat deklaratīvi virspusēja pirmajā acu uzmetienā liktos Raiņa vārsmā un frāze, poētiski triviāls – viņa izraudzītais vārds, tā iekšienē vienmēr verd dzīvs, organisks, dabisks, vitāls, dinamisks – vispārināts akords, kurš nākotnes perspektīvā agrāk vai vēlāk saskaņojas ar gandrīz vai mūsu katra (arī dzeju un pat Raini nelasoša cilvēka) visapslēptāko sirds ietrisēšanos. Acīmredzot latviešu dzejā nav otra tāda tik konceptuāla un vispārināta dzejnieka kā Rainis.

Franču *dzejas princis* Pols Valerī, kurš līdz Nobelam literatūrā tomēr tika, bet 1944. gadā Otrā pasaules kara dēļ to nesaņēma, diemžēl palika pats savu abstrakciju – simbolu, alegoriju, metaforu, asociāciju un maksimu – sev pašam novilkstajās *ledainajās vispārbās*, kurām cauri izmisīgi un eksaltēti lauzās cits Raiņa vienaudzis un laikabiedrs – krievu dzejnieks, abstraktās Daiļās Dāmas apdziedātājs, Viļa Plūdoņa „Rekviēma” pārcēlājs krieviski Aleksandrs Bloks (1880–1921) kopā ar krievu *sudrabiņa gvardi* Andreju Beliju, Konstantīnu Baļmontu, Marīnu Cvetajevu. Bet arī viņiem, tāpat kā Annai Ahmatovai un Borisam Pasternakam, ne vienmēr izdevās atrast mākslinieciski pārliecinošu poētisko līdzsvaru starp iecerēto un esošo, dzīvi un sapni, ideālu un realitāti. Viņu poētiskās kaislības un *krieviski mesianiskā* ieinteresētība, pārspilējot mākslas un mākslinieka vietu dzīvē un sabiedrībā, piešķirot tai pat misticisma piegaršu, tāpat kā Jeitsa īru tautas *misticiskais simbolisma* traktējums, Rainim bija svešs. Trimdinieks Rainis savā *ceļā uz laimes zemi* bija gan apvaldītāks un savaldītāks, gan arī cilvēciski un poētiski *pragmatiskāks* un pat *rezignētāks*. Viņa ideāls – klusinātāks, rimtāks un, ko tur liegties, arī rūgtāks, bet vienlaikus arī daudz redzīgāks, saprotošāks un izjustāks. Steidzinot sevi uz *gara sēju*, Rainis apzinājās, ka vienīgi tādējādi viņa tau-

tas *gara sējas* citu Eiropas tautu kontekstā tiks *agrāk* (..) *pļautas* – vienīgais neapstrīdamais arguments cilvēcīgam, nākamībā briedinātam optimismam.

Rainis, paturot sev izvīrītās augsti vispārinātās un konceptualizētās poētiskās prasības, spēja apvienot tās ar galēji subjektīvu, intīmu, sirsnīgu, nereti pat vientiesīgi panaivu izteiksmi, tādējādi panākot to, ko sauc par *intersubjektivitāti*, proti, – ka viņa Poēzija nav domāta *Visiem*, bet gan *Katram kā atsevišķam sarunbiedram*. Lasot Raini, šis apbrīnojamā līdzpārdzīvojums neatstāj pat viskonsekventākos viņa oponentus.

Neba bez pamata Raiņa vientulība, ko viņš pārmantojis jau no bērnības un kas skan vai ik viņa dzejolī, kā spītīga apīnītīga nemitīgi apvijas ap viņa lauriem nekronēto pieri. Dzejnieks jau allaž ir kaut kas vientuļš, kaut kas tāds, kas viņu pastāvīgi atšķir no citiem, kā mūždien pietrūkst viņam pašam un pēc kā viņš visu mūžu tiecas, nekur to neatrod – vienīgi pats savā dzejā. Tādējādi pamazām un pakāpeniski un, galvenais, pats nemaz to nezinot un nenojaušot, veidojot ne vien savu, bet arī savu lasītāju, tautas, visbeidzot visas cilvēces apziņu, kā tas notika, piemēram, ar Gēti un vēl daudziem citiem, visbeidzot kļūst par alternatīvu ne vien pats sev un savam laikam un tautai, bet varbūt arī mūžībai, samaksājot par to pats ar savu dzīvi un likteni.

Dzejnieka dzīve, īsi sakot, nemitīgs BŪT, nevis PIEDERĒT, kaut gan dzejniekam pašam tik ļoti no svara abi šie jēdzieni, kurus viņš bieži vien sajauc un apmaina vietām un nemitīgi pārstata to akcentus. Dzejnieks vienlīdz grib abus – visu, galarezultātā nepanākot ne vienu, ne otru. Iespējams, tā ir Raiņa – un ne tikai viņa vien – traģika, kaut gan pats Rainis to skaidri apzinājās, kad 1915. gadā uzrakstīja, ka tieši *Lirika ir ne vien katras literatūras dvēsele* un ka *Lirika ir arī katras lielākas darbības dvēsele vispār*.

Dažbrīd pat pārvarīgi un gluži vai apmāti dzenoties pēc šīs visaptverošās un visu izsakošās darbības, nemitīgās piederēšanas aktīvai rosmei un nemieram – *darbtautas varai, pamatspēkam* –, Rainim nereti savā apziņā *piemirsās* galvenais dzejnieka vecumvecais, sen pārbaudītais un iemīļotais esamības veids – *dezertēšana* vientulībā un klusu-

mā pie tādām pašām šķietami *vientuļām* un *klusām* lietām. 1929. gada septembrī, dodamies pēdējā braucienā uz Majoriem, Rainis atzinās: *No bulvāru čalas un steidzīgas lielpilsētas „dezertēju” uz Jūrmalu*, kur Majoros, Aleksandra ielas trešajā namā, pēc dažām dienām pārāgri aprāvās viņa mūžs.

Precīzāk gan laikam būtu teikt, ka tā bija *dezertēšana liriskajā* – pie seno romiešu Katulla iemīļotās Lesbijas mirušā putneļa grāvmalā, pie Provansas trubadūra zaļās mirtes zariņa, pie itāļu renesanses humanista Petrarkas apjūsmotās Madonnas Lauras zeltmatu sprogas – tūkstošiem šķietami maznozīmīgu, necilu un acumirkliņu nieciņu, kuros tieši un nepastarpināti iemiesojas Poēzijas nekad nepārejošā mūžība. Citādi sakot, par dzejnieka intīmu, vienkāršu, ikdienišķu, viņam tik ierastu un piedienīgu priecāšanos, ko spēj sniegt puķudārziņš ap māju, saujiņa ziedu, bērzu bārbaliņas, strauti un zaļas gravas, nakts rasa, pļautais siens, mākonis pie debesīm, ķermis sausā priedē un vēl milzums neskaitāmu *nugellae* – *nieciņu*, kas acīmredzot veido Poēzijas patieso un mūžseno dabu, aiz kuras tik un tā turpina nerimus šalkt tā *lielā sāpju jūra... pasaules dzīve*. Dzeja ne vien kā *dzīves dzīve*, pēc kuras mēs visi tā tiecamies, bet arī kā neaptverama, karsta, dziļa un skaista *dvēseles dzīve*, jo, citējot Raini: ... *Bez dvēseles nau nemirstības nekam*.

Acīmredzot šajā ziņā Raini pie sava vientuļā un skopā vakariņu galda bez liekām ierunām paaicinātu rumāņu 20. gadsimta dzejas patriarhs, *nemiera, bažu un rūpju* pārņemtais vientuļnieks – anahorēts Tudors Argēzi (Tudor Argezi, 1880–1967), kam Nobela prēmija literatūrā bija jāsaņem 1950. gadā un ko viņam liedza Rumānijas totalitārais režīms, kā arī spāņu 20. gadsimta dzejas klasiķis, trimdinieks Huans Ramons Himeness (Juan Ramón Jiménez, 1881–1958), kurš bija pirmais spāņu 20. gadsimta dzejnieks, kas tika apbalvots ar Nobela prēmiju literatūrā 1956. gadā – abi zināmā mērā Raiņa vienaudži, vismaz laikabiedri noteikti. Varbūt pat līdzinieki, kuri, briedinādami savas poētiskās izjūtas katrs savas (rumāņu, spāņu) nācijas mākslinieciskajās dzīlēs, visu poētisko mūžu algādžoja savu tautu zālamniskajos – neauglīgajos, tuksnesīgajos, ar akmeņiem aizaugušajos – tīrumos, pūlēdamies

tajos sariest vismaz Vienu Vārpu – paši sevi: paši savu jaunā, topošā, *nākamā* skaistuma (Rainis teiktu – *dailes*) paši savas jaunās, *nākamās* reliģijas metus. Kamēr Tudors Argēzi meklēja Dievu, kura nav nedz grāmatās, nedz baznīcās, ik dienas ejot aiz smagnēju vēršu pāra, savas vārsmas un dzīves skaistumu saskatot līdz kosmiskai uztverei paplašinātajā dienišķajā dzīvē, Huans Ramons Himeness, kurš savrupi apmetās uz dzīvi savā *skanīgajā vientuļībā*, savukārt mistiski pārvarīgā vēlmē tiecās saplūst ar Skaisto, ko viņš uzskatīja augstāku pat par Gētes Patiesību, un loloja tikpat mistisku ideju par dievišķo un dievu, ko uzstājīgi un mazliet pat bērnišķīgi mēdza rakstīt ar mazo burtu – *Ilgotu* un *Ilgojošos dievu*, kas, Skaistumam saaugot ar Dievišķo, beigu beigās izrādījās viens un tas pats, jo tam pāri tik un tā nenovēršami stāvēja *klaiņie kaķsierišu eņģeļi... gaismas tauriņš... zvaigzne apelsīnkokā... zvirbulis, kurš svilpo tvīksmi Marseljēzu un dzeltenā aprīļa ziedošā āre*. Būtībā viņi, cits citam sveši būdami, dzīvoja un izjuta vienu un to pašu: neatbilstību gan sava laika dailei, gan tās reliģijai – saviem izvirzītajiem ideāliem –, *neattaisnodami* nevienu uz viņiem likto *cerību*, jo viņi paši bija gan sevis, gan arī savu tautu cerība.

Rainim par tādu *nākamo reliģiju*, kā viņš apgalvoja, vajadzēja kļūt *atkal dzejai, kā tas bija kultūras sākumā... Garam jātop brīvam*, rakstīja Rainis, *tas dzīves uzdevums. Tātad: neatdot dzīvību*. (..) *Eksistēt un nebūt kūt-ram nest dzīves grūtības*.

*Mūsu dvēseles, kas atrautas savai dzīvei,
Aizpūstas prom kā pieneņu pūkas,
Tās tālumā nokrīt – kā sēklas gaudi
Un dīgst;
Redz: mūsu saknes, kam noplēsta zeme,
Vēl gaisā aug, vēl stīgas dzen! –*

tāds acīmredzot varētu būt Raiņa poētiskais testaments latviešu tautai 21. gadsimtā.

Testaments 21. gadsimtam, kurš vēl tikko kā sācies, pilns neskaidrības un neziņas, un kura dzestrajā rudens rītā es atveru logu un sēžu viens pats ar sevi savās četrās sienās. Un redzu, ka tur, ārā, vēl joprojām, silti un iedvesmojoši garodams, kūp plašs, nepārskatāms, vēl aizvien līdz galam neapjausts Ezers. Ezers, kurš atrodas pats savā vietā, un ir daļa manis pašā un mums. Un ij manā

sirdī palēnām mostas vēl neizsmelta diena
no zaļa zelta.

Daudzkārt apbalvotā dzejnieka, atdzejotāja un esejista Leona Brieža radošajā biogrāfijā ietilpst vairāk nekā 20 dzeju grāmatu pieaugušajiem un pusdruvis bērniem un vairāki eseju kopojumi. Dzejdarbi, stāsti, lugas, apceres/esejas tulkotas no aromīnu, itāļu (ieskaitot romanjolas dialektu), sardu, retoromāņu, katalāņu, spāņu, franču, portugāļu, galisiešu, kriolju, angļu, nīderlandiešu, krievu, serbu, maķedoniešu, suahili un albāņu valodas (skat. <jaunagaita.net>

Eseja „Zaļā zelta neizsmeltā diena” ievada Leona Brieža sastādīto Raiņa dzeju izlasi *Ezers* (2015, 136 lpp.), ko laidis klajā Apgāds Zvaigzne ABC. To publicējam ar autora un apgāda atļauju.

Adriāns Kulpe. *Rainis un Aspazija* (Jaņa Rozentāla Rīgas Mākslas vidusskolas audzēkņu izstādē, 2015)

Pauls Raudseps

RAIŅA SAPNIS

Viņš gribēja būt ne tikai tautas mīlēts dzejnieks, bet arī valsts galva. Kāpēc Rainim tas neizdevās?

Rainis bija nikns. *Es Latviju uzcēlu, ziedoju tai savu mūžu, savus dzejas darbus. Kad nu uzcelta valsts un es gribu tai kalpot, jūs man neļaujat to darīt.*

Tā dusmu uzplūdā lielais dzejnieks pārmeta savas partijas biedram, vienam no sociāldemokrātu līderiem Fēliksam Cielēnam, kad 1923. gadā jau otro reizi partija nebija piestrādājusi pie viņa nonākšanas kādā no valsts augstākajiem amatiem. Jau 1920. gadā viņš nekļuva par Satversmes sapulces priekšsēdētāju, kas vienlaikus pildīja arī valsts galvas funkcijas, bet pēc divarpus gadiem partija viņu nevirzīja ne par prezidentu, ne Saeimas priekšsēdētāju, ne par ministru.

Kāpēc Rainis nekļuva par prezidentu? Vairākās Austrumeiropas valstīs demokrātijas pirmajos gados pēc I Pasaules kara beigām slaveni, iecienīti garīgās dzīves pārstāvji ieņēma augstus amatus. Polijas premjerministrs un ārlietu ministrs 1919. gadā bija pasaulē slavenais pianists un komponists Ignacijs Paderevskis. Filozofs Tomašs Masariks palīdzēja dibināt Čehoslovākiju un kļuva par tās pirmo prezidentu. Arī pēc komunisma krišanas inteliģencei bija liela loma mūsu reģiona politikā: Čehijas prezidents bija dramaturgs Vāclavs Havelis, Ungārijas – dramaturgs un tulkotājs Arpads Gencs. Pārejas laikos tautas, kurām politiskās tiesības bijušas ierobežotas, bieži vēršas pie kultūras darbiniekiem, kuri viņus pirms tam ir garīgi pārstāvējuši.

Rainim bieži un ne bez pamata piedēvē patmīlību, tomēr nav arī tā, ka ideju par vadošas vietas ieņemšanu jaunajā valstī viņam būtu uzbūris tikai egoisms.

Lai gan dzejoļus viņš rakstīja jau ģimnāzijā, Rainis pirmo reizi pievērsa sev latviešu sabiedrības uzmanību kā kreisi noskaņotās avīzes *Dienas Lapa* redaktors un viens no jaunstrāvnieku līderiem 19. gs. 90. gados, un viņam bija nozīmīga loma sociālisma ideju izplatīšanā Latvijā. Viņš pats rakstīja: *1893. gadā, atpakaļ braucot no Vācijas, ievadu ve-*

selu somu ar sociālistisku literatūru, un tā no mana čemodāna izauga latviešu sociālistiskā kustība.

Kā dzejnieks Rainis kļuva pazīstams tikai pēc aresta par līdzdalību jaunstrāvnieku kustībā un izsūtīšanas 1897. gadā uz Krieviju, un arī viņa pirmie dzejoļu krājumi bija ar politisku nokrāsu. *Tālas noskaņas zilā vakarā* apcerēja izraidītā cerības uz pārmaiņām dzimtenē (*Es vērīgi klausos / Šos garos gadus, / Vai neskan balsis, / Kas ziedonim radus?*) un šķiru pretrunas (*Bagāts viņš, bet mikstu sirdi...*), bet nākamais krājums *Vētras sēja* pilns 1905. gada revolūcijas kareivīguma (*Tā nevar palikt, tā nepaliks, / Līdz pašam pamatam jauns viss tiks!*).

Pēc revolūcijas nonācis trimdā Šveicē, Rainis turpināja rakstīt politiski uzlādētas dzejas un lugas, kas izsauca plašu rezonansi Latvijā. Par sava veida kulmināciju var uzskatīt *Daugavu*, par kuru brīvības cīņām veltītā atmiņu krājumā *Daugavas sargi* rakstīts: *J. Raiņa „Daugavas” pirmais izdevums parādījās 1919. g. septembra mēnesī, īsi pirms Bermonta uzbrukuma Rīgai; šo izdevumu izpirka divās nedēļās. Daudziem karavīriem gan tieši frontē, gan atpūtas brīžos tuvākā aizmugurē varēja redzēt rokās „Daugavu”, kur tie smēlās sajūsmu: sakarā ar to daži karavadoņi bija izteikušies, ka Raiņa „Daugava” atsvērusi veselu pulku... Ja ņemam vērā, ka „Daugava” uzrakstīta dažus gadus pirms Bermonta uzbrukuma, ka tās saturā gandrīz uz mata atspoguļojas viss tas, kas notika Daugavas krastos 1919. g. oktobrī un novembrī, ka dzejnieks tieši uzminējis lielo un izšķirošo notikumu vietu, ka beidzot šī dziesma nāca visīstākajā laikā, tad mums jāatzīst, ka nemirstīgā sērdieņu dziesma ir gaišreģa pravietojums visai tautai. Šā dziedājuma spēks vēl arī šodien nav aizmirsts, jo no tā ņemtos vārdus Mārtiņš Brauns pārvērtis gandrīz vai par otru himnu – *Saule, Pērkons, Daugava.**

Raiņa atgriešanās Latvijā 1920. gada pavasarī bija īsts triumfa gājiens. Rīgas dzelzceļa stacijā 10. aprīlī viņu ar Aspaziju sagaidīja ne tikai dažādas prominences, bet arī milzīgs skaits rīdzinieku. Cielēns savās atmiņās raksta: *Galvaspilsēta bija karogota un stacija dekorēta puķēm un vītnēm. Skolu jaunatne stāvēja ielu malās goda sardzē. Laužu jūra vētraini uzgavilēja lielajiem nacionāla-*

*jiem dzejniekiem un brīvības cīnītājiem. Nacionālajā operā notika svinīga abu dzejnieku godināšana, kurā piedalījās ne tikai sociāldemokrāti, bet dažādu politisko novirzienu pārstāvji, un Raiņa pārnākšanu apdziedāja pat krasi atšķirīgas, labējās vadonisma ideoloģijas pārstāvis Edvards Virza: *Virš torņiem un fasādēm flagas, ik laukums tā laistās un viz, / Pilns ļaužu, ka liekas - uz ielām ir pilsēts iznācis viss* (...), */ Jau skan kaut gaviles diktas, un ļaudis tālāku veļ. / Vai vadoni, veicēju kaujā tur rokas uz vairoga ceļ? / Nē, pilsētā šajā pie tautas ir nonācis dziesminieks viens / No augstuma sava, kur ilgi ar viņu runāja Dievs. (...)* / *Tur iet viņš pa pilsētas ielām un aizsaules mirdzuma josts, / Un, redzot tā ģenija gaismu, ir aizmirsis tautai tās posts.**

Rīgas pilsētas dome vienbalsīgi nolēma nosaukt divus pilsētas lepnākos bulvārus dzejnieku vārdos. Tautas padome jau bija pieņēmusi sevišķu likumu, lai Rainis un Aspazija varētu kandidēt nedēļu pēc viņu ierašanās notiekošajās Satversmes sapulces vēlēšanās, kas viņiem citādi būtu liegts, jo abi nedzīvoja Latvijā vēlēšanu izsludināšanas laikā. Rainis visos piecos vēlēšanu apgabalos ieņēma pirmo vietu sociāldemokrātu partijas sarakstā, kuri pārliecinoši uzvarēja vēlēšanās un ieguva 57 no 150 vietām. Kārļa Ulmaņa un Jāņa Čakstes Zemnieku savienība tālu atpalika, paliekot otrajā vietā ar 26 deputātu mandātiem.

Pēc tādas atgriešanās dzimtenē kuram gan nebūtu licies, ka viņam būtu dabiski kļūt par jaunās Latvijas pirmo personu? Taču tā ne-notika. Kad 1920. gada 1. maijā sanāca Satversmes sapulce, tika izvirzīti divi kandidāti uz priekšsēdētāja amatu, kas būtu vienlaikus parlamenta vadītājs un valsts galva: Zemnieku savienības Jānis Čakste un sociāldemokrātu Rainis. Čaksti ievēlēja pirmajā kārtā ar 83 balsīm, bet par nesen sumināto dzejnieku nenobalsoja pat visi viņa partijas biedri, un viņš saņēma tikai 48 balsis.

Bija sācies reālpolitikas laiks. Sociāldemokrātu vadība labi saprata, ka, par spīti uzvarai vēlēšanās, viņi Satversmes sapulcē bija mazākumā, jo Zemnieku savienībai kopā ar radniecīgajām labā spārna jeb „pilsoniskajām” partijām bija vairāk nekā 60% balsu, un tie politisku iemeslu dēļ negribēja ļaut sociāldemokrātu pārstāvim kļūt par faktisko

prezidentu. Kā var noprast no Cielēna atmiņām, sociāldemokrāti to saprata un vienojās ar labējo spārnu, ka viņu kandidāts Andrejs Petrevics tiks ievēlēts par pirmo priekšsēdētāja biedru.

Rainis gan šo darījumu nesaprata. Kā raksta Cielēns, *Rainis bija tik aizvainots, ka, noklausījies balsojumu rezultātus, demonstratīvi atstāja sēžu zāli un aizgāja mājās.*

Satversmes sapulce strādāja gandrīz divarpus gadus. Rainis tās darbā ņēma aktīvu lomu un 1922. gadā kandidēja pirmajās Saeimas vēlēšanās. Kad tā sanāca novembra sākumā, atkal bija pienācis laiks izvēlēties – kas ieņems valsts vadošos amatus.

Sociāldemokrātu vadība atkal izsvēra reālas iespējas un nolēma prezidenta amatā atbalstīt Jāni Čaksti. Nespēdams sadzīvot ar Ulmani, viņš bija aizgājis no Zemnieku savienības un iestājies Demokrātiskajā centrā, un sociāldemokrātiem Čakste bija daudz pieņemamāks kandidāts nekā Ulmanis, kurš būtu reālākais labējo spārna kandidāts. Pretī sociāldemokrāti saņēma Saeimas priekšsēdētāja amatu, uz kuru virzīja juristu Frici Vesmani.

Šis lēmums tika pieņemts, nekonsultējoties ar Raini, un partijas biedru memuāros redzams, ka viņi par to jutās diezgan neērti. Gan Cielēns, gan Voldemārs Bastjānis raksta – visi uzskatīja, ka Rainis Saeimas priekšsēdētāja amatu nemaz negribētu, jo tas saistīts ar laikietilpīgu, – tehnisku darbu, kas viņam nepatīktu un nebūtu pa spēkam. Turklāt neviens nezināja, ka viņš šo amatu vēlētos, jo Rainis *ne ar vienu, pat ar saviem tuvākajiem draugiem par to nerunāja*, raksta Bastjānis. *Vēlāk gan izrādījās, ka šo partijas rīcību un viņa kandidatūras neuzstādīšanu Rainis bija ņēmis ļaunā, tikai nevienam neko neteica un savu neapmierinātību neizrādīja.*

Pēc Vesmaņa ievēlēšanas par Saeimas priekšsēdētāju pienāca laiks vēlēties prezidentu, un nu partijas vadībai bija jāpasaka Rainim, ka nolēmusi atbalstīt Čaksti. Šo nepatīkamo uzdevumu uzticēja Saeimas frakcijas līderiem Cielēnam, Bastjānim un Ansim Rudevicam, kuri Raiņa mājās Pārdaugavā dabūja noklausīties gan Aspazijas pārmetumus par partijas *nogrimšanu materiālismā, veikalošanā un partijas lielo ideālu aizmiršanā*, gan paša Raiņa, kā raksta Bastjānis, sarūgtinājumu un

dusmas: Tauta viņu mīlot un cienot, ko pierāda viņa ievēlēšana visos piecos vēlēšanu apgabalos, bet partijas vadība to nesaprotot, tā cenšoties nostumt viņu malā.

Pēc Jāņa Čakstes kļūšanas par prezidentu Rainis līdz gada beigām neapmeklēja Saeimas sēdes, sakot, ka esot saslimis. Janvārī tika apstiprināta jaunā valdība, kurā arī sociāldemokrātiem bija savi pārstāvji, taču arī šoreiz starp tiem nebija Raiņa. Nu viņa pacietības mērs bija pilns. Rainis *demonstratīvi pārsēdās sēžu zāles pēdējā solā, lai tā izrādītu, ka viņš ir konfliktā ar frakcijas vadību, kas viņu pazemojusi*, raksta Cielēns. *Viņš nesevoja debatēm, ne mazākā mērā neinteresējās par Saeimas darbību, kaut ko lasīja vai arī rakstīja un laboja rakstu korektūras.*

Rainis kandidēja un tika ievēlēts 2. Saeimas vēlēšanās 1925. gadā. Pēc šīm vēlēšanām partija viņu beidzot izvirzīja par prezidenta kandidātu, un pirmajā vēlēšanu kārtā viņš no trim kandidātiem saņēma vislielāko balsu skaitu – 33. Taču acīmredzot nevēlēdamies, lai otrās vietas ieguvējs Ulmanis apvienotu ap sevi centra balsis un tiktu ievēlēts, sociāldemokrāti atsauca Raiņa kandidatūru un nākamajā kārtā atkal balsoja par Čaksti, kurš rezultātā otro reizi tika ievēlēts par prezidentu. Raiņa attiecības ar partijas vadību izlīdzinājās tikai pēc 1926. gada decembra, kad Marģera Skujenieka „kreisajā valdībā” viņš kļuva par izglītības ministru. Šo amatu viņš ieņēma līdz valdības krišanai 1928. gada janvārī.

Par spīti slavai, kuru dzejniekam deva viņa literārie darbi, Rainis vienmēr uzskatīja, ka politiskā darbība ir daļa no viņa būtības. *Ja es nebūtu politiķis – tad es nebūtu nekas! – viņš teicis.* Un citā reizē šo atziņu papildina: *Ja nebūtu bijis šo politiski sabiedrisko ierosinājumu un kopīgās cīņas ar tautas pamatšķiru par viņas tiesībām un nākotni, tad arī mani darbi būtu drīz apsīkuši. Mākslinieks var radīt tikai tad, ja viņš līdzī dzīvo sava laikmeta dziņām un vētrām.*

Vai kaut kas būtu mainījies, ja Rainis tiešām būtu kļuvis par Satversmes sapulces priekšsēdētāju vai Valsts prezidentu? Latvijas Universitātes profesors Aivars Stranga, iespējams, vizināšākais vēsturnieks par starpkaru gadu Latvijas politiku, uzskata: *Absolūti nekas nebūtu mainījies. Varbūt viņš pat būtu*

sliktāks nekā Čakste. Bažas par Raiņa praktiskā darba spējām, iespējams, bija pārspīlētas, jo kā Nacionālā teātra direktors un izglītības ministrs viņš parādīja zināmas administratora dotības.

Bet vai viņš būtu varējis vadīt Saeimu? Rainim bijusi vāja balss, un viņš ātri iekaisa, tāpēc *viņš nebija līdzvērtīgs Čakstem reālo talantu ziņā.* Būdams pilnīgi pārliecināts demokrātiskā sociālisma pārstāvis, Rainis vienlaikus gaidīja, ka būs kas vairāk. *Nevienā, pat politiski vecā un ideālā sabiedrībā, nav piepildāmas tik dažādas ilgas – būt par tautas vienotāju un visas tautas pārstāvi, bet vienlaikus arī par partijas goda priekšsēdētāju, Saeimas deputātu un kreisās politikas pārstāvi,* secina Stranga.

Varētu teikt, ka ne tikai savā mākslā, bet arī politiskajā dzīvē Rainis bija īsteni rai-

nisks. Viņš gribēja apvienot nesavienojamo, sasniegt nerasniedzamo, un, kā daudziem viņa varoņiem, sapņa sadursme ar īstenību izrādījās dziļi sāpīga. (<www.irir.lv> 2015.10.IX).

Paula Raudsepa raksta pirmpublicējums nedēļas izdevumā *Ir* (2015.9.IX – <www.irir.lv>). Autors dzimis ASV, kopš 1991.gada dzīvo Latvijā. Tautas frontes aktīvis, palīdzējis dibināt un pēc tam dažādos amatos strādājis laikrakstā *Diena*. Kopš 2010. gada ir viens no galvenajiem žurnālā *Ir* veidotājiem/komentētājiem.

Pat Igaunijas prezidents Ilvess atzīst *Ir* par labāko nedēļas žurnālu Baltijas valstīs. Lasiet visus žurnāla rakstus jau iznākšanas dienā, abonējot *Ir* elektronisko versiju – <www.irir.lv/abonesana>

Rainis grupā Baltijas valstu konferencē Bulduros 1920. gada augustā

Sarma Muižniece Liepiņa

DAU GA VA / TER LIN GUA

RAIŅA 150. GADU JUBILEJAS SAIETS
RIETUMTEKSASAS TUKSNEŠĪ, ASV
2015.26-29.III

Nobeigums. Sākums un 1. turpinājums JG281-282.

Pēteris Martinsons (1931-2013) Keramiķis. Alpīnists. Lauva. Putns. Māls un gaiss. Migla un balts porcelāns. Martinsona ziņkārīgie un vijīgie pirksti nav atdalāmi no tūkstošām to radītajām būtnēm, celtnēm, draudzībām. Tās, kam ir tieši no Martinsona dvēseles, no viņa dzīvē izveidotās mantras ielieta gaisma, elpo. Spārno. Dodamies tuvāk pie upmalas, mālainākā vietā iespiest PM krēslu. Iemērcu roku mirdzošajā Terlinguas upē. Nokratot pirkstus, pāris atsvaidzinošas ūdens piles rotājīgi aizlidinu uz uzstādītā krēsliņa pusi. Pilītes ielido Pētera bārdā. Viņš pasmaida. Labi Daugavpilī. Labi Japānā. Labi Čehijā. Labi kalnu virsotņu smailēs. Labi arī te.

Dzintars Mežulis (1950-2003) „Ja viņš dzīvotu viduslaikos, viņu sauktu par burvi” (MŠ JG138/139). Līdz divdesmitpiecu gadu vecumam jau piedzīvoti 80 zemju klosteri, alas, džungļu būdas, slimnīcas. Redzēts tas, kā vairs nav. Redzēts tas, kas vēl būs. Katra Mežuļa kaltā savdabīgā rota ir talismans, katrs keramikas darbs mistisks rituāls, kas jāpiedzīvo katram, kas tam tuvojas, sākot ar tā radītāju. Rūpīgi, it kā pārvietotu šamaņa mumificētus ceļgalus, elkoņus, sirdi, nesam

Laiva *Rainis*

Foto: Vilks Indre

Dzintaram domāto krēsliņu uz pārakmeņojušos trilobitu saimes apšargātu spraugu klintī. Neskatāmies spraugas bezdibenī. Terlinguas upes neparedzamās straumes izskatotā ala lai paliek Mežulim ko izpētīt. Ko apgleznot. Alā lai top jauni hieroglifi. Ceļa zīmes uz un no citām dimensijām.

Nora Kūla (1935-2005)

NORAS ZEĶES

Nora stāvēja un pastāvēja uz lillā.
Kājas zeķēs košās un gaŗās
kā izsaukumu zīmēs.

Nora stāvēja un pastāvēja
uz sirsnīgām kājām divām:
Viena vārdā „Ejam!”
Otra vārdā „Darām!”
Vai tā ziemeļblāzma?
Vai „hepenings”?
Vai Noras krāšņās zeķes
māj mums sveicienus?

SML 2005. gada septembrī

Noras aizrautīgie smieklī brīvi klejoja laboratorijā. Spruka latviešu sarīkojumos. Sevišķi garlaicīgos. Pastaigās. Sarunās. Viņas krēsliņu iekārtojam kūrortā. Saule. Sekls, silts ūdens. Plakana vieta blakus krēsliņam, kur izklāt apžilbinoši spožu pludmales dvieli. Divus.

Jānis Baltvilks (1944-2003) Brālis ozols, māsa liepa. Cielaviņa pie jūras. Danco zaķis, danco lapsa. Kā zilīte pie loga. Kad esmu apdzīvots. Kaķuzirņi un kurmjukārkli. Ķimeņu lauks. Ķirzaku pils. Krūmu krāmu jēru jūra. Līdakas trešā vasara. Meža malas zaļais knauķis. Ods nokrita no ozola. Purva burvis. Saruna ar magoni. Sienāži un zvaigznes. Skrejvabole pieliek soli. Stērstes sniegā. Sūsurā vasara. Visas manas pilītes. Zāle visu dienu zaļa.... Paraksts: Baltais Vilks. Ar melnbaltajiem burtiem veidojam lēzenu taku uz smilšainu pussalu. Lai tur var vienā mierā padzerties plīvurpūce, lidvāvere, mazais susurs, brūnais lācis, bārdainais naktssikspārnis, blāvais praulgrauzis, sarkanvēdera ugunskrupis – visi Baltvilkam līdzīgi ceļojošie Latvijas aizsargājāmie mežu, purvu un lauku draugi. Kriksis rikšo pa priekšu ar Baltā Vilka krēsliņu zobos. Nu labi. Tā gluži nav. Kriksis tikai rikšo.

Paceļ ausis. Pakuļ asti. Pacilātībā ar ķepu uz-
kāpj un nogāž burtu „A”.

Astrīde Ivaska (1926-2015) Dzīvesziņa. Dzī-
vesprieks. Dzejniece. Elegance. Tikai divas
dienas vienīgi gars. Stars. Pērniem Ivas-
ka draudzenei solīja: „Atbraukšu ciemos
pankūkas ēst, kad ziedēs zilie sniegpulkste-
ņi.” Rīgā varbūt vēl nezied, bet te, Rietum-
teksasas tuksnesī, zied. Zied viss! Tev! Kā bi-
tes, ziedputekšņus vācot, lidinām Astrīdes
krēsliņu no viena plaukstoša pudura pie otra,
pie trešā. No gaismas ēnā, no ēnas gaismā
mums līdzī lido un dūc pati Astrīde: „Es eju,
un pāri zemes sūnai pārveļas debess sūnas
klāsts. Tur ir ceļš, ir citi. Es atgriežos, šoreiz
es vēl atgriežos.” Pie mūsu apputējušiem zā-
bakiem pielīp ziedlapiņas.

Visi septiņi viesi sagaidīti

Vilis baltā vēja plandītā kreklā teatrāli nostā-
jas uz klints malas. Viņa stipru līniju vilktais
zods, jūras kapteiņa ieņemtā poza un foku-
sētais skats rāda uz vizuālā stāstījuma nā-
kamo ainu. Lejā, upes otrā krastā, Linda un
Inga atritina līdzpaņemtū milzīgu audeklu.
Uz tā Lindas gleznota pelēkmelna airu laiva
peld līdzīgi tumšā fonā.

Atgriežamies Raiņa sērdieņu dziesmā. Raiņa Daugavā

Jaunais nabags: „Pērkons naudu noglabāja /
Daugaviņas dibenā; / Akmeņslogu virsū vēla,
/ Ūdens krāci pāri gāza... tauta raud simtus

Septiņi kraukļi amerikāņu aktieru nospēlētā ainā no *Zelta zirga*

Foto: Sarma Muižniece Liepiņa

gadu, / Tautas miesas asinē, – / Asar'plūdu,
asins plūdu / Jūra tūkst – izmet zvaigzni.”

Nav jau it kā kāds no mums šai brīdī sāktu
skaļi skaitīt šos Raiņa vārdus. Tomēr intuitīvi
visi saprotam, ka šai laivai jābūt tumšai. Un
tukšai. Ka tā šim vizošam ūdenim neder. Ka
tai savas tautas vēsturiskā nasta būs jānes
2015. gadā Terlinguas sauszemē. Upmalā.
Uz laivas fona, uz audekla malām kraujam
pasmagus akmeņus. Kādus 30. Nodrošinām
to, lai laivu neiepūstu upē. Nodrošinām to,
lai Terlinguas upi nenosprostotu smagums
un tumšums. Lai tās ūdeņos šonakt un rīt-
nakt un gadu gadus visā platumā un dziļū-
mā var atspīdēt zvaigznes. Īstās un simbolis-
kās. Latviešu gari. Mirušie un dzīvie. Latviešu
valoda. Vārdi. Zilbes. DAU GA VA / TER LIN
GUA. Atspīdēt, nevis nogrimt latviešu valo-
das uzticīgie nesēji tuvumā un tālumā.

Bostonā latviešu saimi bieži svinīgos aktos
uzrunā vietējo igauņu un lietuviešu pārstāvji.
Daži ar humoru. Igaunis prasa: „Kas ir elle?”
Pats atbild: „Elle ir vieta, kur latvieši stāv ap
ugunskuru un dzied un dzied un dzied.”

Nevaram ilgāk izvairīties no dziņas dziedāt.
Viesmīlīgi sastādām septiņu viesu krēs-
liņus mazā aplī pie mūsu kājām. Visi seši

Foto: Helēna Viksniņa

NORA KULA

nostājāmie lielākā aplī ap tiem un, draudzīgi rokās sadevušies, laižam vaļā Raiņa pirms simts gadiem „Baltā Daugava” nodaļā rakstītos, mums visiem no trimdas skolām un nometnēm ļoti pazīstamos vārdus. „Daugav’ abas malas / Mūžam nesadalās: / Ir Kurzeme, ir Vidzeme / Ir Latgale mūsu. / Laima, par mums lemi! / [Dod mums] Sargā mūsu zemi! Viena mēle, viena dvēsele. / Viena zeme mūsu. / Daugav’ abas malas / Mūžam nesadalās...”

Vilis paņēma divus atšķirīgus, vizuāli spēcīgus „Daugavas” DP nometnēs publicēto izdevumu vākus (kopijas!) un tos peldina pa upi uz Raiņa un Aspazijas pusi. Varbūt domādami, ka tās ir ēdienkartes, vai vienkārši ieturot sev tīru vidi, dižgari garām peldošās lapiņas izķeksē no ūdens. Tad pamāj mums, lai nākam pie viņiem pusdienot. Rainis piedāvā savu garo gar zemi izstiepto koka kāju sēdvietām. Aspazija izklāj savu zaļo platu brunču malu galdautam.

Marfā

Rīt, parīt, aizparīt Rainis / Marfā.

Beidzot satiksies no visām malām braucošie: Maija, Elga, Anna, Helēna, Jūlijs, Jūfons (Yuefan), Marks, Alisa (Alissa), Anita, Niks, Biruta, Guna, Toms, Jānis, Vilis, Linda, Inga, Baiba, Sarma.

Marfa Public Radio skanēs raidījums par Raini deviņpadsmitā, divdesmitā un divdesmitpirmā gadsimteņa pasaules notikumu kontekstā. *Hotel Paisano* lasīs cēlus pasākuma apsveikumus no Latvijas Kultūras ministrijas, no ALAs Kultūras nozares un Kultūras fonda vadītājas. Jānim iekodīs skorpions. Pārpildītā zālē vietējie amerikāņi fantastiski nospēlēs vairākas ainas no Indes tulkotā „Zelta zirga.” *Lonn Taylor*, pensionējis *Smithsonian* muzeja vēsturnieks, rakstīs savā *The Big Bend Sentinel* „*Rambling Boy*” slejā: „*On a recent [Saturday] night I found myself wearing a nightshirt over my street clothes and playing the part of a dying father in a reading of the Latvian national epic play „The Golden Horse” at the Marfa Book Company...*”

Jaunā *inde/jacobs* galerija ņudzēs no apmeklētājiem. Ar sevišķām minimālisma inspirētām Rainis/Marfā salvetēm no lūpu kaktiņiem slaucīsim melno balzāmu un gardas

drumstalas no „Ko Rainis ēstu Marfā” bufetes. Naktī, pāri biežajam galerijas mūrim no skaidrajām debesīm atvērtā pagalma skanēs latviešu balsis, latviešu dziesmas. „Ellišķīgi” jauki!

Dzejnieces, mākslinieces un sabiedriskas darbinieces Sarmas Muižnieces Liepiņas raksti un dzejoļu kopas publicētas kultūras izdevumos, ieskaitot *JG*. Dzejkrājums *Izgērbies* (1980). Ilggadēja Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fonda vadītāja un Amerikas Latviešu nākslinieku apvienības valdes locekle. Plāni top Latgales laukos izveidot vizuālu stāstu.

Foto: Linda Treija

Rolfis Ekmanis ir saņēmis PBLA Balvu (2015) „par ilggadēju un pašreizējā žurnāla Jaunā Gaita izdošanu, par latviešu literatūras un kultūrvēstures atpazīstamības veicināšanu un saišu stiprināšanu starp radošajiem darbiniekiem Latvijā un latviešu mītnes zemēs pasaulē.”

BRUNHILDES EĻĻUPCEĻŠ

No senislandiešu valodas atdzejojis

Uldis Bērziņš

(Pagaidu variants)

Pēc Brunhildes nāves aizdegti divi sārti, tas viens Sigurdam, un tas izdega pirmais, bet Brunhildi sadedzinājuši otrā sārtā – dārgām drānām izklātā pajūgā. Stāsta, ka Brunhilde pajūgā traukusi Eļļup gar kādas milzenes namsētu. Milzene sauc:

1
„Ne pagalmā braukt tev,
ne brukt pār sliekšni
klintīs man kaltajā
kalnu namā.
Klātos tev, sieva,
klabināt stelles,
ne citas vīram
nopakaļ vilkties.

2
Vai bija tev važot
No Valoņu zemes,
grozgalve gaisīgā,
uz pagalmu manu?
Tu, zelta Sole,
ja zināt vēlies,
dāsni skaloji
asinis no delnām.”

3
[Brunhilde saka:]
„Vai acīs man sviedīsi
tu, klinšu sieva,
ka vīru pulkā
es radusi karot?
Gan augstāk dzimušu
mani atzīs,
visi, kas mūsu
ciltskoku raudzīs.”

4
[Milzene saka:]
„Gan tu, Brunhilde
Budles meita
par lielu nelaimi
pasaulē nāci –
Gjūkes bērņus
tu iznīdēji,
tu nopostīji
viņu laimīgo namu.”

5
[Brunhilde saka:]
„Gana es gudra
no pajūga saucu –

kaut tu glupa,
gaidi un klausies –
kā Gjūkes mantnieki
pievīla mani
mīlu man laupīja,
lauzt zvērastu lika.”

6
Apmetņus apslēpt
liek gudrais ķēniņš
astoņām māsām
zem ozola zariem.
Divpadsmit ziemas,
ja zināt gribi,
tad man bija,
kad zvērējos princim.

7
Visi mani dēvēja
tur Dārdulejās,
kas pazina mani:
„Tā – bruņsegu galvā!”

8
Tad es veco
varoni gotu –
Dzelzstīpas Gunnaru
gremdēju Ellē,
dāvāju uzvaru
Audas brālim,
drošajam puisim –
tad dusmoja Odins.

9
Viņš aplieca Kaujubirzī
vairogiem mani,
baltiem un sarkaniem,
un krantīm kopā –
tik tam bij modināt
mani no miega,
kurš nekur pasaulē
nieepazis baiļu.

10
Stāv dižistaba,
uz dienvidu vērsta,

zaru rīļa
lokās un zvāro,
tik tas pārlēks,
kurš vedīs man zeltu, –
vedīs man dūnas,
kur dusējis Fāvnis.

11
Zeltvedis jāja,
zeltnesis lēca
te, mana audžutēva
istabās augstās, –
dāņu vikings
karadragu vidū.

12
Abi gulējām
vienā gultā,
it kā viņš būtu
mans miesīgs brālis,
roku pat neuzlikām
uz otras, –
tā mēs gulējām
astoņas naktis.

13
Acīs man Gudrūna
Gjūkes meita meta,
ka es ar Sigurdu
skāvusies gultā,
tad zināms nāca,
ko gribētu zūdam, –
kā līgavas kārtā
ievīlāt mani.

14
Pārāk jau ilgi
pāresti jācieš
vīriem un sievietēm
pasaulē šajā, –
bet mūs vairs nešķirs,
mēs kopā mirām, –
abi ar Sigurdu.
Spīgana, gaisti!

Lauris Mīlbrets. *Pilsēta plkst. 20.45.* 2012. Eļļa, audekls. 40 x 45 cm

Par mākslinieku skat. 33. lpp.

ABRENE 2002

Ja Otrais pasaules kaņš nebūtu bijis...

Sākums lasāms JG276.

Lēta, pašu zemē ražota elektrība ir bijusi viena no galvenajām Latvijas tautsaimniecības vajadzībām. Ar tādu elektrību, ražojot lielos vairumos, pat nabadzīgā Norvēģija ir tikusi pie turības, saprotams, izmantojot arī daudz ko citu. Valstij nodibinoties, gana labas ir bijušas petrolejas lampas; tagad latvieši, kas ir nadzīgi jaunumu izmantošanā, pērk elektriskās plītiņi Elektroluksa veikalos Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, un sildās ar siltumsūkņiem. Pirmo siltumsūkni Latvijā tika uzstādījis preses magnāts Benjamiņš, kuņam tagad pieder arī sava televīzija.

Taču elektrība joprojām ir pārāk dārga, un sociāldemokrati apgalvo, ka valdošā partija iztukšojot tautas maciņus kūdras centrāļu labā. Pa to laiku valdība ir nolēmusi pirkt lētāku elektrību Zviedrijā. Igaunija jau tā dara, un nepavisam nekaitē savai degslānekļa nozarei. Lietuvas lauksaimniecības ražojumu eksports pēdējos gados ir tik ļoti palielinājies, ka arī dienvidu kaimiņiem vairs nepietiek ar to, kas tiem jau ir.

Sociāldemokrati sāk kritizēt valdības nodomus, jo lētāka importētā elektrība vai nu izpostīšot pašu zemes elektrības ražošanas nozari, vai arī valdība lemšot par piemaksām, un tas notikšot uz tautas rēķina. Bet kā tikt pie lētas elektrības?...

Neviens to nezina, vai arī klusē tie, kuņi zina. VEFa jau Ulmaņa laikā ir ražojusi vēja aerogenerātorus, kas uzstādīti daudzās saimniecībās, līdz kuņām nav aizstiepušās elektrības līnijas no elektrības ražošanas vietām. Šī nu ir bijusi lēta elektrība, taču ļoti atkarīga no vēja untumiem. Tagad moderni vēja dzinēji kā milzu spāres satupušies pa visu Dižjūras piekrasti līdz pat Grobiņai un Vidzemes jūrmalā līdz Ainažiem, tomēr ar vēju saražo maz elektrības, un elektrība tik un tā ir dārga. Bet tad līdz Zviedrijai tiek novilkts zemūdens kābelis, un *Brīvā Zeme* ievadrakstā var jūsmot, ka elektrība tagad klūšot lētāka.

Svētdienas rītā atbrauc brālis ar savu ģimēni, un visi lielā pulkā sataisās uz baznīcu. Ies kājām, jo katoļu baznīca nav tālu, Vadoņa alejas galā.

Aprīņa centra ierīkošanas dēļ jau kopš pilsētas iesākuma uz šejieni ir pārcēlušies daudzi luterāņi, kā ierēdņi un robežsargi, un uzticami pierobežas apdzīvotāji. 1932. gadā vēl par Jaunlatgali dēvētā pilsētas evaņģeliski luteriskajā draudzē ir bijis 116 locekļu, ap tuveni desmitā daļa no visiem pilsētas iedzīvotājiem. Ap to laiku jau ir bijusi tikpat kā gatava pēc architekta Kundziņa meta būvēt iesāktā luterāņu baznīca. Kad 1943. gadā tur kristīta Aivara māte, draudzē jau ir bijuši pāris simti locekļu. Slēdzot mūža derību ar Aivara tēvu, māte pārgājusi katoļticībā. Pa šiem gadiem luterāņu pulciņš ir tā pieaudzis, ka nu jau vairāk nekā puse no pilsētas iedzīvotājiem ir luterāņi. Katoļu draudzes rindas savukārt visvairāk papildina laucinieki. Katoļu baznīca ir drusku mazāka.

Aivars nostājas grēku sūdzētāju rindas galā. Ko prāvestam teikt?... Kopš pēdējās grēksūdzes, šķiet, neviena pārkāpuma nav bijis. Palēnām rinda iet uz priekšu; jau uzsliecas kājās pirms Aivara biktskrēsla lodziņam pieplakusi vecenīte, un nu ir Aivara kārtā. – *Lai ir slavēts Jēzus Kristus! – Mūžīgi mūžos! – Pēdējoreiz uz grēksūdzi esmu bijis pirms mēneša. Cienīts garīgais tēvs, nezinu, ko lai izsūdzu, jo pa šo laiku neko neesmu sagrēkojis... – Tad ar jums ir tāpat, kā lidojot ar lidmašīnu. Paraugoties uz zemi, jūs neko neatšķirāt, bet tiklīdz lidmašīna nolaižas zemāk, tā jūs ieraugāt tik daudz, tik daudz... – Droši vien... – Gandarīšanai palasiet Svētos Rakstus! – Priesteris trīsreiz pieklaudzina pie grēku sūdzēšanas režģotā lodziņa; Aivars trīsreiz sit krūtīs, savu vainu atzīdams, tad pārkrustās, pieceļas un iet apsēsties uz baznīcēnu sola.*

Baznīcā ir jauki, un dievkalpojums pacilā dvēseli. Pusdivos mise ir galā, un Elkšņi iet uz mājām. Tavu jauku svētdienu! Drīz pilsētnieku dārziņos saplauks puķes, un ielās smaržos jasmīni un ceriņi.

Mājās visi sēžas pie galda, un raisās omulīgas sarunas. Tēvs gan zina stāstīt, ka viņa tēva mājās, kad ēduši, tad neesot drīkstējuši bilst ne pušplēsta vārda. Dievs dod ēdie-

nu dzīvības uzturēšanai, tāpēc ēdienreizes ir kā svētas pateicības reizes Radītājam. – *Bet ko nu tagad, tēvs saka viebdamies. Tagad ir citi laiki.*

Vakar redzēju, kā uz Rītupes pusi aizbrauc vilciens ar tankiem... ieminas Aivars.

Varbūt no Rīgas, no remontiem vecajās auto-tanku brigādes darbnīcās, paskaidro brālis. Vai tad Pulka ielā remontē tankus? – To es nezinu.

Vai nebūs kaņi? – bažijas māte. Starp zemniešiem un mēnesiešiem, Aivars pazobojas. Tagad vairs nekaņo, jo sanāk pārāk dārgi. Kungī sasēžas ap gadu un strīdās tik ilgi, kamēr vienojas, kuŗš kuŗam klausīs. Mēs arī sēžam ap galdu! – svarīgi pavēsti brāļa mazais dēliņš, un visiem nu lieli smieklī.

*Un mums ir tik varena aizsardzība līnija, ka krievi tai neuzdrošināsies uzbrukt, vai ne tā? – Jautājums ir uzdots vecākajam brālim, robezsargu virsniekam, kuŗš austrumu līniju droši vien pazīst tikpat labi kā savu kabatu. Atbilde kavējas. Jau pārējie Elkšņi sāk runāt par kaut ko citu, bet Aivars joprojām gaida, un tad arī sagaida atbildi: *Līnija ir novecojusi.**

* * *

Gadu desmitiem aizritot spraigā darbā, ir radušies neskaitāmi rūpniecības uzņēmumi, un vislielākie ir šie trīs: VEF, „Vairogs”, „Tosmare”. Pamazs iekšējais tirgus, ievadamas izejvielas, asa un nevienlīdzīga sacensība ar Anglijas, Vācijas, Zviedrijas ražojumiem – Latvijas rūpniecības pastāvēšana nav viegla. Galvenokārt politisku apsvērumu dēļ Latvijas ražojumus labprāt ir pirkušas Igaunija un Lietuva. Līdzīgs ar līdzīgu vienmēr var labāk saprasties. Polijas kaņa flotei tiek pārdotas Tosmares darbnīcās ražotas mīnas; šeit tiek pārbaudīti un laboti poļu kaņa kuģi. Bez tā visa Polija it labi būtu varējusi iztikt, taču tā ir gribējusi grozīties pa Liepājas ostu, un, tā grozoties, ne viens vien lats ir ieripojis latviešu kabatās.

VEFam ar eksportu ir gājis visvieglāk. Tai ir sava pārstāvniecība arī Somijā. Bet ar vieglu roku neviens latviešiem neko nav devis. Elektriski apsildāmais bārdas skuveklis „Apollo” ir bijis labs piemērs eksporta grūtībām. 1936. gadā VEFs ir mēģinājis tam atrast noņēmēju vairumā, par 5 šiliņiem 3 pensiem

gabalā. Ārzemju tirgotāji tad ir izgudrēm prātojuši, vai visās guļamistabās būšot strāva tādai ierīcei, un ka tāda ierīce varot būt bīstama. VEFs tad ir piedāvājis skuvekli par 4 šiliņiem gabalā, bet tirgotāji ir žēlojušies, ka mazumtirdzniecības cena tādām daiktām būšot gineja, un tas būšot par dārgu...

Darījums nav noticis, un ar daudziem līdzīgiem darījumiem ir bijis tāpat, jo nav iespējams pārdot ārzemēs labu ražojumu, ja neatrodas starpnieks, kuŗš „prot to sūdu maisīt”. Lai vai kā, VEFa ražojumus tagad pārdod gandrīz simt valstīs.

Latvijā vairs netrūkst darbaroku, un VEFa direktors apsver jaunu fabriku būvēšanu Latgalē. Latgalieši saplūst galvaspilsētā, un tā paliek pārāk liela. 1999. gada tautas skaitīšanā ir noskaidrots, ka Rīgā dzīvo 1,196,852 iedzīvotāju.

Arī „Vairogs” vairs nerīkojas tikai pa Brīvības gatvi 14, bet ir atvēris nodaļas Liepājā, Krustpilī, Daugavpilī, neskaitot automobiļu veikalus visos lielākos apriņķu centros. Uz trīs milžiem balstās arī valsts aizsardzība. Kur tie gadi, kopš „Vairogs” pārņēmis čehu „Sellier&Ballot” patronu fabriku un municijas ražošanu no Arsenāla; sācis apgādāt armiju ar Brensona patšautenēm, ložmetējiem, mašīnpistolēm un mīnmetējiem. Vairoga speciālisti ir ķērušies arī pie apvidus automobiļa konstruēšanas; tāds automobilis ir ticis izbūvēts, izmēģināts un ieteikts ražošanai, tomēr jau Bērziņa valdīšanas beidzamos gados Valsts saimniecības padome ir nolēmusi ražošanu pārtraukt. Nav iespējams sacensties ar labākiem ārzemju paraugiem.

* * *

Aizsardzības līnija ir nepārraujama! – Taisnība. To nepārraus. Tai lidos pāri. – Un mūsu zenīrtalerija? Vai tā klusēs? – Tā neklusēs, bet komunistiem ir vairāk labu lidmašīnu, nekā mums labu šaviņu. – Nevar būt! – Tā ir gan. Viņiem ir ļoti augstu un ļoti ātri lidojošas lidmašīnas. Viņiem ir raketes, ar kuŗām var sagraut Rīgu, pat netuvojoties mūsu aizsardzības līnijai. Lielvalsts spēj saražot vismodernākos ieročus milzu vairumos. Viņi dzīvo pusbadā, bet ieročiem naudu nežēlo. Aivars sapīkst. Mums taču arī ir moderni ieroči! – Tā jau gan, brālis piekrīt, bet no tālākas iztaujāšanas izvairās. Vakara omulība ir pagaisusi.

Kā sokas ar maģistra darbu? – Drīz būs gatavs. – Par ko tas būs? – Latvijā uzbūvēto vēja elektrostaciju darbības analīze. – Slavējami! – Darbs sastāv no zinātniskā apraksta, apsekošanas dabā un visādiem rēķiniem, izmantojot datorprogrammas. – Un kurš ir darba vadītājs? – Aivars nosauc slavēna profesora vārdu. Cepuri nost! – Maģistra darbs top diezgan ilgi. Esmu ar to aizņēmts visu pēdējo semestri. Darba vadītājs tika izstrādājis īpašu plānu, un konsultē, kad tas ir vajadzīgs. Esam jau labi tikuši uz priekšu. – Vai līdz Jāņiem pabeigsi? – Noteikti! Jau jūnija sākumā došu nagos recenzentam, lai ņidā. – Un ko pēc tam? – Pēc tam recenzents dos savus atzinumus. – Par to nejaudā! Ko darīsi pēc universitātes beigšanas?...

Jauni speciālisti tagad tikpat kā nevienam nav vajadzīgi. Un viņš ir nolēmis slepus sekot Laimdotai...

Gan jau ka paliks Rīgā! – Tā mums tā jaunatne pazūd, vedeklai piebalso Aivara tēvs, kaut daudzkārt labāk tēva mājās sausu maizi krīkst, ūdeni piedzerot, nekā svešā malā ēst cepešus no zelta bļodām. – Tagad jaunieši tā dara visā pasaulē, māsa metas aizstāvēt vienaudžus, jo ne lauki, ne mazpilsētas nespēj dot to, ko lielpilsēta! – Un ko tad šī dod?... Salauzta dzīves, pilnas garīgo slimību dziednīcas, steigu un tukšību! – biedina tēvs.

Abrene ir tīra un klusa. Te nav miljonāru, bet nav arī nabagu. Tīra, latviska pilsēta.

* * *

Putekļu sūcēji, veļas mazgājamās mašīnas, televīzijas aparāti ir pārpludinājuši Latviju, un jau itin sen. Nesnauž arī inflācija. Tā dzen elektrības cenu uz augšu, un Lietuvas sūtņa mājiņi par to, ka Latvija varētu piedalīties Ignalīnas kodolspēkstacijas būvē, paliekot par dalībnieku iespējamā akciju sabiedrībā, tiek sadzirdēti un uzklausi. Šī, protams, būtu īpaša akciju sabiedrība. No Ulmaņa laikā dibinātām valsts akciju sabiedrībām „Ogle”, „Ķieģelnieks”, „Kaļķis”, „Aldaris”, „Degviela”, „Latvijas koks”, „Kūdra”, „Šiferis”, „Rīgas ģipsis”, „Turība”, „Bēkona Eksports”, „Ādas un vilnu centrāle” „Šķiedra”, „Tabaka”, „Tosmare” un „Vairogs” vairs pastāv tikai divas pēdējās. Viens no galvenajiem nolūkiem ir bijis, rūpniecībā un tirdz-

niecībā dot priekšrocības latviešiem, kuŗi tolaik lielākoties nodarbojās ar lauksaimniecību. Enerģiski rīkojoties, autoritārajai valdībai ir bijuši panākumi, kas radījuši nepatiku pie malas atstumtajos. Vaimanas par latviešu netaisnīgo agrārreformu Vācijā ir kļuvušas skaļākas; Latvijas sūtņa kundze ir raidījusi nosodošus skatus uz ārlietu ministru Munteru, tam viesojoties Londonā; un vienmēr īgns un neapmierināts ir bijis Anglijas sūtņis Ords. Bērziņš vairs nav spējis turēties tikpat stingri, un bez valsts atbalsta un palīdzības akciju sabiedrības ir grīmušas viena pēc otras, no izputēšanas paglābjot tikai tās, kuŗas vajadzīgas armijai.

Tikpat kā iznīcis ir arī tranzīts. Valstij nodibinoties, daudzi ir gluži pamatoti cerējuši, ka šī nozare plauks un zels, bet no šīm cerībām nekas nav palicis pāri.

Padomju Savienības preču ievedumi un izvedumi caur Latviju ir bijuši nelieli jau brīvvalsts sākuma gados, un nenožīmīgi, salīdzinot ar iekšzemes pārvaldījumiem. Mazāki transita preču pārvaldāšanas tarifi stāvokli neuzlaboja.

Padomju Savienībā ir cits sliežu platums, un latvieši pat ierīkoja īpašas ierīces, lai transita vagoni nebūtu jāpārkrauj, vagonus pārceļot no viena uz otra ceļa platuma asīm. Nekas nav līdzējis. Padomju Savienībai nav vajadzīgi plaši tirdznieciskie sakari ar Rietumeiropu; tā ir autarķijas valsts. Tie laiki, kad īpašos maiņas punktus uz robežas no krieviem pret sāli varēja dabūt zeltu, ir beigušies. Tagad sāli pērk no Polijas.

Lietuvas sūtņi ierodas audiencē pie valsts prezidenta. Sarunas norit sirsnīgā garā, kā jau starp brāļu tautām, bet uz beigām sūtņa vaigs ir viegli aptumšojies. Latvijas prezidents ir pieminējis kādu nesvarīgu un pat smieklīgu lietu, – sapni, ko kāds leitnants nosapņojis – un leitnants esot redzējis virs Ignalīnas lidojošu bumbvedu ar sarkanām zvaigznēm uz spārnēm...

* * *

Brālis aizbrauc uz Rītupi; Aloīzs uz Rīgu. Aivars paliek, lai kārtotu automobiļa pirkšanu. Elkšņu ģimenei viens tāds jau ir, bet ar to braukā tēvs. Uzreiz pēc ģimnazijas beigšanas viņi nav varējuši nopirkt Aivaram pat to lētāko poļu fiātu, un visus studiju gadus

269 kilometrus gaŗo ceļa gabalu līdz galvaspilsētai un atpakaļ Aivars ir mērojis vai nu ar vilcienu, vai arī šad un tad ticis vadāts Aloiza automobilī. Studijām ir vajadzējis diezgan daudz naudas, jo ir jāgādā arī par iztiku un mācības maksu, no kuŗas tiek atbrīvoti tikai trūcīgie. Aivaram ir palīdzējuši vecāki, un viņi ir ļabi tikuši uz priekšu, tāpēc tagad, lai gan laiki ir grūti, pienākusi kārtā arī savam automobilim.

Abrenē darbojas trīs banku nodaļas. Vislielākā ir Valsts Zemes bankai, vismazākā — Secka bankai. Pasta krājcase ir pa vidu. Secki ir bijuši baņķieri jau kopš Latvijas republikas nodibināšanas laikiem. Tagadējais bankas īpašnieks ir vecā Secka mazdēls vai mazmazdēls, kuŗš nopircis Kaca namu Lāčplēša ielā 24a, kur kādreiz atradies Treizona gatavu apģērbu veikals, veco ēku noplēsis un vietā uzcēlis jaunu, tādu, kas ļabi der bankas vajadzībām, divos stāvos, ar naudas pagrabu un bieziem mūriem. Abrenieši ir galvas vien grozījuši par tādu plašu vērienu, bet gan jau Seckis zināja, ko dara.

Valsts Zemes banka ir uzbūvējusi savas bankas nodaļas namu trīs stāvos, Baltā ielā. Nams gan neatrodas centrā, bet pāri dzelzceļam, toties tam ir plašs laukums automobiļu stāvvietām, un tur sabrauc laucinieki. Seckis aplasa vairāk pilsētnieku, un tā katrai bankai darba un maizes netrūkst. Kā jau krietns pilsonis, Aivars savu naudu glabā Valsts Zemes bankā. Vairums Latvijas pilsoņu ir izvēlējušies Pasta krājcasei. No ārzemju bankām, sākoties Bērziņa laikiem, viena pakal otram ir ir saradušās „SEB”, „Swedbank”, „Nordea”, „Danske Bank”, „Citigroup”. Vairums Ulmaņlaika banku ir gan mainījušas nosaukumu, gan apvienojušās, gan arī izpuņējušās. Laukos pastāv daudz krājaizdevumu sabiedrību.

Latam apgrozītāju netrūkst.

Kā abrenietim, Aivaram ir nauda arī pie Secka. Viņš taču grib atbalstīt tos uzņēmumus, kuŗi pastāv Abrenē. Lielu krājumu Secka bankā jaunajam Elksnim nav, un no kurienes lai tādi rastos; studentīnam tur kaltējas tikai pāris tūkstoši latu, un viņš iet un tos izņem. Laipna bankas darbiniece atgādina, lai pēc nedēļas nākot pakal jaunai debetkartei. Lai gan rēķins esot iztukšots, tas taču atkal piepildīšoties, un karte noderēs. Aivars ap-

sola, ka noteikti atnāks, tikai ne pēc nedēļas, bet vēlāk.

Kad kabatas nav tukšas, tad prāts uzreiz nesas uz veikalu pusi. Aivars izstaigā Turības lielveikalu, Zvirbuļa aptiekā nopērk smiltsērķšķu eļļu, Ričkova konditorejā izdzer tasi smaržīgas kafijas, ielūkojas firmas „Nikandris Iljanovičs Iljins” veikalā Kalpaka ielā.

Jaunus automobiļus Abrenē netirgo. Kopā ar tēvu viņi brauks uz Rēzekni, kur pārdod jaunus volvo, poļu fiatus un latviešu vairogos. Rīgā var nopirkt arī jaunus vācu, franču, angļu, itaļu, japāņu automobiļus. Izvēle ir liela — lai tikai būtu nauda.

Turpinājumā Aināra Zelča romāna *Abrene 2002* atsevišķi fragmenti, kuros saglabājam autora rakstību. Par Aināru Zelču skat. JG276:10.

Ēra (Ervīna Antona) zīmējums

Benita Veisberga

PIERAKSTI

Jā, pasaule mainās. Vispirms, atbraucis, viņš apstādina ratus pāri iebraucamam ceļam kaimiņa sētā. Un nekāpj ārā. Gaidu, gaidu, caur krūmiem var redzēt, ka viņš tur sēž, noliecis galvu. Uz mašīnas rakstīts, ka tas ir viņš, ko gaidu, amatnieks, jāsataisa izlietne. Nekāpj ārā, eju skatīties. Man pie ratiem pienākot, lēnām pagriež galvu. Pārlaiž man tādu slidošu skatienu. Tomēr svempjas ārā no vāga, ņem rīku somu un nāk, kur rādu uz mūsu durvīm.

Viņš būtu gulējis? Snaudis? Ka nav piedzēries? Tas žulganais skatiens, tur bij drusku kā brīdinājums, gandrīz drauds – ko tagad darīt? Vai nav pēdējā muļķība vest viņu iekšā, klusā pēcpusdienas stundā, kad viena esmu mājā? To es daru. Es nevaru viņam pateikt, nē, nenāciet, brauciet atpakaļ, es nevaru tā pateikt. Kas būs, būs. Aizvedu uz vannas istabu, parādu, kur labojams. Viņš lēnām sāk klabināties. Tāds vidējos gadus pūsmelnais, tīri glītu vaigu, spožu laulības gredzenu pirk-

stā. Pēc ļaundara gluži neizskatās, varbūt būs labi.

Kādu brītiņu viņš tur darās, tad viss apklust. Ausos. Klusums, turpinās klusums, no gaites paskatos – viņš pilnīgā nekustībā stāv izlietnes priekšā, abas rokas uz tās atbalstījis. Atkal gul? Tā var gulēt, stāvus? Zirgi tā gul. Varbūt sadzēries zāles, par to tagad dzird. Apreibis tā, ka aizmiegt stāvus. Kas tagad jādara? Man negribas iet viņam klāt, man par reibekļiem nav nekādas jēgas. Ka viņš nekrit. Man ir taisni otrādi, man patīk, kad ir skaidrāks. Ja viņš krit ar galvu pret vannas cieto, biezo malu... Es taču nevaru viņu noturēt. Un tad meklēt palīdzību pa tālruņu grāmatām, numuriem, skaidrot tām lentēm. Pogāties no vienas lentes uz otru, kamēr viss atnāk atpakaļ uz pirmo un jāsāk no gala. Nē, paldies par kūkām, labi, ka man jau astoņdesmit pieci. Lai viņš vēl paliek. Te ir pilnīgi kas cits, cilvēks nevar mūža galā... Eju uz virtuvi. Drusku pagaidīšu, varbūt viņš atmosfā. Nāk kāda zīme. Pēdējā laikā tā bijis, kā turpat blakus stāvējis un gaidījis, gadās paldoms.

Rakstniece Benita Veisberga un Ilze Šķipsna pie arhitekta/mākslinieka Paolo Soleri vēja zvaniem viņa mājoņā priekšā Skotsdeilē (Scottsdale), Arizonas štatā, ASV 1971.XI

Foto: Rolfs Ekmanis

Un tiešām. Te tagad nāk maza nodaļiņa par katlu skapi, viss sasaistās. Lielas lietas, mazas lietas, sasaistās, dzīvo kopā, ietekmējas – un tai pašā laikā patur savu īpašo būtību. Šis brīnumainais, neaptveramais sakārtojums, viss ir viens, bet katrs paliek savs, jāpaliek savam, citādi sajukums! Viens no virtuves zemajiem skapīšiem, pie tās sienas, kam otrā pusē vannas istaba. Katli, vāki, pannas, tikai ne visai labi sakārtoti, ieviesies tos tāpat bez skatīšanās iemest, nenolikt katru savā vietā, drusku tāda katlu kaudzīte. Itin nekāda nelaime. Es zinu savus vārāmos, es tos tāpat bez skatīšanās atrodu, mani pirksti tos pazīst. Kādreiz drusku jāpameklē, jāpavelk uz vienu, otru pusi, drusku troksnis. Kā jau kad katli, pannas saskaras. Dažreiz tas iznāk tā skaļāk. Ēris, mani uzvilkdams, teica, ka lejā dārza nokalnē var dzirdēt, kad meklēju mazo katliņu. Es zinu, tas nav pareizi, sava noteikta vieta ir ārkārtīgi svarīga, es tiešām zinu. Jau gadiem grasos skapīti sakārtot, nesmu to izdarījusi.

Bet kas nu notiek? Debess zin labāk. Atveru skapīti, man vajag lielo pannu. Tā kaut kur paslēpusies. Pastumju katlus, panna izkrīt uz grīdas, ar tādu kārtīgu blikšķi apgāžas – un viņš atmostas. Dieva pirksts, ir vajadzīga palīdzība un tā nāk. Ar manu nesakārtoto katlu palīdzību, katram mākonim zelta maliņa. Viņš atkal klabinās. Tur vairs nav tas baigais klusums, iet uz labo pusi! Brīnumaini, kā viss sasaistās, neiedomājamās veidos. Tolstojs arī kaut kur saka, ļauj dzīvei notikt, dzīvei arvien taisnība. Jā, viņš atmostas. Un viņš vairs neaizmieg. Viņš nekrīt, sataisa izlietni. Es viņam ātri samaksāju, lai viņš var braukt, un viņš ir prom. Koki stāv aiz loga, es esmu savā vietā, tā atkal ir mana. Tas ir pilnīgi nepieciešams, savs kaktiņš, savs stūrītis, lai viņi nepūš pīles par daudz kultūru valsti.

Tas nav viss. Paņemu lapu, jāuzraksta kā pasaule mainās. Cik citādāk viss iesākās Jelgavā. Kad strādnieks pabeidza darbu, viņi abi ar auklīti apsēdās virtuvē pie galda, un viņa izlasīja viņam priekšā gabaliņu no Bībeles. Lielais, svarīgais, ko viņa zināja, kad iespējams, bija jāsaka citiem. Aiz loga klusa iela, kastaņkoks. Dažās vietās tā ziedi brīnumaini uzbirst uz pelēkiem apaļiem akmeņiem.

Labi, uzrakstu: atbrauc plumberis, tā viņus te sauc. Bet tā taču nevar teikt! Plumberis,

pū, nekādā ziņā, vēl vienu draņķi. Zvanu uz Losu, prasu vai viņi zin, kā latviski sauc plumberi. Globalizācija, tagad latviešu vārdus jāmeklē pa Kaliforniju. Rūdis vada otrā galā mierīgi saka – „cauruļnieks”. Mirkli šķiet tā kā pagārš, bet tūliņ viss skaidrojas, stājas vietā. Tiešs, noteikts vārds, pasaka, kas ir, tā vajag. Taisni labi, ka garāks. Pati nebeidzu apbrīnot somu garos vārdus, pašsaprotamību, ar kādu viņi tos saka. Garus vārdus, vienu pēc otra, viņi i nedomā skriet un bērt no citām valodām paķertus, visādus īsinājumus, pirmos burtus, kamēr pats vairs nezina, par ko runā. Viņi saka savus vārdus, pat nesaprasti, tie iedves cieņu, kas viss tur ir, tais galotnēs, locījumos, gadu simtus veidojušas likumības kopā ar senām, dārgām zemes īstenībām. Pagātnes dzīvums šodienā. Tas viss tur ir, cik lieliski ar noteiktību teikt savus vārdus!

„Cauruļniekā” ir kaut kas no vārdam dodamas, pienākošās vietas un laika, re, vēl viena zelta maliņa. Stāvguļa aizved pie vajadzīga vārda. Vēl vairāk, pie tā, kas tagad svarīgs, darāms, par ko jā rūpējas, mūsu valoda! Brīžiem šķiet, ka tā jau aiziet, šķiras no mums, gandrīz veselus teikumus saka ar citu valodu vārdiem. Savus atstāj, pamet, atbaidoši, satricējoši. Beidzamais brīdis par to rūpēties, turēt, tīrīt, sargāt, meklēt jaunvārdus. Vai nevar tā – mums ir vajadzīgi jaunvārdi, un mums ir daudzi nelietoti, aizmirstībā grimstoši veci vārdi, lietot kādus jaunvārdiem? Tā kā viens teica garāžas vietā „stadula”. Valodniekiem papētīt, apzināt veco vārdu nozīmi, saturu, vai nav līdzība tam, kas jāizsaka jaunvārdam, varbūt der. Tie vecie vārdi ir tik stingri, skaidri, veseli, kā tādi zelta gabali. Kā gaidīdami lietā likšanu. Protams, labi, paldies Dievam, ka tas stāvguļa ir projām, ko tad es būtu iesākusi, ja viņš te apgāztos. Bet re – parādās zelta gabali. Pasaule mainās, bet pamati vēl ir, mākoņiem zelta malas. Ir un ir, tas jāliek aiz auss. Ei, vēl viens zelta gabals. „Jāliek aiz auss” – vai šis mums nav labs teiciens? Vai vēl kur citur pasaulē tāds ir?

* * *

Zelta malas, zelta gabali. Zelta kalns. Mums ir zelta kalns. Goda vārds, mums ir, es nepārspilēju. Tā izteiksmes tīrība dainās, tā skaidrā

teikšana, vienreizēji. Tas tur ir, melns uz balta. Liekais nost, tikai tas, kas tiešām ir.

Kur, Dieviņi, tu stāvēji,
Ka es tevi neredzēju?
Vidū sētas, pagalmā,
Vībotnītes cerīnā.

Vienmēr, tepat blakus. Dienišķi, dabiski, vienkārši. Dainu vērtību mēs zinām, bet nupat tā ceļas un rādās pa īstam, tagad, kad melīgais, mākslīgais, nederīgais tādos daudzumos pārņem pasauli. Dainu izteiksmē ir atbrīvošanās no tā. Attīrīšanās no liekā un nepatiesā sārņiem, tas, kas šodien tik nepieciešams. Uzticīga, nemitīga skaidrības turēšana, vietas došana gaismai, tas tur ir. Ar to kā dienišķu pašsaprotamību mūsu dainu teicēji dzīvoja un strādāja savos laukos. Mums ir zelta kalns, mums jāzin to turēt. Savus laukus, savus vārdus, tas nav atdodams.

* * *

Brīnišķīgi līst, pirmais rudens lietiņš. Tas nāca klusi, lēni, bez vēja. Veselu dienu tā tuvošanās bij kā liels, pelēks svētbūdis. Un nu uz sausās, izkaltušās zemes krīt smalks, rāms lietiņš. Rokas atkal saliekas pašas no sevis. Ka ir lietus. Ka līst. Ka zeme to gaida. Un saņem. Ka lietišķais, vajadzīgais notiek labestībā un skaistumā, ka tas ir tik brīnumaini iekārtots.

* * *

Kaimiņi labo savu māju. Bet viņu kaķim tas nepatīk, sparkšķi, tarkšķi, sveši vīri. Ja tā, tad viņš nāk pie manis. Viņš tur paēd brokastu, atnāk, nomazgā ķepas un apguļas saulītē pie oleandru krūma. Pilnīgi saprotams, trokšņu sen jau par daudz. Ar noteiktību viņš sevi attālina no tā, viņš zin, kas ir labs un kas nav labs. Lieliskā vienkāršība, nevilcināšanās kā viņš to nokārto! Viņš neveltī dārgu dzīves laiku visādām apsvēršanām, pārlikšanām, pagaidīšanām. Viņš tūlīn dara tā, lai dzīvē paliek lielās, īstās vērtības, klusums, atvasaras saule, dzīvi augi. Lai tas ir tuvumā, skar gan miesu, gan dvēseli. Viņam ir pilnīgi skaidrs, kas turams dzīvošanā. Tāds kaķis. Kad viņš te pirmo reizi atnāca, viņš man diezko nepatika. Tik melnbalti raibs, tāds īstens bastards. Bet lūk, ko viņš zina. Un cik līdzīgi mēs abi jūtam.

* * *

Ziņās caurām dienām skaita nošautus, nogalinātus, saspridzinātus, zagšanas, krāpšanas, izvarošanas. Šodien paspīdēja kas cits. Kāds pētnieks teica, ka bites, kad aizlido tālu un apmaldās, atrod ceļu atpakaļ uz mājām, vadoties pēc zvaigznēm, pēc Piena ceļa. Lūk, lūk – bite un zvaigznes, to vienība, spēks. Un: „atrod ceļu atpakaļ uz mājām”. Šī pašsaprotamība, jābūt tur. No visas lielās pasaules neskaitāmām vietām, jātiek uz savu kāri, tās vienas liepas stumbrā dārza malā. Jābūt tur, un zvaigznāji saprot, palīdz aiztikt, kad vajadzīgs. Šodien paspīdēja tas.

Bites un zvaigznes zin par mājām. Skudras, lāči, cilvēki, svēteļi, tautas. Brūnaļu ganāmpulks manas bērniības vasarā zināja par mājām. Šī dārza zīlītes to zin. Bet Krievija? Neatļaidīgi, nemitīgi strādā pie cilvēka šķiršanas no mājām, mājvietas postīšanas. Kas tas ir? Kā tas var būt? Mulsina mērogs, noturība, kādā tas notiek. Tā atkārtošana, turpināšana, palikšana pie tā! Runa taču ir par gadu desmitiem, cilvēku miljoniem. Kā tas var būt?!

Padomju Krievija ved cilvēkus no Austrumeiropas, Kaukāza zemēm uz Sibīriju un citur savā lielajā, daudzviet citām tautām atņemtajā zemē. Pārvieta tautu daļas, veselas tautas. Viss sīki izdomāts, lietišķi sakārtots. Lai cīgi, gadus iepriekš, sagatavo izsūtāmo cilvēku sarakstus. Noteiktā datumā naktī pie tiem, bruņotu sarkanarmiešu pavadībā, ierodas apcietinātāji. Apvaino pretvalstiskumā, pavēl saģērbties, paņemt nepieciešamo, cik rokā var panest, kāpt armijas kravas mašīnā, braukt līdz. Stacijā gaida garš vilciens ar lopu vagoniem, kad pilns, sākas ceļš uz Krievijas plašumiem. Daļa to neiztur, nomirst ceļā, sevišķi vecie cilvēki un bērni, citi mirst vēlāk. Ieslodzījuma vietu skaits aug, izveidojas vesels gulagu tīkls, pastāvīga dzelzsceļu, liellaivu satiksme uz turieni. Pagaidu nometnes gadījumiem, kad pārvietojamo plūsma sabiezē, jāpagaida. To pārzin valdība, apkalpo un uztur iedzīvotāju miljoni. Valsts dzīves sastāvdaļa. Pārvietotie ir beztiesīgs darbspēks, balsts Krievijas saimniecībai. To saskaņo ar citām jomām, likumību, izglītību, ideoloģiju. Skolu grāmatās, vēstures grāmatās cildina Staļinu, māca jaunatni cienīt viņa devumu valstij. Krievijas rūpniecības attīstīšana. Un pakļauto tautu nīdēšana, divi zaķi ar vienu šāvienu. Nemitīga postīšana, ārdīšana,

un tā nav izbijusi pagātne, to turpina – tagad Gruzija, Ukraina... Kaut kas iesakņojies.

Gluži nedomāti atzari, negaidīti dzinumi uz tiklo no šī sakņojuma. Tie divi čēčenu izcelsmes brāļi, kas piedalījās Bostonas maratona spridzināšanā. Ir ļoti iespējams, ka viņi Amerikā vispār neatrastos, ja Krievijā viņu ģimene, tāpat kā viņu tautas brāļu tūkstoši, nebūtu aizvesta no mājām svešumā, kur viņi bija nelaimīgi, meklēja panesamāku dzīvi citur. Varbūt bez šī pamata Bostonas nelaieme nebūtu bijusi. Pretišķības, nemieri Kaukāzā, terorisms, par ko Krievija sūdzas. Taču pašas Krievijas ilgā valsts terorisma izaudzināts – kad tautas pakļauj, atņem zemi, valodu, liedz būt tām, kas tās ir. Vīrus pazudina, sievām apliek spridzekļu jostas un bumbo teātri. Kaukāza terorisms ir vērā liekams atgādinājums, cik dziļa ir tautiskā piederība un kādi kropļojumi izaug, to necienot. Ka paši krievi, gan bagāti, gan nabagi bēg projām no savas zemes, grib dzīvot citur – arī tam ir kāda sagrieziesies saikne ar tur ilgi kopto cilvēku šķiršanu no mājām.

Kaut kas aizmirsts, kā atmiris. Mājas, sava vieta, visa pasaule to zin. Kaimiņu kaķis at-

nāk, paguļ saulītē, bet šad un tad paskatās uz mani, ko es saku, vai es esmu ar mieru. Viņš zin, ka te ir mana māja, un kad iet otra mājā, to patur prātā. Tas pats paliek prātā. Kāda Dieva, dabas likta īstenība, gan cilvēks, gan dzīvnieks to nojauš. Krievija ne. Šķir, jauc, ārda, ved cilvēkus projām, ved mājās svešus. Prasa runāt savu valodu, pašu valodu likt malā. Valodas dzēšana viens no galveniem tautu nīdēšanas veidiem, tas tur skaitās varenums. Ukraina esot Krievijas daļa. Vesela liela zeme, gadu tūkstošus augusi, veidojusies tauta, valoda, kultūra... Krievijas daļai. Kas to var ņemt par pilnu? Kā paver muti, plūst meli. Kādu nelādzību tas radījis un turpina radīt pasaulē! No Krievijas jāuzmanās, kaut kas slimis. Pazudusi kāda būtiska dzīves, cilvēka daļa. Ka Tolstojs, Čaikovskis, Solžeņicins no debesu valstības vēl kā palīdzētu, kāda bite pačukstētu par mājām čēčeniem, gruzīniem, ukraiņiem, poļiem, latviešiem, igauņiem, lietuvjiem... Baismīgs ne labums aug pasaulē to neievērojot.

* * *

Nē, nekādas trīs daļas te nebūs, viena. Atbilstoši tam, kas ir. Runa taču ir par īstenību.

Ēra (Ervīna Antona) zīmējums. 1970. Kafija, papīrs. 23 x 30 cm

Tu raksti, tev jāraksta, tas ir tas, ko tu dari. Un tad nāk brīdis, kad vairs nevar, nogurums stiprāks par visu citu. Vienkārši, tā tas notiek. Kur nu tādas muļķīgas izdomātas daļas, tagad, kad notiek pavisam kas cits. Puse klases biedru jau viņā saulē. Ienāk prātā kaut kur dzirdēts vai lasīts, ka lauku sievas gājušas uz mežu nomirt. Ticējušas, ka tā tas darāms, kad tā stunda pienāk. Ne uz slimnīcu, kur visādi vadi, šļaukas, sveši gaiteni, uz mežu. Pie tā, ļoti saprotami.

Divas daļas varētu būt. Tādas dabiski veidojušās, neplānotas. Otrā īsākas sadaļas, aprauti teikumi, iršana. Tā varētu, redzēs. Man parādīs, man pateiks no augšas. Tas jau notiek. Gaisā peld zīmes, čuksti, padomi, pietuvojas, pieskaras paši bez meklēšanas. Kā līdzēt gribēdami, kā redzēdami krājamies un augam nepadarītu darbus, veidojam bezjēgu, kas nav panesama. Klasiskās mūzikas raidītājs spēlē Šūbertu, starp gabaliem pieteicējs īsi piebilst, ka viņam palicis daudz nepabeigtu darbu. Veselas 13 nepabeigtas klavieru sonātes vien! Arī Šūberts. Arī brīnišķī toņi, kas brīnišķos mirkļos no debesīm ieskanējās viņa galvā – paliek, pazūd kaut kur. Ir, un tad nežēlīgi pazūd. Liela iznīcināšana notiek. Bet nepabeigtā Simfonija, pilna, dzīva, bagāta, kļūst vērtība par sevi.

* * *

Nomācies, liņā. Kadiķa zari aiz rūts pilni ar mazām lāsēm. Tā kā vienmēr, kad līst, tā te bijis jau 47 gadus. Bet šodien redzu, ka lāsēs ir mirdzums. Burtiski – tās ir gaišākais, kas pašlaik ārā redzams, gaišākais par debesīm. Katrā mirdzums. Bet no kurienes? No kurienes tās ņem atstarot šo gaismu, kā tas saprotams? Diena, debess lietus pelēcībā, un kadiķi mirdzošu lāšu ķekari. Brīnums brīnuma galā.

Un ko ar šo godību izdara zīlite? Viņām savas iešanas, skriešanas, arī lietaiņā laikā jāmeklē, ko uzkost. Viena ātrumā uzgrūžas zaram, un ķekars izšķīst. Lāses uz visām pusēm, kā dīvains kluss sprādzieniņš aiz rūts. Tad viss ir zemē. Zīlite projām un zara galā divas izbrīnējušās pīles. Tā tas notiek šajā pasaulē.

* * *

Zilspārnis rāda un rāda, ka nav tā kā Bībelē saka – lai mēs esam kā putni gaisā, kas ne sēj, ne pļauj. Viņi sēj. Ar nodošanos, ne-

atlaidību, pārlicību, kopā ar gadalaikiem, lieliem spēkiem, viņi sēj, stāda, paglabā. Es taču redzu. Cik mežozolu viņi te nav sasējuši. Krietna daļa no lielajiem kokiem, kas sedz šos paugurus, ir viņu stādīti. Viņi kārtīgi pie tā piestrādā, viņi citādi nemaz nevar. Tas kaut kas ir.

Vispirms, ar zīli knābī, viņš lēkā pa mauru, meklē vietu, kad tā atrasta, nokasa grūzus. Ar knābī izkasa bedrīti, ieliek zīli. Uzrauš virsū zemes, piespiež klāt. Pagroza galvu, paskatās. Uzliek vēl virsū nokritušu lapu, lai rakums mazāk redzams, kāds nesāk kasīt ārā. Lai sēkla mierīgi guļ zemē un var augt. Paskatās vēlreiz. Šajā mirklī viņā ir redzams tas teiciens „labs, kas padarīts“, un aizlido darīt citu.

Tieši tā kā Latvijā uz laukiem. Vispirms saimnieks ar apdomu izmeklē vietu. Apstaigā laukus, iet gar mežmalām, grāvmalēm, apskatās, ko kur sēs. Sagatavo zemi. Ieber sēklu, aplāj, lai aug. Paskatās uz augšu, jāredz, ko rāda debess. Labs ir, un iet darīt citu, darāmā netrūkst.

Es nononiecīnu Bībeli, tur ir daudz vērtīga. Viens no ceļiem uz Dievu, un labs katrs, kas ļauj Viņam tuvoties. Bet zilspārnis rāda, ka Bībele nav Dieva vārds, Bībele ir cilvēka vārds. Dieva vārds ir citādāks, lietišķāks, vielikiski saistīts ar būtnēm un parādībām. Dieva vārds un Dieva darbs ir kopā viens. Katra lapa, bite, zīle ir Dieva vārds, zilspārnis pats ir Dieva vārds, saka un rāda, kas ir. Par sējām, pļaujām, visu ko. Ar pārlicību, bez mirkļa vilcināšanās dzen kaķi projām no savas ligzdas. Svešu savā ligzdā nelaiž, un kur vēl tādu, Kas grib tevi apēst. Tas ir Dieva vārds, labāk to dzirdēt.

* * *

No rīta, kā parasts, pirms ņemu papīrus, brīdi tāpat sēžu un skatos. Pretī uz galda Alpu vijolīte. Tā nesen noziedēja, bet lapas arī ļoti skaistas. Ar gaišāk zaļiem, iepelēkiem smalkiem rakstiem. Tie atgādina rakstus irbēm uz galvām un spārnēm. Daudz līdzību un radniecību mums visiem.

Putnu raksti – bet kā tie veidojušies? Tas nav kā virspuses uzlikums, uzkrāsojums. O, pavisam, pavisam kas cits! Tas rodas katrai spalvai ieaugot zināmā vietā. Uz milimetra. Katra spalviņa, tikai mazu raksta daļiņu sevī nes-

dama, ieaug taisni tajā vietā, lai kopā ar citām tādām veidotu vienu noteiktu rakstu... te taču atkal ir brīnumš. Te ir tik dziļš, smalks, sarežģīts saskaņojums, ka to nemaz nevar izteikt! Katrai krāsai, gaismai, skaņai sava ietekme, katram mirklim, domai, kustībai nozīme, sekas, visa pasaule pulsē šais saskarēs un sakaros. Kas to izdomāja?! Lapas raksti pazīst un sasauca ar putna rakstu. Ar Lielvārdes jostu. Ar senu rakstu uz nodzeltējušas lapas tālā, neredzētā zemē. Pazīst, sasauca. Bet nesaplūst. Paliek savs, tas jāievēro. Globalizēšana, saliedēšana neder. Katrs savs, raksts uz lapas un raksts uz irbes spārna, tikai tā tie patur savu esību, būtību, veido pasaules kārtību. Un visam klāt, kā nepieciešamība, liels daudzums skaistuma, atrasts par vajadzīgu. Brīnumaini. Pie tā aizved noziedējusi Alpu vijolīte, pelēcīgs raksts uz lapas. Kādu, dārgumu pilna šī pasaule, tepat virtuvē pie galda...

Jaungaitnieces Benitas Veisbergas pirmā publikācija – tēlojums „Ar Oldzīti” – iespiesta JG5-7(1956). Romānam, pareizāk sakot, antiromānam, *Es, tavs maigais jērs* (1968, Jāņa Jaunsudrabiņa balva) seko liriskā dienasgrāmata *Orindas piezīmes* (1977), poētisku atmiņu grāmata par dzimto un bērnības zemi – veco Jelgavu *Brīnumaini* (1985, PBLA KF balva) un *Trimdas grāmata* (1995, PBLA KF balva). Publikācijas Latvijas un trimdas periodikā. Dzejoļi publicēti ar Benitas Nītas vārdu. „Pierakstu” iepriekšējie turpinājumi atrodami JG243(2005), 251(2007), 258(2009), 264(2011), 273(2013). Mākslinieks/grafiķis Ēris (Ervīns Antons, 1921-2001) bija Benitas Veisbergas dzīvesbiedrs.

Ēris zīmējums

Valters Nollendorfs

SOLVEIGAI

Tava mīlestība bija
kā vējā viļņojošs
lavandu lauks:
vēja nemiers,
un smarža,
un krāsa.

Par mīlestību
Tu zināji daudz,
daudz vairāk nekā mēs,
un Tu nespēji nemīlēt
tāpēc.

Jo mīlestība
ir lielākā no visām,
daudz lielāka nekā mēs,
un Tu nespēji nemīlēt
tāpēc.

Tavai mīlestībai
bija purpura krāsa
karaliskākā no visām,
un Tu nespēji nemīlēt
tāpēc.

Tad, negaidot, pēkšņi,
Tavā lavandu laukā
norima viļņi ...
Palika krāsa,
palika smarža,
palika mīlestība.

Miers.

30.08.2015

Sanita Upleja

MĀKSLINIEKU UN CITU SŪTĪBA

Ķecerīga doma ienāca prātā Aspazijas un Raiņa jubilejas gadā, sekojot līdzi Latvijas sabiedriskajai sarunai par iespējamo cenzūras atgriešanos Latvijā un mākslinieku pilnīgu un neapstrīdamu izteiksmes brīvību.

Ja Rainis savulaik būtu vadījies tikai pēc pieņēmuma, ka māksla pastāv tikai mākslas dēļ un ka mākslinieka brīvības augstākais punkts ir šokēt, provocēt un bliezt ar lamu vārdiem, vai viņa literārais mantojums mums šodien Latvijā vispār būtu svarīgs un vai mēs veselu gadu atzīmētu viņa 150. dzimšanas dienu? Vai brīva Latvija vispār pastāvētu, ja mūsu tautas vārda un citu mākslu pārstāvji savulaik būtu tikai šokējuši, provocējuši un visādi citādi par katru cenu centušies pasaulei darīt zināmu vien savu īpašo iekšējo pasaules izjūtu?

Vai mums būtu tautas mīļākā grāmata *Kaķīša dzirnavas* un uzraksts uz pieminēkļa *Tēvzemei un brīvībai*, ja Kārlim Skalbem nebūtu rūpējusi nedz cilvēka un sabiedrības tikumiskā daba, nedz Latvijas valsts pastāvēšana?

Un lieki piebilst, ka manis piesauktie Rainis un Kārlis Skalbe mums varētu daudz pastāstīt par tiešām īstu cenzūru, varas „pātagas” nāvējošiem cirtieniem, cietumiem un izmisuma pilnu īstu trimdu.

Jā, te vietā arī piebilst, ka abu minēto autoru daiļradē bijušas arī izaicinošas lietas attiecībā pret tā laika valsts un varas iestādēm, gan pašu sabiedrības nebūšanu un vājību iztirzāšana. Nenoliedzami, ka droši vien tas savulaik ne vienam vien bija licies šokējoši un provocējoši.

PLAŠĀKS JAUTĀJUMS. Taču, atgriežoties pie mūsdienām un sabiedriskās sarunas Latvijā, patiesībā jautājums par mākslinieka izteiksmes neierobežoto brīvību neizbēgami noved arī pie jautājuma par atbildību. Turklāt ne tikai par mākslinieka atbildību par sava darba tiešo rezultātu – tekstu, attēlu, priekšmetu, bet arī plašāku atbildību sabiedrības priekšā.

Proti, kādu ieguldījumu ar savu darbu jūs gribat un varat sniegt savas sabiedrības kopējai virzībai un attīstībai. Vai tiešām mākslas sūtība ir būt tikai pašai par sevi, atrauti no sabiedrības, kā tas nereti tiek daudzinašs mūsdienu pasaulē, un ne jau tikai Latvijā vien? Vai par valsts un tautas kopējiem mērķiem un patību ir vērts domāt vien tad, ja tas ir valsts apmaksāts pasūtījums vai pasākums?

Mans mērķis nav kādu tiesāt un nosodīt. Mans nodoms ir mudināt aizdomāties par to, kā mēs katrs redzam sevi kā daļu no noteiktas sabiedrības, kultūrtelpas, valsts un pasaules pārvaldes sistēmas. Kā teiktu Rainis – *es pasaul's daļa, atbildīgs par visu.*

Turklāt tas attiecas ne tikai uz māksliniekiem un domātājiem, bet arī citu jomu darbiniekiem Latvijā. Es apzinos, ka nedaudz vispārīnu un sabiezinu krāsas, tomēr, vērojot mūsu sabiedrisko sarunu, zināmas atziņas izsijājas. Piemēram, sports un kultūra ir atdalāmi no politikas un stāv tai pāri, tāpēc kultūras un sporta darbiniekiem ir tiesības bez sirdsapziņas pārmetumiem pelnīt Latvijas valstij nedraudzīgās valstīs.

Mūsu zinātniekiem un pētniekiem ir tik svēta akadēmiskā brīvība un neatkarība, ka viņiem ir tiesības visu dekonstruēt un kritizēt, bet mums nav nekādu tiesību no viņiem prasīt un sagaidīt dzīvē īstenojamus risinājumus mūsu sabiedrības problēmu risināšanai. Savukārt politiķu un ierēdņu vienīgā sūtība ir būt par kājslauķi mums visiem pārējiem, kur noslaucīt savu uzkrājušos nepatiku un dzīves rūgtumu.

Uzņēmējiem ir tiesības cerēt uz nemitīgu peļņas pieaugumu un nodokļu samazinājumu, neraugoties nedz uz tautsaimniecības attīstības cikliskumu, nedz svārstībām pasaules tirgos. Privātā īpašumā esošiem plašsaziņas līdzekļiem nav jārūpējas par sabied-

rības izglītošanu un attīstīšanu, vien par saviem peļņas rādītājiem.

Diemžēl šādu uzskaitījumu varētu turpināt, jo mūsu ir tik daudz un mums visiem kaut kas "pienākas" no kopēja valsts un sabiedrības katla.

KAS PALIEK PĀRI. Pēdējos 25 gadus mums Latvijā visiem ir tiesības un brīvības, taču vai mums ir arī atbildība un pienākums? Ja katras jomas un nozares pārstāvji pie pirmās izdevības „atkratās” no atbildības un pienākuma pret sabiedrības kopējām interesēm, tad kas gan paliek pāri? Kurš vai kuri būs tie, kam jāspēj saredzēt vadzvaigzne un jānotur šī tauta un valsts uz attīstības un uzplaukuma ceļa? Pašu vēlētajiem politiķiem mēs taču neuzticamies, bet māksliniekiem nav nekāda pienākuma būt par tautas sirdsapziņu.

Vai tiešām domājam, ka sabiedrībā un valstī, kur katrs neredz vai nevēlas redzēt tālāk par savu tiešo labumu un savu deguna galu, labklājība, brīvība un miers būs mūžīgi nodrošināti? Mūsu tautas un valsts vēsture liecina,

ka lielāku brīvību un pašnoteikšanos sabiedrībai kopumā un katram tās loceklim atsevišķi esam varējuši izcīnīt vien tad, ja visu jomu un nozaru pārstāvji spēj saredzēt savu vietu lielākās kopsakarībās un nesavtīgi iesaistīties arī visu kopējā lietā.

Vai tie būtu pirmie latviešu uzņēmēji, kuri ar Rīgas Latviešu biedrības starpniecību lika pamatus daudzām mūsu kultūras un izglītības iestādēm, vai tie būtu mūsu dzejnieki un rakstnieki, kas tautas interešu vārdā izcīnīja grūtas cīņas ar ļoti skarbu varu un īstu cenzūru kā cara, tā padomju totalitārās iekārtas laikā. Patiesībā taču arī viņi varēja izvēlēties vienkāršāko ceļu un nodoties mākslai mākslas dēļ, nevis lauzīt galvas par tautas izdzīvošanu un nākotni. (*www.irir* 2015.8.X)

Raksts publicēts sadarbībā ar nedēļas izdevumu *Ir* un neatkarīgo žurnālisti Sanitu Upleju. Par autori skat. *JG282:22*.

Eduards Zariņš. Latvijas armijas karavīri (ap 1920. gadu)

Pēteris Korsaks

EDUARDS ZARIŅŠ

FOTOMEISTARA UN VIŅA MEITAS
UN MAZMEITAS ODISEJA

Viens no vecākajiem Alūksnes fotogrāfiem, Eduards Zariņš (1875-1954), dzimis Gaujienas pagasta Trapenes ciema „Lejaslāčos”, turīgu latviešu zemnieku Jāņa un Līzes saimniecībā (turpat 70 ha, 7 saimniecības ēkas, dzīvojamā māja ar 5 istabām), kas spēja dot izglītību trim atvasēm. Ap 1900. gadu Eduards dodas uz Pēterburgu, tolaik starp latviešiem iecienīto mācību pilsētu, un iestājas Štiglica Centrālajā tehniskās zīmēšanas skolā. Vēlme gleznot Eduardu pavadījusi visu mūžu, bet par profesionālu gleznotāju viņš neklūst, ko kompensējusi pievēršanās fotografijai.

Fotogrāfija, kā jaunatklājums, kā brīnums un kā kaut kas noslēpumains un nebijis, saistījusi daudzu latviešu jaunekļu prātus. Fotoizstādēs piedalās arī sievietes – Emīlija Mergupe, Emīlija Baumanē, Velta Cālīte, Millija Ārgals (Rencēnos), Milda Bērziņa (Gulbenē) u.c. Fotogrāfa amata apgūšana tajos laikos nav tik vienkārša kā mūsdienās. 20. gs. sākumā pie profesionāla fotogrāfa bija jāiziet trīs gadu darbs – no grīdas mazgāšanas līdz portretu uzņemšanai, retušanai un kopēšanai. Iegūtais fotoamatnieka dokuments dod tiesības uzsākt savu darbnīcu, ja vien bijuši līdzekļi tās atvēršanai.

Kaut arī nav izdevies noskaidrot, kādā veidā Zariņš apgūst fotogrāfa arodu, saglabājušās fotogrāfijas liecina par augsta līmeņa profesionālu darbu. 20. gs. sākumā fotogrāfijas līmēja uz paspartū – noteikta formāta kartona ietvara ar izgriezumu vidū. Tas bija darbietilpīgs process, bet tādā veidā fotogrāfijas saglabājušās līdz mūsdienām, pie tam ļoti labā kvalitātē. No paspartū pamatformātiem, piemēram, *VIZĪTES* un *KABINETA*, attīstījās arī citi eleganti un interesanti formāti, tādi kā *VIKTORIJA*, *BUDUĀRA*.

Ko tad fotografēja Zariņš? Tradicionāli, kā visi fotogrāfi: kāzas, kristības, bēres, skolu izlaidumus. Tikai atšķirība, cik interesanti katrs fotogrāfs spējis sastādīt grupas uzņēmumus. Ļoti daudz tika fotografēti portreti, jauni cil-

Eduards Zariņš 20. gs. sākumā

vēki tos dāvinājuši ar veltījumiem draugiem un skolas biedriem. Arī laucinieki bieži aicinājuši fotogrāfu uz mājām, lai dokumentētu jauncelāmās mājas spāru svētkus, bet it īpaši latviešu zemnieka dzīvē ļoti nozīmīgās apkūlības – vesela gada darbu nobeigums.

Zariņam netrūka darba, jo Alūksnē 1904. gadā atvērta fotostudija (Dzirnavu ielā 1) atrodas izdevīgā vietā, tuvu baznīcai. Jaunlaulātie un iesvētāmie nepagāja garām studijai. Un katrs vēlējās šo nozīmīgo soli padarīt neaizmirstamu cauri gadiem. Jāmin arī, ka katrs fotogrāfs dokumentēja, tā teikt, nenoskārstai vajadzībai, savu pilsētu, ciemu, vidi, kurā viņš mita pats, kas šodien ir kļuvusi par daļu no vēstures. Labu liecību par nesenā vēsturi dod, piemēram, Alūksnes bibliotēkā š.g. jūlijā un augustā Eduardam Zariņam veltītā fotoizstāde, kur iekļauti darbi no Alūksnes Novadpētniecības un mākslas muzeja un arī no Zariņu mazmeitas Juttas arhīva. Zelta vērts ir aizgājušo laiku fotogrāfu – Zariņa, Lapiņa, Zālīša, Rudziša, Andersona u.c. viņu laikabiedru atstātais fotogrāfiskais mantojums, ko dažkārt mēs tā īsti nenovērtējam.

Lai meita Ērika spētu turpināt izglītību, Eduards Zariņš pārdod mežu „Lejaslāčos” un pārceļas (1928) uz Rīgu, uzceļ māju Marijas ielā. Pēc LU juridiskās fakultātes beigšanas Ērika tūdaļ iestājas medicīnas fakultātē, ap-

precas ar Latvijas armijas virsnieku Jāni Krauju un pirmajā krievu okupācijas gadā sagaida meitas Juttas piedzimšanu (1941.l). Nepilnus piecus mēnešus vēlāk (14. jūnijā) notiek lielā deportācija uz Sibīriju. Pienāk kārta arī Ērikas ģimenei. Arestētāji, milicis un divi zaldāti, ir pārsteigti, gultiņā ieraugot arī bērnu, kas nav sarakstā. Tiek pakotas bērna drēbītes, bet vēlāk milicis ir atļāvis bērnam palikt. Tobrīd Ērika jau kārtojusi medicīnas studiju eksāmenus, kamer māte pieskatījusi bērnu. Tā bija laimīga sakritība, ka piecus mēnešus vecajam bērnam nebija jāizcieš Sibīrijas mokas.

Zariņi pēc visa pārdzīvotā, neko nezinādami par savu meitu un viņas vīru, kopā ar mazbērnu, četrgadīgo Juttu, dodas bēgļu gaitās (1944), nonāk Dienvidvācijā, švābu zemē pie Štutgartes. Eduards Zariņš arī nometnē nepamet savu interesi par fotogrāfiju, attīstījis filmas un gatavojis bildes pagrabā.

Zariņu meitas Ērikas Kraujas gaitas Sibīrijā ir veselas grāmatas vērts stāsts. 1947. gada jūnijā viņa atbēg uz Latviju un dodas uz bijušo vecāku dzīvokli, kur dzīvo sētniece, kas viņu pieraksta (padomju laikos bez pierakstīšanās darbu nevar dabūt). Viņai izdodas dabūt darbu Rīgā tuberkulozes slimnīcā, nolikt divus pirms izsūtīšanas nenokārtotus eksāmenus un saņemt diplomu ar izziņu par pilna kursa beigšanu 1941. gadā. Šis svarīgais notikums atzīmēts Vērmaņdārza restorānā kopā ar kursa un likteņbiedru Aleksandru Neibergu. Drīz vien (1948) Ērika norikota par Lielbērzes tuberkulozes sanatorijas galveno ārsti, bet nepilnus divus gadus vēlāk (1950.1.IX) čeka viņu atkal arestē un izsūta uz Sibīriju, tikai ar to atšķirību, ka ir jau uzkrāta pieredze par izsūtīšanas grūtībām un piedzīvojumiem. Savās atmiņās Ērika stāsta: *Tā, pateicoties savam otrās šķiras cilvēka*

Ērika (kr. pusē) izsūtījumā 50. gados

Fotogrāfs nezināms

Fotogrāfs nezināms

Eduarda Zariņa meita Ērika izsūtījumā Līgo dienā (1955)

stāvoklim, dabūju iepazīties ar dažādiem cilvēkiem, dažādiem dzīves apstākļiem, dažādām attīstības pakāpēm un morālo kritēriju vērtēšanas spējām. Par latviešiem man šajos ceļojumos nav sliktā ko teikt. Bet kangari bija. Ja no triju cilvēku kompānijas divus pēc kāda laika apcietināja, tad par trešo šaubu nebija...

Pēc „tautu tēva” Staļina nāves (1953) izsūtīto dzīve kļūst nedaudz vieglāka, gaisā virs brīvības cerība, kas pienāca 1956. gadā. Atgriežoties Latvijā, Ērika Krauja atkal tiek nosūtīta uz Lielbērzes sanatoriju, kur nostrādā līdz mūža galam. Par savu meitu, ar vecvecākiem rietumos nokļuvušo Juttu, nekas nav zināms. Tolaik par sarakstīšanos ar „ārzemniekiem” varēja „baigi norauties” – tā Ērika. Bet drīz izdodas uzzināt (1957) no tuviniekiem caur citiem cilvēkiem, ka tēvs Eduards jau miris (1954), bet māte – četrus gadus vēlāk. Rīgas dzimtsarakstu birojā Ērikai paskaidrots, ka viņas vīrs Jānis Krauja miris (1944.8.IX), bet pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas Republikas prokuratūra savukārt pavēsti (1991.1.XI), ka viņš nošauts jau 1942. gada maijā. Jutta savu māti Ēriku pirmo reizi satiek 32 gadu vecumā (1973).

Arī šo rindiņu rakstītājam paiet vairāk nekā 30 gadu, kopš fotogrāfa Zariņa pazudušo pēdu atrašanas. Paldies tiem vecajiem alūksniešiem par norādījumiem, kur meklēt fotogrāfa meitu, kaut arī nebija skaidra uzvārda,

līdz no Lielbērzes pienāk vēstule: *jā, es esmu Eduarda Zariņa meita*. Seko tikšanās (1989) un kopīga došanās uz fotogrāfijas atklāšanas 150. un Alūksnes muzeja 30. gadadienai veltīto izstādi Alūksnē.

Jutta ar vīru Ginteru pārāpbeda (2013) savus Vācijā mirušos vecvecākus, Annu un Eduardu Zariņu dzimtas kapos Gaujienā.

Fotomākslinieks un fotogrāfijas vēsturnieks Pēteris Korsaks pag. gs. 80. gados strādā Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. Latvijas Fotogrāfijas muzeja galvenais speciālists (kopš 1990). Raksti periodikā, grāmatas *Ceļā uz neatkarību: Brīvības cīņu pieminēkli* (1997 – kopā ar Gunāru Kušķi), *Pieminēkli mīlestībai, uzvarām, zaudējumiem* (2004). TZO, Valsts kultūrkapitāla fonda mūža stipendija (2003). Fotoizstāžu kurators un to rīkošanas inspirators, arī Alūksnes muzejā (1989, 2015). Eduardam Zariņam veltīto izstādi atbalstījušas Alūksnes bibliotēkas vadītāja Iveta Ozoliņa un Maija Semjonova.

Raksta autors lūdz atsaukties ļaudis, kuriem saglabājušies Eduarda Zariņa uzņemti fotoattēli, rakstot vai tos nosūtīt uz sekojošo adresi: Alūksnes muzejs, Pils iela 74, Alūksne, Alūksnes novads. LV-4301 Latvija (www.aluksnespils.lv ... e-pasts: astrida.ievednice@aluksne.lv).

Ērika Krauja ar draudzeni Rasmu Zībiņu

Pašdarbnieki (Eduards Zariņš 2. rind. 3. no kr.) Ādolfā Alunāna lugā *Visi mani radi raud*

Laima Martinska

PAR DZIESMU SVĒTKIEM SANHOSĒ

ZKLB deviņas reizes gadā publicētā *Ziemeļkalifornijas Apskata (ZA)* š.g. septembra laidiena (nr. 639) bagātīgi ilustrētās 30 lapuses veltītas gandrīz tikai XVI Rietumkrasta Latviešu Dziesmu svētkiem Silīcija ielejas galvaspilsētā Sanhosē (San Jose), Kalifornijā (2015.3.-7.IX). Šeit nedaudzas rindkopas, kam pamatā Laimas Martiniskas raksts „Sirdī gabaliņš Latvijas”. ZA redaktorei šie ārpus Latvijas pirmie dziesmu svētki izvērtušies siltu emociju piesātināti, visa kā bijis tik ļoti daudz, gaisotne īpaša un daudz intīmāka, nekā lielajos dziesmu svētkos Latvijā (un citādi *tas nav un nevar būt!*), sajūta, *ka katru pazīsti*.

Origināli, ļoti skaisti un tik atbilstoši notikumam bijusi Latvijas kultūras ministres Daces Melbārdes nodziedātā tautasdziesma solo izpildījumā svētku atklāšanas uzrunā. Un no svētku sirds un dvēseles Andra Ritmaņa uzrunas: ...ne jau gods un slava ir bijis viņa dzinēj-spēks, bet gan tēva vārds: *Nekad neaizmirsti, ka esi latvietis!* Šis motīvs bijis arī Ritmaņa meitas Lolitas multimediju uzveduma *#te nu mēs esam centrā*, kaut arī pārcelts uz globālās pasaules moderno tehnoloģiju laikmetu.

All Folked Up koncerts savukārt zibenīgi zibeņojis ar enerģijas pārpilnību. Daļa grupas dalībnieku dzīvo Latvijā, daļa ASV – *tikai ļoti līdzīgi prāti un kopīga aizrautība ar latviešu mūziku var paveikt šādu brīnumu*, secina Laima.

Kamēr uzvedumā *Caur mūžiņu izdejoju* lieļi un mazi vienojušies kopējā solī, lai tautasdeju caurvītā stāstītu vēstītu par latvieša dzīvi novadu novados, spēcīgu emocionālu pārdzīvojumu radījis Dzintras Gekas filmā *Dieva putniņi* atainotais priekšstats par dziļajām pēdām pēckara politisko bēgļu dzīvē.

Skat. Albīna Martinska foto 66. lpp.

Dace Aperāne

JAUNĀ MŪZIKA: LATVIJA

LATVIEŠU MŪSDIENU MŪZIKAS 24 STUNDU RADIO MARATONS

Latviešu mūsdienu klasiskā mūzikā skanēja nepārtraukti 24 stundas īpašā mūzikas maratonā – *24 Hours of Latvian New Music with „Jaunā Mūzika: Latvijā”* Ņujorkas Q2 laikmetīgās mūzikas interneta radio stacijā (2015.24.VIII). Maratona tiešraidi varēja noklausīties visā pasaulē, pieslēdzoties Q2 mājaslapai: <www.q2music.org>. Raidījums tika atkārtots (29.VIII). Latvijas Radio 3 „Programma Klasika”, kuras vairāki mūsdienu mūzikas ieraksti tika izmantoti maratona raidījumam, izziņoja maratona Latvijā un intervēja Q2 producentu Aleksi Ambrozi (Alex Ambrose) par maratona tapšanas procesu un saistītiem jautājumiem.

Latviešu mūsdienu komponistu mūzikas ieraksti, kā arī latviešu mākslinieku, koru un orķestra ieraksti bija bieži skanējuši Q2 (un tās filiāles kanālā WQXR) atsevišķos raidījumos un tematiskās programmās, piemēram: *Elīna Garanča: Latvian Mezzo with a Gypsy Soul* (2010), *Requiem Discovered – The Music of Viktors Baštīks* (2011), *The Singing, Soaring Lines of Latvian Melodist Pēteris Vasks* (2012), *Vocal Music of the Northern Baltic* – raidījums par Valsts kori „Latvija” (2015). Bet 24. augusta maratons bija pirmā reize, kad latviešu laikmetīgā mūzika skanēja nepārtraukti Q2 stacijā 24 stundas. Latvijā ir trešā valsts, pēc Polijas un Somijas, kura saņēmusi šādu nozīmīgu atzinību.

Latviešu mūzikas maratona mājas lapā, kurā latviešu mūsdienu mūzika tika raksturota kā *dinamiska un krāsaina*, varēja lasīt par ieceri tiešraidē pārraidīt: *21. gs. latviešu skaņumākslas intriģējošākos un spilgtākos paraugus no Pētera Vaska mūzikas ikoniskā*

majestātiskuma līdz Ērika Ešenvalda, Indras Rišes un Artura Maskata krāšņajām partitūrām un Jēkaba Jančevska, Raimonda Tiguja un Santas Ratnieces izsmalcinātajām skaņu gleznām. Kopumā, maratona programmā tika pārstāvēti apmēram 50 latviešu komponisti, ar daudzveidīgiem simfoniskiem, vokāliem, kora, ērģelmūzikas un kameramūzikas skaņdarbiem. Tiešraidē varēja noklausīties vismaz 70 latviešu instrumentālistus, vokālistus, kameramūziķus, kā arī Valsts kamerorķestri *Sinfonietta Rīga*, Liepājas Simfonisko orķestri, Latvijas Radio kori, Valsts akadēmisko kori „Latvija”, latviešu jauniešu kori „Balsis”, Rix klavieru kvartetu, *Kremerata Baltica* un daudzus citus.

Maratona mājas lapā (<<http://www.wqxr.org/#!/story/24-hour-marathon-latvian-new-music-jauna-muzika-latvija/>>), Q2 Facebook un Twitter interneta portālos varēja lasīt daudzus atzinīgus komentārus par maratoni, piemēram: *Vēlos pateikties latviešu komponistiem, kuri izcili reprezentēja Latviju; Paldies, ka pārraidījāt jauno latviešu mūziku; Maratons bija fantastiska ideja un deva iespēju noklausīties jauno komponistu darbus; Kas par vienreizēju un pievilcīgu programmas izlasi! Paldies, ka devāt iespēju šai lieliskai latviešu mūzikai skanēt pasaulē!*

Maratona programmu izveidoja tās mākslinieciskais vadītājs un iniciators Q2 producents (Alekss Ambrozis). Par programmas izcilo skaņas kvalitāti bija rūpējies Q2 asistējošais producents Henis Brauns (Hannis

Brown). Vairāku gadu garumā, Q2 stacija bija saņēmusi starptautiski izdotus latviešu mūsdienu mūzikas diskus, arī Latvijā ražotus diskus no Latviešu Mūzikas informācijas centra, Radio LR 3 „Klasika”, latviešu korim, vokālistiem, instrumentālistiem un citiem ansambļiem. Pēc maratona, latviešu jaunā mūzika ir turpinājusi skanēt atsevišķās Q2 programmās, to skaitā arī maratonā „Her Music” – mūsdienu sieviešu komponistu mūzikas 24 stundu tiešraidē (2015.24.IX) ar Maijas Einfeldes, Gundegas Šmites, Indras Rišes un Santas Ratnieces skaņdarbiem.

Komponiste, diriģente, mūzikas pedagoģe, JG līdzstrādniece Dace Aperāne ir viena no aprakstītā radio maratona organizatorēm/līdzstrādniecēm. Dzimuši (Kanādā) trimdas sabiedriskā darbinieka Mārtiņa Štauvera ģimenē. Jau kompozīcijas studiju laikā Makgila universitātē nodibinājusi Montreālā latviešu jaunatnes kori un līdzdarbojusies kopā *Montrealas koklētājas-dainotājas*. Iegūst kompozīcijas maģistres grādu (1980) Hantera koledžā Ņujorkā. Diriģējusi kopkori Latviešu jaunatnes dziesmu svētkos Monreālā (1975), arī Latviešu jaunatnes orķestri 4. (1982) un 5. (1985). Skaņdarbs *Illuminācijas* pūšaminstrumentu kvintetam saņēmis 1. vietu Kanādas latviešu 6. Dziesmu svētku jaundarbu konkursā. Kopš 1989. gada piedalījies virknē autorkoncertu Rīgā un citviet Latvijā. Daudzu (kopš 1985) starptautisko latviešu jauno mūziķu nometņu-meistarkursu mākslinieciskā vadītāja Kanādā un Latvijā. PBLA KF un arī *Tilts* mūzikas nozares vadītāja. Daces Aperānes portretējums ietverts režisores Marutas Jurjānes veidotā dokumentālā filmā (1994). Starp skatuves darbiem ar Aperānes mūziku – *Tango Lugāno* (Dailes teātrī 1989); fragmenti no baleta *Edīte* (Dailes teātrī 1995). Kanādas Mūziķu savienības balva (1975), trīs PBLA KF balvas, to vidū par kantāti *Balsis*, ģenerāļa Goppera fonda balva (1993), ASV organizācijas *Opera Works* balva par ciklu *Trīs dziesmas ar Emīlijas Dikinsones vārdiem* un PBLA Goda diploms (1996), Jāņa Bierīņa piemiņas fonda balva (1999), TZO (2001).

Maratona *Latvian New Music* ierosinātāja, komponiste Dace Aperāne (kr. pusē), komponists Pēteris Vasks un Q2 producenti – Nadia Sirota un Alex Ambrose (2015.VIII)

Linda Treija

LAURIS MĪLBRETS – SIRDS BAROMETRS

Lai gan spēcīgs savā zīmējumā, Lauris Mīlbrets mākslā sevi pierāda kā izteiksmīgs gleznotājs. Laukumu klājumi, plānie lazējumi un biezo krāsu triepieni mainās un komponējas uz audekliem, radot vērtīgas glezniecības tehnikas izjūtu. Pasekojot Laura daiļradei, var just, kā laika gaitā tā ir mainījusies. Pēc akadēmijas beigšanas reālistiskais (kaut kur salīdzināms ar Normunda Brasliņa, Kalvja Zutera, Gitas Šmites un citu latviešu māksinieku klasisko glezniecību) stils nomainās pret abstraktāku un krāsaināku gleznošanas veidu. Laura gleznas beidzamos gados vairs nav tikai figurālas kompozīcijas. Tajās daudz ir simbolisku elementu, sirreālistisku skatu un abstraktu krāsu laukumu. Mākslas darbos vietām var saskatīt angļu mākslinieka Frānsisa Bēkona (Francis Bacon) gleznu kompozīcijas un krāsu laukumu pielietojuma elementus. Darbos ienāk arī kolāža, kas rada interesantu virsmas un formas saspēli. Māksliniekam ļoti nozīmīgas ir attiecības ar Dievu gan glezniecībā, gan dzīvē. Viņa vēlme ir parādīt ar saviem darbiem sapratni un atziņu par Dievu. To viņš parāda caur simboliem, bieži ikdienišķiem, reizēm sirreāliem. Svētā uguns, matu šķipsna vai viņojošais elements, kurš parādās veselā ciklā darbos, vai arī mūsu skatienā pavīd tādi objekti kā telefona griežamā ciparnīca, auss, aizkaru fragments, kāds krāsaina vai apdrukāta papīra kolāžas gabals. Veselas sērijas tapušas ar darbiem, kuriem mākslinieks piemēro citātus no Svētajiem rakstiem. Ainavas izpaužas kā arhitektonisku formu un krāsu klājumu kompozīcijas un tajās jo sevišķi parādās mākslinieka gleznošanas daudzslāņainā tehnika. Daudzās gleznās Lauris apspēlē laika tematiku. Tajās ir kadri no diennakts laika, kad tie fiksēti, bet gleznoti jau ar zudušā laika izjūtu, kad *katrai minūtei ir sava noskaņa, tajā, kā kopsavilkumā, atspoguļojas dzīves un darba vides maiņa. Konkrētā laika nogrieznī, noliktā laikā – piedzīvotie notikumi, satiktie cilvēki un redzētās ainavas – nofiksētas abstraktā realitātē.*¹ Gleznā *Sirds stāvok-*

*lis ar švuncīgu otas zīmējumu apkārt sarta-jai sirdij iet straumes, vēja virpuļi, augstā un zemā spiediena masas kā cilvēka emocionālo stāvokļu paudēji. Lasot par Lauri internetā, atradu paša mākslinieka sacerētu tekstu, kas labi raksturo šīs gleznas sajūtu un domu: *SIRDS BAROMETRS (ierīce, kas nosaka atmosfēras spiedienu):**

*Barometra rādītāji skraida _ Laikapstākļu pārmaiņas gaida _ Vētra mētā šurpu, turpu _ Paceļ gaisā, izpurina _ Nolaiž lejā, gandrīz nogalina _ Viss ko varam, mēs jau darām _ Tomēr bieži tas atkal ir garām _ Labi, ka ir Dievs _ Tā ir dzīva skola _ Viņa klātbūtne vienmēr jauku laiku sola _ Lietus un vējš uz pusēm plēš _ Bet Viņš attīra, piedod un visus grēkus dzēš _ Mērijumu skala _ Rāda, kur ir bezdibeņa mala _ Cik tālu iet? _ Cik daudz mēs gribam ciest? _ Jauks laiks un pastāvīgs _ Valda tur, kur ir Dievs _ Jo Viņš ir nesavtīgs. Ar iedaļām un rādītājiem _ nav iespējams melot par rezultātiem _ Kamēr dzīvojam negaisa iespaidā _ Debesu Valstībā viss ir kārtībā _ Emociju spektri redzami tur _ Kur sakņojas mūsu sirds parametri _ Ja tie ir likumos, kas Debesīs _ Barometrs jauku laiku uzrādīs!*²

Mākslinieks dzimis (1979) Rīgā, tagad dzīvo Kuldīgā un aktīvi tur darbojas. Viņš ir beidzis Jaņa Rozentāla mākslas vidusskolu un absolvējis (2004) Latvijas Mākslas akadēmiju. Gleznotāja personālizstādes tikušas izstādītas galerijā „Bastejs”, Agijas Sūnas mākslas galerijā, galerijā „ISTABA” un Kuldīgas Mākslas namā. Nesen Laura Mīlbreta darbi ir pabijuši *Alison Milne* galerijā, Toronto. Bez gleznošanas uz audekliem, Lauris arī rada sienu gleznojumus, strādā dizaina jomā – nupat interneta veikalā ir parādījušies t-krekliņi ar apdrukām, kurās izmantotas viņa gleznu detaļas. Un viņš ir pabijis arī uz kino ekrāniem kā Rainis – Jāņa Streiča filmā *Rūdolfas mantojums*.

Par gleznotāju, grafiķi, mākslas kritiķi, JG palīgredaktori Lindu Treiju skat. JG282:42.

¹Laura Mīlbreta personālizstāde AM/PM Kuldīgas mākslas namā, kuldīga.lv

²www.facebook.com/lauris.milbrets

Lauris Milbrets. *Tīra skaņa*. 2010. Eļļa, audekls. 58 x 56 cm

Par mākslinieku skat. 33. lpp.

Jānis Elsbergs

VALODAS NORMAS UN VALODAS DABISKUMS¹

Labdien! Pricējās, ka esmu šeit, starp cilvēkiem, kas interesējas par valodas jautājumiem, jo arī es par tiem interesējos un ap tuveni kopš 1985. gada to vien daru – tādā vai citādā veidā strādāju ar latviešu valodu. Tomēr runāt varu tikai kā praktiķis, jo akadēmiskais un teorētiskais filoloģiskais pamats man ir samērā necils. Neesmu arīdzan cītīgs sekotājs latviešu valodniecības svaigākajām vēsmām. Par šīs valodas entuziastu kopas sanāksmēm zinu jau sen, bet man ar tām ir līdzīgi kā nabaga alkoholiķim Veničkam ar Kremli – krievu rakstnieka Venedikta Jerofejeva poētiskās prozas darbs „Moskva-Petuški”, kas nesēn latviskots kā „Maskava-Gailiši”, sākas ar Venička žēlošanos – savos klejījumos pa Maskavu viņš to ir izstaigājis krustu šķērsu, visos virzienos, bet Kremli tā arī nav redzējis... Līdzīgi man ir arī ar Rakstnieku savienības Tulkotāju sekcijas ikmēneša sanāksmēm, par kurām informāciju regulāri saņemu. Ir gan viens precedents – pirms pusotra gada Ojāra Vācieša muzejā valodas vakaru ciklā, Eduarda Liniņa iztaujāts, runāja par aktuāliem valodas jautājumiem. Bija iecerēts, ka šā cikla sarunu rediģētas steno grammas tiks apkopotas kādā Valsts valodas centra izdevumā – kad vēlāk lūkoju intere tātā tā satura rādītāju, konstatēju, ka mana un Eduarda izrunāšanās nav vis bijusi valodas centram pa prātam un izdevumā nav iekļauta. Pārāk ilgi es gan par to nesēroju.

Tātad – kas ir sagaidāms? Nav man gruntīgas uzskatu sistēmas valodas jautājumos, neesmu arī gatavs ar profesionāliem valodniekiem diskutēt par filoloģiskiem smalkumiem, tomēr kā praktiķim ar samērā lielu pieredzi man ir viedoklis par dažiem regulāri cilātiem valodas jautājumiem, un šo viedokli es arīdzan paudīšu – pieļauju, ka būs gan akordi, kas saskanēs, gan notis, kas disonēs ar viedokļiem, kuri šajās sanāksmēs izskanējuši iepriekš.

¹ Caurskatītas un piesīpētas (2015.5.VIII) priekšlasāmas piezīmes Rīgas Latviešu biedrības Latviešu valodas attīstības kopas sanāksmē (2013.7.X).

Faktiski tā būs tāda kā valodas krikumu mozaika no cilvēka, kas brīžiem cieš no pietātes trūkuma.

Valodas normas... Manuprāt, valodā nemēdz būt nekas ne pareizs, ne nepareizs. Ne kvēli veicināms, ne fanātiski skaužams. Ir cilvēku saziņa. Cilvēki lieto valodu. Ja viņi saprotas un notiek adekvāta savstarpēja komunikācija, tad viņi valodu lieto pareizi, valoda pilda savu uzdevumu. Piemēram, nesēn kādā sestdienas rītā, ēdnīcā, dabūju mazliet paklausīties, kā pie blakus galdiņa divi jaunekļi apspriež iepriekšējās klubā pavadītās nakts piedzīvojumus, viņi gardi smējās, atgādinādami viens otram piedzīvotās ērmības, katrs trešais vārds bija *blāg* vai kaut kas cits no krievu vai latviešu t.s. nenormētās leksikas arsenāla. Taču, manuprāt, viņi lietoja valodu pilnīgi pareizi, jo viņi pilnīgi skaidri un precīzi saprata viens otru. Protams, ar savu priekšniecību darbā vai pedagogiem mācību iestādē viņi lietos citu stilistisku reģistru, viņi it kā centīsies ievērot skolā apgūtās normas, taču ļoti iespējams, ka komunikācija un savstarpējā saprašanās nebūt nebūs tik izcila, un viņu valoda, salīdzinot ar ēdnīcā skanējušo, nebūs ne tik sulīga, ne tik izteismīga, ne tik precīza.

Atzīstos, slengs ir laikam gan mana mīlākā valodas joma, un ir bijusi arī iespēja ar to pelnīt dienišķo maizīti, tulkojot autorus, kas savos darbos bagātīgi lieto slengu. Kāpēc tas ir tik pievilcīgs un tik dzīvelīgs, un mūžam mainīgs? Vārdi nolietojas, novalkājas, un valodas runātājiem, sevišķi jaunāko paaudžu, gribas arvien jaunus vārdus, jaunas nianses. Kāpēc gan nevarētu vienmēr sacīt, ka kaut kas ir apnicis vai apriebies? Varētu, un saka, tomēr ap 1995./1996. gadu sarunvalodā ieviesās arī vārds „piegriezies” ar to pašu nozīmi. Atceros, tajā laikā strādāju žurnāla *Karogs* redakcijā, pie blakus galdiņa izcilais latviešu valodas un īpaši slenga meistars Jānis Rokpelnis, un reiz viņš man visā nopietnībā jautāja: kā isti ir *pareizi* – *piegriezies* vai *aizgriezies*, vai kā? Jo tādām estētām kā viņš nav nekā briesmīgāka par ačgārnī, nevietā un komunikatīvi pārprotami lietotu slengu. Man ir prieks par Buša un Ernstsones *Latviešu valodas slenga vārdnīcu*, kurā ir iemūžināts šis verbs *piegriezties* un daudz kas cits.

Proti, neesmu pārliecināts, vai sacīt *piegriezies* ir gluži *pareizi* no valodas normu vielokļa, bet ciktāl runa ir par valodas dabiskumu, tās dzīvi un mūžīgajām, neizbēgamajām pārmaiņām, šis vārds ir kļuvis par valodas daļu, neatkarīgi no tā, vai tas filologiem patik vai nepatik.

Ap valodu notiek daudz un dažādi ķīviņi, notiek arī daudzas un dažādas aplamības, kas diemžēl grauj valodniecības kā nozares prestižu, īpaši, kad savu varu vai variņu valodas jautājumos dabū izbaudīt ierēdņi un redaktori, kas savu talanta un zināšanu trūkumu kompensē ar dogmatisku uzstājību un patriotiskiem saukļiem.

Pāris piemēri. Pazīstu kādu jaunekli, kam bērniībā bija uzvārds Magone, bet, kad viņš 16 gadu vecumā, proti, tas notika pirms 11-12 gadiem, devās saņemt savu pirmo Latvijas Republikas pilsoņa pasi, viņš sev par lieliem brīnumiem uzzināja, ka tagad viņa uzvārds būšot Magons. Puisis nebija nedz uzstājīgs, nedz filoloģijā kompetents, viņa ģimenes locekļi tāpat, un tā nu viņš tagad dzīvo nevis ar skaistu latvisku puķes vārdu, bet ar izkropļotu, nedabiski un pat nelatviski skanošu, ar atskaņu uz „vagons”. Paintereresējos, sameklēju internetā attiecīgos normatīvos aktus – ne velna viņam nebija uzvārds jāmaina! Bet pasu nodaļas darbinieki noteikti bija pilnīgi pārliecināti par savu taisnību, un varu iztēloties, ka pildīja savus pienākumus ar patriotisku kvēli un jutās kā latviešu valodas aizstāvības priekšpostenī. Tagad man ir bail pat uz Meža kapiem aiziet – ieraudzīt, ka tur atdušas mūsu brīvvalsts pirmais prezidents Jānis Čaksts...

Kad es studēju Latvijas Universitātes Svešvalodu fakultātē, savu bakalaura darbu rakstīju par paralēlēm amerikāņu rakstnieka Džozefa Hellera un Dzintara Soduma darbos. Vēlāk, jau šā gs. sākumā, Hellera galvenais darbs, romāns *Catch 22*, tika izdots latviski, latviskots kā *Lamatas 22*. Liels bija mans izbrīns, kad uz grāmatas vāka ieraudzīju autora vārdu: Džozefs Helers, ar vienu „l”. Pajautāju grāmatas redaktorei, kāpēc tā – un viņa man nolasīja mazu lekciju par līdzskaņu nedubultošanu cittautu īpašvārdu un svešvārdu atveidē, un arī uz manu iepīkstēšanos – kā tad, piemēram, ar Šilleru? – viņai bija gatava atbilde, diemžēl vairs neatceros, kāda. Bet toni un noskaņu atceros ļoti labi – viņai bija pil-

nīgi tīra, svēta savas misijas apziņa latviešu valodas sardzē, un es varēju tikai justies kā nabaga grēcinieks, kam lemts sadeģt elē, ar vienu „l”, kur droši vien jau būs priekšā viena otra rakstniece, kas savulaik nejēdza, ka arī Bille tak jāraksta ar vienu „l”... Komiski, vai ne? Diemžēl tikai traģikomiski, jo grāmata ar visu Heleru uz vāka ir iznākusi. Un, par godu šai sanāksšanai, es lieku reizi pārbaudīju, kas tad rakstīts spēkā esošajos normatīvos – nu, nebija taisnība svēti paštaisnajai valodas cīnītājai.

Šajā vietā man mēle niez iestarpināt nelielu politiskas dabas piezīmi. No tā, cik ir dzirdēts no t.s. „tautas mutes”, cik ir lasīts un dzirdēts plašsaziņas līdzekļos un interneta komentāros latviešu un krievu valodā, rodas ļoti stipras aizdomas, ka apmēram šāda kompetences līmeņa, „Magons un Helers” līmeņa darbinieku ir visai daudz gan mūsu valodas inspekcijās, gan valsts valodas eksaminācijas centros, gan citviet. Pieļāju, ka liela daļa no tiem var lepoties ar mūsu augstskolās iegūtiem filoloģijas un pedagoģijas bakalaura un maģistra grādiem. Un rezultātā – kaut arī mūsu valsts kā tautsaimnieciska vienība varbūt vājāka nekļūst, nacionālas un kultūras vienības valstī joprojām nav, sabiedrība paliek sašķelta, par mūsu valsts valodas politikas izpaušmēm liela tautas daļa vienkārši ņirdz – un ne tikai nelatvieši – un bieži – diemžēl – pamatoti ņirdz, un nav nekāds brīnums, ka „Saskaņas centram” vēlēšanās ir arvien vairāk balsu, kaut arī krievu procentuāli it kā vairāk nepaliek. Var jau būt, ka daļēji te pie vainas ir garā un bēdīgi slavenā Maskavas roka, bet daļēji šīs okupācijas netiešās sekas, „Saskaņas centra” elektorātu, ir radījis šis būtībā nelaimīgu latviešu cilvēku slānis, kas ir ieguvis zemas kvalitātes humanitāru izglītību, nonācis darbā valsts iestāžu vidējos un zemākos līmeņos, jo nekur citur viņus neņem pretī, rietumnieciskas, demokrātiskas sabiedrības pamatprincipi viņiem ir un paliek ķīniešu ābece, un savu apjukumu, bailes un kompetences trūkumu viņi maskē ar striktu birokrātismu un stīvu, it kā patriotisku stāju. Āmen.

Lūdzu atvainot par atkāpi no tēmas, atgriezīsimies pie valodas.

Labākais, ko par valodas normām un valodas dabiskumu esmu dzirdējis, ir Knuta Skujenieka dzejas rindas:

*par valodu cīnīties nevar
pēc valodas jācīnās
jo valoda – tā ir elpa
un nevis lepnums un gods*

Valoda, manuprāt, ir dzīvs organisms, cilvēka dabas parādība, kas dzīvo tautas mutē. Mūsu mēģinājumi to ietekmēt, ieviest kaut kādas normas un standartus, kaut ko veicināt, kaut ko citu apkarot, virzīt, audzināt... Tas viss ir zināmā mērā nepieciešams, gan lai skolās varētu bērniem iemācīt sakarīgi runāt un rakstīt, gan lai valsts saziņā ar pilsoņiem būtu kaut kāda kārtība, lai nerastos pārpratumi, lasot zāļu pamācības vai sarežģītu aparātu instrukcijas – tas viss ir zināms un pašsaprotams – taču valodu nekad nebūs iespējams pilnībā iesprūdināt kādos rāmjos, tā vienmēr spruks no šiem rāmjiem laukā. Un pat ja gramātiķiem izdodas kaut ko strukturēt, kā, piemēram, latviešu verbu sistēmu, es kā praktiķis tam īsti nerodu pielietojumu, jo mācos svešvalodas, vienkārši atdarinot, iegauvējot, kā bērns, pārāk nelauzot galvu par verbu grupām, konjugācijām, celmiem, izņēmumiem un tamlīdzīgām lietām. Kā valodas praktiķim man ir viena iecienīta tēma, kurai es jau mazliet pieskāros un kam ir sakars ar citvalodu īpašvārdu atveidi latviešu valodā. Tēmu varētu vienā vārdā saukt par *robežskaņām*. Šai tēmai manu uzmanību, pati to nenojauzdama, pievērsa mana vidusskolas angļu valodas skolotāja apmēram 1985. gadā. Pirms tam, dažus gadus iepriekš, kad es sāku mācīties angļu valodu, divskani [ðu], kā vārdos „go home”, mācību grāmatās fonētiski transkribēja kā [ou], taču tad, Ņūorkā, Oksfordā tika pieņemts dekrēts, ka turpmāk šo divskani būs transkribēt kā [ðu], un pamazām šī informācija, droši vien caur Maskavu, nonāca līdz mūsu skolotāju metodiskajām apvienībām, un – kas notika? – mūsu skolotāja līdz šim *go* bija izrunājusi ar izteiktu [ou], tad pavasara brīvdienās viņa apmeklēja kādus kvalifikācijas celšanas kursus un atgriezās, izrunādama šo pašu vārdu ar izteiktu [eu]. GEU.

Es tolaik jau regulāri klausījos radio BBC un biju sadzirdējis, ka faktiskā skaņa šai vārdā ir „ð” – pa vidu starp „o” un „e”, robežskaņa. Un, ja kvalifikācijas celšanas kursu pasniedzēji un dalībnieki būtu bijuši vērīgāki, viņi būtu ievērojuši, ka jaunajā transkripcijā „e” burtiņš ir otrādi, proti, apzīmē kaut ko citu, nevis mūsu mīļo, latvisko šauro „e”.

Bet tas tā. Veco laiku humors. Kāda cita robežskaņa ir joprojām aktuāla mūsu valodas praksē. Proti, platais „e”. Mēs labi zinām, ka sava burta šai skaņai latviešu valodā nav un ka mēs esam sen, sen pieņēmuši, vienojušies, ka lietosim šīs skaņas apzīmējumam patskani „e”. Tie, kas kaut viselementārākajā līmenī ir mācījušies fonētiku, proti, dzirdējuši kaut vai tikai vienu lekciju vai izlasījuši kādu pāris lappušu populāru ievadu par šo tēmu – tie zinās, ka platais „e” kā skaņa ir kaut kas vidējs starp „a” un šauro „e” – mēs veram muti, kā sacīdami „a”, un atšaujām žokli, kā sacīdami „e”, un iznāk platais „e”. Nav brīnums, ka angļu valodas fonētiskajā transkripcijā šo skaņu apzīmē ar „a” un „e” hibrīdu. Mēs zinām arī, ka angļu valodas lietotāji jau simtiem gadu ir vienojušies šo skaņu apzīmēt ar „a”, nevis „e”.

Tur, kur ir runa par svešvalodu mācīšanos, vispār par saziņu starp dažādām tautām un kultūrām, galvenais taču ir vispirms uztvert, uzsvērt kopīgo, līdzīgo – arī tāpēc, lai mēs varētu pēc tam skaidrāk saprast to, kas tiešām katrai tautai ir īpatns un atšķirīgs. Ja mūsu valodnieki pieņemtu šo principu, pieņemtu, ka „a” un „e” būtībā ir vienādi tālu no faktiski angļiski runātā platā „e”, tad neparādītos tādi komiski latviskojumi kā „Ena”, kas, izrādās, ir tā pati Anna, „Elisa”, kas ir tā pati Alise, un tā tālāk, un tā joprojām.

Ja mums ir iespēja, nedarot pāri ne latviešu, ne angļu valodai, saglabāt latviski tādu īpašvārdu rakstību, kas tomēr būtu krietni tuvāka oriģināla rakstībai – un atvieglotu saziņu un mācīšanos – tad kāpēc daudzi mūsu valodnieki un redaktori tam tik izmisīgi pretojas? Tas iet pāri manai saprašanai. Jo ir runa par robežskaņām, kuras būtībā var atveidot gan tā, gan šitā.

Pamatprincips, pamatnorma ir skaidra – mūsu rakstība ir lielā mērā fonētiska, un lielā mērā mēs tiešām rakstām tā, kā runājam, bet valodas daba neļaujas pilnībā šajā principā iesprūdināties, un to vajadzētu ņemt vērā.

Arī gadījumos, kad nav rakstības variantu, teiksim, attiecībā uz patskaņu garumu. Piemērs. Mans tēvs ir mūziķis, ilgu gadu strādājis arī Latvijas Radio, ar valodas dzirdi viņam viss ir kārtībā, un liels bija viņa šoks un izbēris, kad kādu dienu Latvijas Radio diktori

sāka savas darbavietas nosaukumu izrunāt ar uzsvērti īsu „a”. Tēvs diezgan ilgu laiku cietās, tad tomēr piezvanīja uz radio un izteica savu izbrīnu. Tālis Eipurs nosauca viņu par idiotu, un ar to saruna beidzās. Man ir aizdomas, ka Latvijas radiomājā ir pieņemta kāda instrukcija darbiniekiem par pareizu izrunu un ka pie šīs instrukcijas tapšanas ir bijis kāds speciālists, kas ir gan kurls pret valodas dabisko skanējumu, gan ignorants pret viselementārāko fonētikas ābeci. Kas rakstīts šajā ābecē? Ir vaļējas zilbes un slēgtas zilbes. Vaļēja zilbe beidzas ar patskani, slēgta – ar līdzskani. Vaļējas zilbes izrunā patskanis visbiežāk skan garāk, nekā slēgtas zilbes izrunā. Te, protams, pastāv visādas nianšes atkarībā no uzsvara un citām lietām, tomēr šis ir un ir viens no elementārākajiem principiem. Piemēram, trīs vārdi. „Kīpra” – slēgta zilbe kip-, īss „i”, „kino” – vaļēja zilbe ki-, attiecīgi mazliet garāks „i”, un „ķīna” – arī vaļēja zilbe, vienkārši garais „ī” – tātad reālā, dabiskā runa šajā piemērā rāda trīs dažādus patskaņu garumus, bet rakstībā mums ir tikai divi apzīmējumi. Vai tāpēc mums jāsāk žņaudzīties, kropļot savu dabisko valodas izjūtu, cenšoties izrunāt „kino” ar pavisam strupi īsu „i” – tikai tāpēc, ka rakstība ir tradicionāli un neizbēgami nepilnīga? Tas mazliet atgādinātu folkloras čigānu, kas kropļo zirgu, lai tas būtu vienādi klibs ar visām kājām. Gadās, protams, ka arī vaļēja zilbe ir pavisam īsa. Gadās, teiksim, vārdā „gadās”. Vai piemērā ar trim dažādiem „a” garumiem līdzīgu vārdu virknē – „radīt”, „radio”, „rādīt”. Tādas, lūk, manas mīļās robežskaņas – pusgarais „i” un pusgarais „a”...

Vēl viens feļetonisks fragments, kuru nespēju paturēt pie sevis – ja jau man ir dota iespēja pateikt visu, ko domāju. Runa joprojām ir par svešvalodu īpašvārdu atveidi. Pirms gadiem 20, kad bijām atguvuši neatkarību un starptautisko kultūras kontaktu jomā nāca vaļā Ziemeļvalstu finansējuma slūžas, mūsu grāmatniecībā sākās zviedru, dāņu un norvēģu literatūras invāzija. Tas, protams, nebūt nebija sliktākais, kas ar mums varēja notikt, lai gan, piemēram, čehu vai ukraiņu literatūra, manuprāt, nav mazvērtīgāka – bet... kur finansējums, tur tulkojumi, tur disproporcijas, OK, tāda ir dzīve. Taču ap to pašu laiku notika arī pamatīgs apvērsums skandināvu valodu īpašvārdu atveidē – ar to pašu zināmo lozungu – mēģināt darīt īpašvārdu latvis-

kojumus pēc skanējuma tuvākus oriģināla izrunai. Tas nekas, ka, manuprāt, pilnīgi nevajadzīgi tika mainīta arī tradicionāli iegājušos īpašvārdu atveide, piemēram, Zelma Lāgerlefa kļuva par Selmu Lāgerlēvu, kaut arī viņas uzvārdā zviedriski melns uz balta ir līdzskanis „f”, un ir labi zināms, ka „v” un „f” ir fonētiski ļoti tuvas skaņas un varēja tak matu neskaldīt un to „f” latviski atstāt. Vienu otru reizi esmu bijis liecinieks, ka kolēģi no šim valstīm bija dziļi izbrīnīti par to, cik ļoti pārvērtušies ir viņu uzvārdi, un īsti neticēja, ka nav bijis iespējams viņus atveidot kaut kā līdzīgāk, atpazīstamāk.

Tas viss arī vēl nebūtu nekas, tomēr man neliek miera kāda cita nekrietna doma – kāpēc mēs tik cītīgi čakarejam zviedru un norvēģu vārdus, kamēr joprojām sakām un rakstām Kanāda ar trijiem a, nevis „Kenede”, ar trijiem e, kā taču ir oriģināla izrunā. Kāpēc mēs rakstām un sakām „Amerika”, nevis „Emērike”, kas būtu daudz tuvāk izrunai. Vai nav tā, ka Ārlietu ministrija kaut ko tādu vienkārši nelaistu cauri, jo tādas pārmaiņas tomēr izskatītos pārāk ērmīgi? Vai nav tā, ka mūsu valodnieki ir varen drosmīgi un principiāli, kad viņiem ir iespēja Astrīdu Lindgrēnu pārtaisīt par Astrīdu ar īso „i”, jo nekāda īpaša ārpolitiska vai iekšpolitiska reakcija šai jautājumā nav gaidāma, bet viņi neierosina rakstīt Nikolajs ar „Ņ” vai Aļeksandrs ar „ļ”, jo baidās, ka Zadornovs un visa krievu humoristu armija viņus vienkārši noņirgs no zemes virsus nost? Zviedru rakstnieka Espmarka (Kjell Espmark) vārdu mēs vienā mierā latviskojam kā mūzikas instrumentu Čells, un to tiešām zviedriski apmēram tā izrunā, lai gan man liekas, latviešu valodai gabals nenokristu un rakstniekam būtu patīkamāk, ja viņa vārda rakstību nekropļotu un rakstītu Kjells. Jo, piemēram, Vladimirs Putins mēs nezīn kāpēc nerakstām vis ar „ģ” un ar „ķ” – tad pēkšņi parādās kaut kādi argumenti par saknes līdzskaņiem, etimoloģiju, tradīciju un vēl nezīn ko. Vai tas neliecina par hronisku divkosību un nekonsekvenci?

Nekādu universālu risinājumu šim problēmu lokam es nevaru piedāvāt – mans ierosinājums būtu vienīgi nemainīt tradicionāli iegājušos rakstības variantus, bet tajos gadījumos, kad ir izvēle starp īpašvārda atveides variantiem, starp fonētiski ļoti tuvām skaņām, kad ir runa par to, ko es dēvēju par robežskaņām, tad konsekvēnti izvēlēties tos

variantus, kas ir tuvāki oriģināla rakstībai, un lieki nesaraibināt un nesarežģīt mūsu pareizrakstību un nepiesārņot mūsu galvas gadījumos, kad runa ir par tiešām ļoti minimālām rakstības un izrunas variantu atšķirībām.

Nošlēgumā divas pasāžas bez sarkasma. Viena – par mīkstā *ŗ* un *ch* lietojumu latviešu rakstībā, kas, cik noprotu, ir īpaši tuva tēma vienai daļai šīs kopas dalībnieku. Esmu pirms gadiem 15 presē par to izteicies visai ironiski, ko tagad mazliet nožēloju. Tā bija nevajadzīga un sekla bravūra. Gan „*ŗ*” un „*ch*” lietojums pirms kara, gan Staļina laikā notikusi atteikšanās no tās ir daļa no mūsu valodas vēstures. Neatceros, vai to man stāstīja māte, vai aizķēries no kādas Martas Rudzītes lekcijas, bet atmiņā ir šāda versija – ka visās jomās tajā laikā tikušas pieprasītas sociālistiskas pārmaiņas, arī valodā, un tad mūsu Latvijā palikušie valodnieki laužījuši galvu, ko gan lai valodā izmaina, kas izskatītos isti sociālistiski – lai vilks paēdis, lai latviešu valodai pēc iespējas mazāks kaitējums un arī lai kaza, proti, viņi paši, dzīvi. Vai viņiem bija iespēja to nedarīt, vispār neko nemainīt? Vai viņi varēja izdarīt ko citu, no kā būtu bijis mazāks kaitējums valodai? To es nezinu. Zinu tikai, ka mīkstais „*ŗ*” nebūt nebija viscaur iegājies dzīvajā tautas runā. Zinu, ka mani vecāki to nelietoja un vecāsmātes tāpat, abas pirmskara Latvijā veidojušās personības. Vecietēvi – viens nomira, kad man bija 8 gadi, viņa runas īpatnības neatceros, otrs – mātes tēvs – nomira 10 gadus pirms manas dzimšanas. Reiz runāju par mīksto „*ŗ*” ar savu māti, un viņa neatcerējās, ka bērnībā un radu un skolasbiedru lokā šī skaņa būtu reāli runā skanējusi. Skolā „*ŗ*” bijis jāmācās pareizrakstībā, tas gan. Vai trimdā, kur taču „*ŗ*” ir allaž rakstīts, tas reāli valodā skanēja? Cik man ir bijusi saskare ar ārzemju latviešiem pēdējo 30 gadu laikā (un lielākoties tie ir bijuši rakstnieki), pāris reižu esmu „*ŗ*” saklausījis, tomēr ļoti reti. Šķiet, Astrīde Ivaska to lieto.² Jāņem vērā gan, ka šis ir ļoti vēlīns trimdas periods.

Interesants novērojums man gadījās, strādājot ar Olafa Stumbra dzejas izlases *Rokāde* manuskriptu. Tiku pie viņa lasījumu audioierakstiem Latvijas Neredzīgo bibliotēkas un Latvijas Radio fonotēkā. 1960. gadu sākuma ierakstos viņa runā skanēja diezgan skaidrs,

² Astrīde, kas bija klausītāju lokā, pēc priekšlasījuma šo manu apgalvojumu noliedza.

decents mīkstais „*ŗ*”, taču 1980. gadu sākuma un vidus ierakstos tas bija pilnībā zudis, un neatceros to viņa runā arī 1990. gada rudenī, kad bieži ar viņu tikos. Lai vai kā būtu ar rakstību, esmu par 99% pārliecināts, ka pašlaik dzīvajā, dabiskajā runā mīkstais „*ŗ*” jau ir par 99% atmiris, lielā mērā ieskaitot arī ārzemju latviešu kopienas, un to atjaunināt, atdzīvināt, no jauna ieviest valodas normās un jo sevišķi dzīvajā runā būtu grūts un bezcerīgs, un šaubos, vai vajadzīgs pasākums. Drīzāk palieku pie ieskata, ka nevajadzētu vēl vairāk sarežģīt un saraibināt pareizrakstību, kas tāpat jau ir gana sarežģīta. Taču kā valodas vēsturiskās struktūras daļa tas ir nenoliedzami svarīgs, un, manuprāt, Latvijas Universitātes baltu filoloģijas nodaļā un visur citur, kur māca nākamos latviešu valodas un literatūras skolotājus, noteikti vajadzētu studentiem mācīt un skaidrot „*ŗ*” un „*ch*” lietojumu, arī iekļaut mācību procesā vingrinājumus ar uzdevumu mūsdienu tekstā pareizi ielabot „*ŗ*” un „*ch*” un prast paskaidrot, kāpēc tie tur būtu vajadzīgi – tas noteikti bagātinātu, precizētu un spēcīnātu viņu latviešu valodas zināšanas, un darītu elastīgāku viņu valodas izjūtu, un nākotnē mums būtu mazāk negadījumu no sērijas „*Magons un Helers*”.

Pēdējais. Ekonomiskā krīze skāra arī mani, un pirms pieciem-sešiem gadiem pienāca brīdis, kad es vairs nevarēju izdzīvot tikai no literāta un daļlitteratūras tulkotāja honorāriem un autortiesību ienākumiem un ķēros pie tehniskās tulkošanas no angļu, lietuviešu un krievu valodas, faktiski – mācījos jaunu amatu un jaunu latviešu valodu, jo, saskaroties ar dažādu jomu juridiskiem, medicīniskiem, finanšu, reklāmas, tehniskiem tekstiem, Eiropas Savienības dokumentiem un vēl visu ko, dabūju rakties pa dažnedažādiem internetā un ne tikai internetā pieejamiem glosārijiem, vārdnīcām un tulkojumu paraugiem, un biju patīkami pārsteigts, cik ļoti pēdējos 25 gados ir bagātinājies latviešu valoda, cik gigantisku darbu dažādu jomu terminoloģijā ir paveikuši gan valodnieki, gan tulkotāji, gan šo jomu speciālisti, zinātnieki un praktiķi. Kaut arī pa ceļam gadās neveiksmes un neveiklības, sasniegumi tās atsvēr – manam skatam ir pavērusies latviešu valodas neizmērojamā kapacitāte, milzīgās formveides iespējas, latviešu cilmes vārdu jēdzieniskā ietilpība un nianšu

bagātība, nozīmju potenciāls gan kardioķirurģijas, gan datorzinību, gan likumu un citās jomās – un ir atklājies arī šo pa lielākai daļai anonīmo latviešu valodas strādnieku milzīgais talanta un darbaspēju potenciāls. Tas, tāpat kā mūsu jaunāko paaudžu rakstnieku radošās spējas, ļauj man ticēt, ka ar latviešu valodu nākotnē viss būs kārtībā – ja vien mēs kā tauta neizklīdīsim un neizmirsim, bet tā jau ir cita tēma.

*JG lasītājiem labi pazīstamā Jāņa Elsberga (ar nom de plume Jānis Ramba līdz 1999) dzejoļi izdoti grāmatās Vistīrākā manta (1993), Rīta kafija (1996), Daugavas bulvāris (2000), Panti (2008). Izlases tulkotas zviedru un ukraiņu valodā. Tulkojis un atdzejojis Korso (Gregory Corso), Snaidera (Gary Snyder), Vitmena (Walt Whitman), Vonnegūta (Kurt Vonnegut), Bukovska (Charles Bukowski), Millera (Arthur Miller) u.c. darbus. Top arī Šekspīra lugu tulkojumi (skat. Ričarda III fragmentu *Latvju Tekstos*, 2015,4).*

Franks Gordons

TAUPĪT NEVIS EKONOMĒT!

Cik jauki vārdi – „taupīt”, „ieteikt”, nevis „ekonomēt”, „rekomendēt”. Vai tad tiešām nevienam nekaitina tas, ka atjaunotās Latvijas Republikas atbildīgās amatpersonas, tostarp ministri, uz nebēdu lieto darbības vārdus „ekonomēt” un „rekomendēt”? Kāpēc tad nevar taupīt, kāpēc nevar ieteikt? Labs ir, krieviski saka gan „ekonomitj”, gan „sekonomitj” – pirmajā gadījumā latviski būtu „taupīt”, otrajā – „ietaupīt”. Labskanīgāk nekā krievu priedēklis – burts „s”. Un mūdienu brīvajā Latvijā cits citam labprāt raksta „rekomendāciju”. Kur paliek vecais labais „ieteikums”? Tie ir tikai divi un, piedodiet, kliezdoši piemēri. Pirmajos pēckara gados Latvijas pamattautas sarunvaloda bija, var teikt, tīrāka nekā tā, kas izveidojusies un diemžēl nostiprinājusies Brežņeva/Pelšes un Gorbačova/Vosa gados un joprojām mundra un žirgta 25 gadus pēc neatkarības atgūšanas. Lūk, tikai viens ļoti raksturīgs piemērs: ik uz soļa dzirdam un arī lasām – „kā reiz”. Kura reize? Reiz bija? Nē, tas ir krieviskais iztei-

ciens „kak raz”, kas skaidrā un saprotamā latviešu valodā nozīmē – atkarībā no konteksta – „taisni tagad” vai „tā gadījās, ka”. Un vārdiņš „da” uz katra soļa: „da viņš ir dulls”, „da katrs to zina” u. tml.

Atzīstu, ka grūti latviskot tādu īpašības vārdu kā „prestīžs” – no angļiskā „prestigious” vai krieviskā „prestižnij”: šādā nozīmē tāds pirmskara Latvijā nebija pazīstams. Valoda, protams, mainās, un nu ir iemesls pasmaidīt: pirmskara bērnībā man nācies pāiet garām kādas laboratorijas izkārtnei, kur vecajā rakstībā bija lasāms – „pieņem mīzalus”. Skaidri un saprotami...

Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktors Andris Vilks brīnījās, kāpēc plašajai publikai nepatīk bibliotēkas restorāna nosaukums „Kleever” un arī pārveidotais „Klīvers” ļaudīm nebija pa prātam. Es turpretim brīnos, kāpēc Gaismas pils direktoram tik dārga ir vācbalta koktirgotāja Klīvera piemiņa. LNB direktoram bija plaša izvēle, priekšlikumu bija vesels lērums. „Zelta zirgs” taču būtu lielisks: atbilst Gaismas pils idejai un, mazākiem burtiem pievienojot klāt angļisko „The Golden Horse”, būtu gan latviska, gan eiropiska gaisotne. Nupat sasniegts kompromiss – „Klīversala”. Vismaz novadnieciski korekts.

Pie mums mājās pirmskara gados runāja vāciski ar krietnu jidiša piedevu. Latviski sāku „pats no sevis” runāt piecu gadu vecumā, dzīvojot Artilērijas ielā un „komunicējot” (kā tagad teiktu) ar latviešu puikām. Un krievu valodā, ko apguvu kā kara laika bēglis Kazahijā, mans izteikti latviskais akcents – ar saklausāmām garumzīmēm – man saglabājies līdz šai baltai dienai.

Noslēgumā – raksturojums (charakteristika), ko man devis kāds M.B. trimdniekiem paredzētajā čekas biļetenā *Atbalss* 1986. g. 2. numurā: Franks Gordons raksta *tikai viņam vien piemītošajā kosmopolītiskajā latviešu pseidovalodā, kas tik ļoti iepriecina tos mietpilsoņus, kuru laiks apstājās pirms 41. gada, kad viņi zaudēja savas privilēģijas. Vai tas ir divnieks vai piecnieks?*

Franka Gordona raksta variants ievietots arī *Latvijas Avīzē* (2015.10.VIII) un diasporas laikrakstos *Laiks* un *Brīvā Latvija*.

Sandis Laime

RAGANU TRADĪCIJA ZIEMEĻAUSTRUMU LATVIJĀ

Skat. sākumu JG273-JG282

RAGANAS UN VILKI. Priekšstats par vilkiem kā raganu mītiskajiem pretiniekiem atspoguļots 14 teikās un 4 ticējumos, visvairāk Balvu (28%) un Alūksnes rajonā (5,28%). Ticējums, ka vilki plosa raganas, izmantots vairākos teiku tipos, no kuriem populārākais ir „Še tev viena rociņa, še otra!”, pirmo reizi publicēts Dāvja Ozoliņa rakstā „Raganas” (1893), vairākkārt pierakstīts 20. gs. 20.-30. gados, bet degradēts tā variants pierakstīts vēl 2008. gadā lauka pētījuma laikā Medņevas pagastā (Laime 2009b:100). Šis priekšstats par vilkiem kā raganu pārdabiskajiem pretiniekiem nav bijis svešs arī Kārķu, Lēdurgas un Matīšu pagastā, kā arī Salacgrīvā.¹

Kādā Rugāju pagastā pierakstītā ticējumā teikts, ka raganas baidās no vilkiem. Arī teikās norādīts, ka raganām *no vilkiem esot pavisam bailes* (LFK 641, 102, Matīši), *agrāk vilki*

¹ Lēdurgas un Salacgrīvas teksti pierakstīti ārpus raganu tradīcijas teritorijas. Šāda tendence vērojama ar teikām, kas nav saistītas ar konkrētiem ainavas objektiem, līdz ar to tradīcijas nesēju dzīvesvietas maiņas rezultātā nezaudē savu funkcionalitāti un pārvietojas kopā ar teicējiem.

ar raganām bīši naidā (LFK 1600, 17147, Jaunlaicene), ka raganas no vilkiem *stypri beidās*. *Vylki juos stypri pliesa, a rogas to vylkus stypri kairinuoja, sādādamas bāru zorus, nu, a ka tyka vylka nogūs, to beigta ir* (LFK 485, 8, Medņeva). Noķertās raganas vilki parasti saņēmuši. Otrā rītā notikuma vietā bijušas atrodamas vai nu bērzu tāsis, vai zaļas gļotas.

Teritorijā starp Valmieru un Alūksni atsevišķos gadījumos vērojama raganu vietu saikne ar vietām, kuru nosaukumā iekļauta leksēma *vilks*. Tā, piemēram, netālu no *Vilku gāršas* Brenguļu pagasta bijušo Platkāju māju ganībās atrodas *Raganu akmens* (Ozoliņš 1996:16), savukārt *Vilku palejā* – nelielā purvā pie Plāņu pagasta Aķiem – raganas pusnaktīs un pusdienlaikā esot velējušās (LFK 145, 1896, Plāņi). Netālu no Karvas Alsviķu pagastā atrodas Meisteru ciems, kura teritorijā ir nelielais *Vilku purvs*. Tajā agrāk esot mitinājušies gan vilki, gan raganas, kas vadājušas tos, kas gājuši purvam cauri. Lauka pētījumu laikā noskaidrots, ka *Roganu grovas* apkaimē Alsviķu pagastā bijuši *Vilku puri* – meliorētas pļavas (Laime 2009b:102). Vaitkevičs (Vykin-tas Vaitkevičius) norāda, ka Lietuvā konstatēti daudzi svētvietu pāri, kuros netālu esoši viena tipa ģeogrāfiskie objekti mutvārdu tradīcijā saistīti ar mitoloģiskajos priekšstatos savstarpēji saistītām dievībām un gariem (piem., Dievs–Velns; Velns–Pērkons; Pērkons–laumes u.tml.), ko motivē gan noteiktas ainavas īpatnības, gan konkrēti mitoloģiskie

Ubagovas Velna akmens

Foto no Rēzeknes TIC arhīva

vai reliģiskie priekšstati. Šādi svētvieta kompleksi sastopami arī citur Baltijas jūras reģionā (Vaitkevičius 2003:181-188). (..)

Vilks latviešu mitoloģijā ir daudznozīmīgs tēls, kurā ar seniem indoeiropiešu priekšstatiem savijušies kristietības ietekmēti priekšstati (MitE II:227-228). No vienas puses, vilks kā plēsīgs dzīvnieks uzskatīts par draudu ne tikai mājlopiem, bet arī cilvēkiem. No otras puses, vilka tēlā iezīmētas arī dažādas cilvēkiem labvēlīgas īpašības. Viena no tām ir jau iepriekš minētā vilku funkcija – cīņa ar raganām, plašāk – dažādām cilvēkiem naidīgām dēmoniskām būtnēm. Viena no šādām būtnēm ir arī Velns: *Velnam esot trīs ienaidnieki: pērkons, vilks un pīlādža koks. Pērkons nosperot Velnu, vilks saplosot Velnu un ar pīlādža koku varot nosist Velnu* (LTT 32428, Rūjiena). Teikās stāstīts, ka vilku radījis Velns, bet nav varējis iedvest tam dzīvību, tāpēc lūdzis padomu Dievam. Tas ieteicis iet pie vilka un sacīt: *Vilks, celies augšā, plēsi Velnu! Velns gan nav gribējis tā teikt, bet beigās tomēr sekojis Dieva padomam. Vilks uzreiz atdzīvojas un meties Velnam virsū* (LTP VIII, 875-876, Nr. 25).

Šajā priekšstatā balstīts arī kāds krusta koku tradīcijas skaidrojums, kas pierakstīts par Skujenieku Krusta priedēm Lejasciema pagastā: *Vedot garām mirušo uz kapiem, krusta priedē iegriezts krusts. Viens izskaidrojums šai parašai: lai mirušais nenāk atpakaļ biedēt mājniekus, palicējus; otrs: lai mirušo pastardienā neplosa balti vilki, kas tad sanāksot* (Jansons 1937:148). Priekšstats par to, ka vilki plosa mirušos, kas izgājuši ārpus mirušo pasaules, radis atspoguļojumu arī latviešu tautasdziesmās:

Nenāci, dēliņi,
Iz tēvu sērstu,
Vilks tevi ceļā
Saplucinās.
(LD 27515, 1, Sērpils)

Nenāc vairs tu, NN,
Uz manīm ciemoties,
Vilciņš tup celiņā,
Lācīts ceļa maliņā.
Vilciņš tevi nokodis,
Lācīts tevi apēdīs.
(LD 27516, Bīksēre)

Nenāci, NN,
Uz mani sērst,
Vilks tevi ceļā
Apēdīs.
Neslauc, NN,
Māmiņas gotiņu,
Sīkās stērstiņas,
Tās tavas gotiņas.
Nebrauc, NN,
Tētiņa zirdziņu,
Sīkie zvirbuļi,
Tie tavi zirdziņi.
Neparād tu, NN,
Ni miegā, sapinā,
Tavu tiesu atdevēm,
Ko tu bijī pelnījusi.
(LD 27515, Stukmaņi)

Šīs dziesmas funkcionāli iekļaujamās bērū dziesmu ciklā. Tās, visticamāk, izpildītas pēc mirušā apbedīšanas atceļā no kapiem uz mājām – šajā bērū posmā galvenais bērūnieku uzdevums, izmantojot maģiskus līdzekļus, tostarp tautasdziesmas, bija nošķirt dzīvo un mirušo pasaules, lai mirušais neatgrieztos un nekaitētu dzīvajiem (Pakalns 1988:109-110). Pēdējā piemērā savirknēti kopumā četrus patstāvīgu dziesmu tekstus. Pirmajā no tiem atspoguļots aplūkojamais priekšstats par to, ka vilki „apēd” mirušos, kas, pametot mirušo pasauli, dodas ciemoties pie dzīvajiem. Otrajā un trešajā tekstā mirušie tiek aicināti neizslaukt savu dzīvo tuvnieku govīs un nenotāties uz zirgus, jo tiem mirušo pasaulē ir savas govīs un zirgi – sīkās stērstiņas un sīkie zvirbuļi. Priekšstats par to, ka mirušie izslauc cilvēku govīs un nojāj zirgus, sasaucas ar nakts raganām raksturīgo darbību – govju slaukšanu, kā arī lietuvēnam raksturīgo funkciju – zirgu nojāšanu. Ceturtajā tekstā norādīts, ka mirušie var parādīties arī sapnī, ko dzīvie aicina nedarīt, jo mirušā *tiesa ir atdota*, t.i., apbedīšanas rituāls ir veikts pienācīgi.

Aplūkotais tautasdziesmu korpuss atspoguļo konkrētu priekšstatu loku par mirušo kaitnieciskajām īpašībām, dzīvo bailēm no mirušajiem un vilkiem kā dzīvniekiem, kas „apēd”, „saplucina” vai „nokož” tos mirušos garus, kas pametuši tiem atvēlēto teritoriju. (..) Minētie piemēri pierāda, ka latviešu folklorā bija pazīstams priekšstats par to, ka vilki plosa tādas dēmoniskas būtnes kā velns, raganas un mirušo gari. Līdzīgs par

pirmskristietisku uzskatīts priekšstats sastopams arī, piemēram, igauņu folklorā, kur vilki plosa dažādas dēmoniskās būtnes, tostarp velnu (Valk Ü. 2002:126).

Priekšstats par vilku un nakts raganu (arī velna) antagonismu, domājams, dēmonoloģijas ietekmē sajaucoties dažādām priekšstatu sistēmām, pārņests uz burvjiem, ciema raganām un vilkačiem, t.i., uz cilvēkiem. Pētījumos par vilkaču prāvām Latvijā norādīts, ka tajās konstatēti atsevišķi motīvi, kas nav savietojami ar tipiskajiem vilkaču priekšstatiem (Straubergs 1939b:102-103). Spilgtākais piemērs tam ir Mālpils draudzes Kniedīņu muižas kroga piemiņā, ~86 gadu vecā Tīsa (Matīsa) tiesas prāva par vilkačos skriešanu, kas aizsākta Cēsu Zemes tiesā 1691. gada 28. aprīlī, bet galīgi izspriesta 1692. gada 10. oktobrī Tērbatas hoftiesā. Lūk, fragments no Tīsa atzišanās: *Uz elli vilkači ejot kājām kā vilki; tā atrodoties Purva ezerā pie Mālpils; ellē esot lepnas telpas un durvju sargi, kas neļaujot aiznest labības ziedus. Tos glabājot vienā, bet graudus otrā klēti. (...) Burvji ēdot ar velniem ellē, bet vilkačiem tas aizliegts; ja viņi tur ieskrien un ko nozog, durvju sargs sitot ar dzelzs rīksti un izdzenot ārā kā suņus, jo velns tos neieredzot. Vilkači skrienot uz elli, lai iznestu burvju nešļavas: lopus un labību. Ja tiem neizdodoties iznest labības ziedus, tad tai gadā esot neraža. (...) Parasti tie ejot uz elli trīsreiz gadā: Vasarsvētkos, Jāņos un Lūcijās; pirmo divu vietā arī citā laikā, kad labība zied, kā arī sējas laikā; tad burvji nesot uz elli svētību un vilkači pūloties to dabūt atpakaļ. (...) Vilkači nekalpojot velnam, jo atņemt to, ko burvji sanesuši; velns tos neciešot, sitot kā suņus, jo viņi patiesi arī esot Dieva suņi un atnesot cilvēkiem labumu; ja viņi neatzagtu velnam svētību, tā pazustu pasaulei* (Straubergs 1939a:98-99). Kārlis Straubergs, komentējot šo prāvu, norāda: *Šis vilkacis nav vienkāršs lopu un cilvēku plosītājs, bet gan ražas un svētības sargs* (Straubergs 1939b:102). Tīsa tēlotais vilkacis ir radniecisks miežvilkiem un rudzu vilkiem, tam pamatā latviešu ticējumi par vilku kā Dieva suni (Straubergs 1939b:102-103). Tāpat šajā un citās prāvās minētā elle nav kristiešu soda izciešanas vieta, bet gan drīzāk saskan ar latviešu priekšstatu par Velna mītnēm, kas atrodas konkrētos ezeros un purvos.

Līdzīgi motīvi sastopami arī pāris citos avotos. Tomass Igunds 1683. gada 23. janvāra tiesas prāvā atzinās, ka 20 gadus esot skrējis vilkačos. Prāvas materiālos norādīts, ka raganu *darbs esot labības ziedus no laukiem zagāt un savam kungam pienest, bet šie, vilkači, ņemot tos viņām nost un restituējot īpašniekiem, lai tiem nekāds zaudējums ne-notiktu. (...) Kam viņš sevišķi ko ļaunu darījis? Nevienam, vairāk viņi ļaudīm labu darī, jo tiem, kam raganas pāri darījušas, palīdzot un par labu griežot"* (Straubergs 1941:495. 557-559). Senākās ziņas par vilkaču un raganu nesaskaņām atrodamas kādā 1550. gada prāvā, kad sadedzināja kādu zemnieku, kas pāršķēla uz pusēm zirgu, gribēdams pāršķēlt raganu: *Minētais vilkacis, kas pa nakti soģa namā palicis, atzinies, ka esot redzējis raganu ugunīga tauriņa veidā lidojam un tai pakal dzinies: vilkači arī varot raganas savaldīt, bet šī paslēpusies aiz zirga ganībās. Ar pakerto sirpi neuzmanīgi viņš raganas vietā ķēris zirgu un to pušu pāršķēlis* (Straubergs 1939a:44).

Minētie piemēri rāda, ka priekšstati par raganu/burvju un vilkaču antagonismu pastāvēja jau vismaz kopš 16. gs. vidus. Tiesu prāvu protokoli liecina par to, ka vilkači ne tikai ir ienaidā ar raganām un mēģina tās saplosīt, bet arī atdod cilvēkiem raganu nolaupītos labības ziedus. Vilku saistība ar labību (plašāk – ar auglību, veģetāciju) konstatējama arī 19.-20. gs. folkloras pierakstos. Piemēram, Plāņos pierakstīts ticējums, ka *rudzu ziedos* [t.i., rudzu ziedēšanas laikā] *vilki dzīvo rudzos un pervē savus bērņus* (LTT 32985). Savukārt Kurzemē, Ventspils apkārtnē, vilku mēnesī, t.i., Ziemassvētku periodā, līdz 20. gs. sākumam tika rīkoti t.s. miežvilku gājieni. To dalībnieki gāja no mājas uz māju un dziedāja īpašas dziesmas. Ticēja, ka miežvilki atnes mājai svētību uz visu nākamo gadu (Pētersons 1914; Līdeks 1991:23-27; MitE II:228).

Pētījumā par latviešu maskām un maskošānās tradīcijām Aīda Rancāne pieļauj, ka miežvilku gājienos, iespējams, saglabājušies senie šamaniskie priekšstati, kas paredz ceļojumu mītiskā dzīvnieka (vilka) veidā uz mirušo pasauli, lai nestu druvām auglību, savukārt *masku gājienos iespējama šādu funkciju rituāli-simboliska atveide. Savukārt tas, ka miežvilku gājieni notiek sakrālajā laikā – ziemā (Ziemassvētkos) un to struktūra ir stingri*

determinēta (..), *vedina domāt, ka te pievienojušies ar iniciācijas rītiem saistīti priekšstati* (Rancāne 2009:139). Lai gan līdzīgs viedoklis, pateicoties 1691. gada prāvas publikācijai vācu valodā, nereti pausts arī citu zinātnieku pētījumos (Eliade 1975:157²; Oinas 1997:841-842; Pócs 1999:117 u.c.), tam šobrīd trūkst pamatojuma plašākā latviešu folkloras materiālā. Ņemot vērā to, ka Tīsa prāvā vilkači tiek saukti par Dieva suņiem, ticamāks tomēr būtu pieņēmums, ka cilvēkiem labvēlīgās vilku, respektīvi, Dieva suņu, īpašības, līdzīgi kā citu mitoloģisko būtņu (raganu, spīganu, lietuvēnu, pūķu) funkcijas viduslaikos un agrajos jaunajos laikos attiecinātas uz cilvēkiem, konkrētajā vilku gadījumā – uz vilkačiem.

RAGANAS UN PĒRKONS. Apzinātas tikai trīs teikas, kurās kā raganu pretinieks minēts Pērkons – Ilzenes un Umurgas pagastā. Ilzenes teikā stāstīts, ka Pērkons spēris raganai – smukai, smalkai freilenei. Limbažu pagastā pierakstītajā teikā par Zvejnieku ezeru teikts, ka pie ezera dzīvojušas raganas, kuras no turienes nav varējuši padzīt ne burvji, ne tie, kas uz tām šāvuši ar sudraba lodēm,³ līdz beidzot kādu dienu to mitekļi iespēris Pērkons, kas raganas iebiedējis ūdenī. Trešajā teikā, kurā arī stāstīts par Zvejnieku ezeru, raganas tēls vairāk atbilst t.s. piena raganai, kas lidojusi pār ezeru pilna ar pienu un sviestu. Pērkons tai spēris, ragana slēpdamās iemukusi ezerā, kur arī palikusi.

(..) Varētu piesardzīgi apgalvot, ka raganu tradīcijā par galvenajiem raganu mītiskajiem ienaidniekiem uzskatīti vilki, bet Pērkonam piešķirta sekundāra nozīme, ja tāda vispār kādreiz ir bijusi.

Turpinājums sekos

Par folkloristu Sandi Laime skat. JG282:39.

AVOTI

Eliade, Mircea 1975. Some Observations on European Witchcraft. *History of Religions*, Vol. 14, No. 3:149-172.

Jansons, Edvarts 1937. Koki – dabas pieminekļi Latvijā. *Daba un Zinātne*. Nr. 4:129-151.

² Mirča Eliade Tīsa prāvu kļūdaini attiecina nevis uz latviešiem, bet uz lietuviešiem, sk. Eliade 1975:157.

³ Citās raganu tradīcijas teikās šie abi līdzekļi uzskatīti par efektīgiem cīņā ar raganām.

Laime, Sandis 2009b. Ziemeļaustrumu Latvijas raganu tradīcija mūsdienās: ieskatš lauka pētījuma metodoloģijā. *Letonica*. Nr. 19: 90-107.

LD Barons K., Visendorfs H. *Latvju dainas*. I-VI sēj. Jelgava, Pēterburga: Keizariskās Zinību akadēmijas spiestava, 1894-1915.

LFK Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloraskrātuves arhīva materiāli; pirmais skaitlis aiz saīsinājuma norāda manuskripta numuru, otrais – vienības numuru manuskriptā.

Līdēks, Osvalds 1991. *Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas*. Rīga: Scientia.

LTT *Latviešu tautas ticējumi*. Sakrājis un sakārtojis prof. P. Šmits. I-IV sēj. Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 1940-1941.

LTTP *Latviešu tautas teikas un pasakas*. I–VII sēj. Sast. A. Lerhis-Puškaitis. Jelgava, Cēsis, 1891-1903. (I-IV sēj. *Latviešu tautas pasakas*; VII₂ sēj. izdots 2001. gadā apgādā „Atēna”.)

MitE *Mitoloģijas enciklopēdija*. Atb. red. A. Iltner. I-II sēj. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1993-1994.

Oinas, Felix J. 1997. Werewolf. *Folklore: an encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art*. Ed. Thomas A. Green. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO, Inc.:840-842.

Ozoliņš, Dāvis 1893. „Raganas”. *EZPL* III

Pakalns, Guntis 1988. Ceļa tēma latviešu bērnu tautasdziesmās. *Pasaules skatījuma poētiskā atveide folklorā*. Atb. red. J. Darbiniece. Rīga: Zinātne:91-114.

Pētersons, Kārlis 1914. Par miežvilkiem. *Rīgas latviešu biedrības zinību komisijas rakstu krājums*, 17. krāj. Rīga: Rīgas latviešu biedrība:25-27.

Pócs, Eva 1999. Shamanism, Witchcraft and Christianity in Early Modern Europe. *Studies in Folklore and Popular Religion*. Vol. 3. Papers Delivered at the Symposium „Christian Folk Religion”. Ed. Ü. Valk. Tartu: Department of Estonian and Comparative Folklore, University of Tartu:111-135.

Rancāne, Aīda 2009. *Maskas un maskošānās Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.

Straubergs, Kārlis 1939a. *Latviešu buramie vārdi*. I sēj. *Maģija un buramo vārdu tematika*. Rīga: Latviešu folkloras krātuve.

Straubergs, Kārlis 1939b. Vilkaču ideoloģija Latvijā. *Latviešu vēsturnieku veltījums profesoram Dr. hist. Robertam Viperam*. Rīga: A. Gulbja apgādniecība:98-114.

Straubergs, Kārlis 1941. *Latviešu buramie vārdi*. II sēj. *Kaitēšana un dziedināšana*. Rīga: Latviešu folkloras krātuve:468-828.

Vaitkevičius, Vykintas 2003. *Alkai: baltų šventviečių studija*. Vilnius: Diemedis.

Valk, Ülo 2002. The Devil's Identity: On the Problem of His Pre-Christian Prototype in Estonian Mythology. *Myth and Mentality. Studies in Folklore and Popular Thought*. Ed. Anna-Leena Siikala. Helsinki: Finnish Literature Society:122-129. (Studia Fennica Folkloristica, 8.)

Lauris Milbrets. *Sirds stāvoklis*. 2001. Eļļa, audekls. 146 x 114 cm

Par mākslinieku skat. 33. lpp.

Rudīte Mazūre Godfrey

* * *

NEBAIDIES
Novilkt līniju
Ar melnu uz balta
Pieskarties nebaudies
Pat tad
Ja virsma ir raupja
NEBAIDIES
Stāvēt ēnā
Un lietū
Nebaidies smaidīt
Kad citi raud
Turēt sirdī svēto
NEBAIDIES
Būt labs
Un dažkārt
Kaukt...
Kad sāp
Nebaidies
Nebaidies jauties
Un gaidīt
Gaidīt to
Pēc kā
Pasaulē esi nācis
MĪLĒT
MĪLĒT
MĪLĒT
Nebaidies
Jo...
Jo no turienes
Tu esi sācies

* * *

Cik
Mīlestības
Pāri gājušas
Šmaukušas
Riebušas
Krāpušas
Cik
Mīlējušas
Saudzējušas
Neviena cita
Kā

TU

Pilsēta mana
Sirdī tik dziļi
Nav mani skārušas
Uz mūžiem
Uzticību krājusi

TU

Asfalts
Bruģis
Jumtu kores
Torņu smailes
Tavas
Pret debesīm
Mani uzrunājusi
Pilsēta mana
ES pie tevis
Vai projām
Gājusi...
Mana esi

TU

Manas mūžīgas
Mīlestības mājas

* * *

Vai
Tu esi
Jutis vēju
Kā tas
Glāsta
Pieskaras
Vai
Tu esi
Jutis vēju
Kā tas
Pūš un sacērt
Seju asarās

...

Kā tāds maigums
Dažkārt pārvēršas
Par zvēru

...

Vai tu esi
Jutis
Ka visgrūtāk
IR
Bez vēja
Kad nekas vairs
Nekustas...
Nereālas

SAJŪTAS

Kad neviens
Vairs nav
Kas pieskaras

...

Kā es gribu
Sajust vēju
Lai es jūtu
Ka es spēju
STĀVĒT
Pretī viesulim
Un
Pa brīdim
Dejot
MIERA VĒJĀ
... deju

Tā pret vēju
Tā pret vēju
Griežu
Vienmēr
Seju

* * *

Kā salds rūgtums
Man patīk
Būt vienai
Vienai ikdienā
Un
Svētku dienā
Noslēpties
Būt vienai
Kļīst pa pilsētu
Pa lietu
Vienai brist
Ar saules staru
Kopā pa pļavu
Dzelteno pieneņu
Pienu
Uz lūpām
Just vienai
Kā rūgtumu...
Man patīk
Patīk
Būt
Vienai

...

Salds rūgtums
Tu mani
Ar vientulību
Cienā

* * *

Drīz
Pārsprāgšu
Es pušu
Cik daudz sāpēs
Samilzušu domu
Krāts
No pārpilnības
Iztukšots stāvu
Viens pats
Kā putns
Lauka vidū
Sāpe sirdī
Manī kliez
Tik viens
Tik viens
Nespēju debesīs
Pacelties
Putns vai cilvēks
Tu
Nevari
Nevari
Lidot viens
Ir mirkļi
Kad vajadzīgs
Vēl kāds pieskāriens
Vēziens ar spārniem
SPĒKS
Tavas domas
Ļauj tām sēties
Ar vēju
Ļauj tām ar spārniem
Caur citiem
PACELTIES

* * *

Kad
Pēc ābola
Roku sniedz
Vai
Tu pasaki ābelei
PALDIES
Lieziedu tēju
Kad padzeries
Vai domas
Tu lolo
Liepu zarotnēs
...paldies
...paldies
Pilnas ziediem
Galotnes

Vai ar vēju
Tu sacenties
...viņš mīl
Ābeļziedos atpūsties
Jasminā paslēpties
Ar liepziedu putekšņiem
Rotāties
...viņš mīl
Par tevi pasmieties
Kad ar roku
Pēc augļa
Nevari aizsniegties
Vēja aizkars
To aizšūpo
Tavā balsī
...klusoties

Vai tu māki
Kokam pateikt
PALDIES

* * *

Tu
Vientulības dziņa
Ar tevi
Šodien saskandinu
Man nav par maz
Ar tevi kopā būt
Jūt
Lietus arī to...
Aiz loga
Kāda koka lapa
Vientulībā zūd
Man nav par maz
Ar tevi kopā būt
Ar tevi
VIENTULĪBA
... šodien saskandinu

* * *

Pār savu pilsētu
Kā pa šaha galdiņu
Slīdu
Ierēdņu kabatās caurums
Vīd
Nekad nepietiek
Tik daudz papīra
Tintes tērētis
Par nodokļu naudu
Tie logos smaida

Bandinieku svīta
Savu kārtu gaida
Kāds vīrs uz ceļiem
Asfaltu slīpē un lūdz
Pār savu pilsētu
Ka pa šaha galdiņu
Šļūc
Šodien es tevi nīdu
Zaudēt vai padoties
Tik slidens...
Es krītu

* * *

Kāds klusums
Un
Miers...
Pēcpusdienas
pieskāriens
Asociējas
...kā bērniībā
Tikko slaukts silts
PIENS
Pie lūpām
Māla krūze
Putu ūsas baltas
No kūtsaugšas
Ēnu dvaša salda
Salmu un putekļu
SMARŽA
Sakampj domas
Kā gaismēnas
Logu rūtis
Zirnekļu tīkli
No reālās pasaules
Aizbaidīti
Pie saimnieces
Ar priekšautiņu
BALTU
Laiņi sagaidīti
Tai kanna pilna
Ar baltu mieru
Aromāts no kūts
SILTS PIENS
No brūnaļas krūts
Tur
ir
kādreiz
būts!
Tur kur klusums
Un miers...
Zemniekos dzīvo

PRIEKŠ
Gotiņa tikko slaukta
un
Smaržo silts piens
MIERS
Gaisā virmo...
Pēcpusdienas
Pieskāriens

* * *

Normāls...
Kas ir normāls
Garlaicīgs kā ikdiens
Pelēks rīts
Kam zābaks tīrs
Tā ir norma
Robežas un uniforma
Tie ir rāmjos tērpti vārdi
Barjeras
Bez kāpnēm stāvām
Mājās
Katra tēva sapnis
Dēlā
Kas kā nagla

ledzīts dēlī...
Kas ir normāls
Asinspiediens
Uzvārijies piens
Kas neiet sviestā
Tā
Ka vieglāk dzīvot
Dažkārt nezināt
Kā ir
Pa istam mīlēt
Neieredzēt
Un ar kārtīm zilēt
Ne par daudz
Un ne par maz
Tā ir norma
Vienmēr kabatā
1 lats
Un ja vien normāls
Es gatavs
Izmainīt tu savu latu
Pret dzīvi svešu
Kādam piepildīt
Ikdienā un svētkos
Šķīvi
Tad tu sajūtīsi

... v a r a v ī k s n i
Pār normālas
Un pelēcīgas
Dzīves sliksni
Ieskanēsies dziesma
Tava
Nedaudz savādāka
Sirds tad iepukstēsies
Straujāk
Uzdriksstēsies
Kad mēs spējam
Lekt
No augstākās kraujas
Jo mums
Šodien spārni
Pieauguši sauļās
.....
Uzdriksstēsies
atkāpties
no normas
Ne jau vienmēr
Dzīvi izglābj uniformas
Ne jau vienmēr
Dzīvi izglābj tas
... kas normāls

ERRATA

Viļņa Bankoviča „Veltas stāsta” pirmās slejas vidū (JG282:7) jābūt: *Pirmo reizi biju 1992. gada vasarā kopā ar kori uz dziesmu svētkiem (nevis: 1991. gada...)*. Drukas velniņa nedarbs palicis neievērots arī Baibas Bičoles dzejoļa [pilsētā] I daļā (JG282:34) – pēdējam vārdam jābūt „skološos”.

[pilsētā]

I

– šim namam
tam ne kaulu ne miesas
ne kur kādam kas pieder
acs izslīd cauri
neaizķerдамās
nojauks to rīt
drīz debesīs rāpsies
kāds cits
vēl nepazīts
– skološos.

(Cienījamie līdzstrādnieki, ja vien iespējams,
lūdzam sūtīt datorā ierakstītus manuskriptus. – red.)

Grafiķe Rudīte Mazūre ieguvusi maģistra grādu metāla dizainā Stokholmā. Pēc Kalifornijā nodzīvotiem 12 gadiem un pēc 20 gadu prombūtnes no dzimtenes viņa sarīko (2012) saviem Latvijas 80. gadu mākslas skolu vienaudžiem izstādi Losandželosā. Skat. JG270(2012):47-49 (<jaunagaita.net>)

Ritvars Jansons

LATVIJAS PSR DROŠĪBAS IESTĀDES – OKUPĀCIJAS REŽĪMA MUGURKAULS

Sākums JG281-282

DROŠĪBAS IESTĀŽU EVOLŪCIJA. 50. gadu vidū drošības iestāžu darbības prioritātes mainījās – kopš 1954. gada LPSR VDK paralēli cīņai ar nacionālajiem partizāniem par aizvien prioritārākām sāka uzskatīt pretizlūkošanas darbības. Cēlonis tam bija Padomju Savienības Komunistiskās partijas CK un PSRS VDK vadības nostāja, ka pretizlūkošanas galvenais uzdevums ir atklāt un atmaskot „imperialistisko valstu” iesūtītos „spieģus, diversantus un teroristus”, nevis iekšējos ienaidniekus. Savukārt kopš 1956. gada nogales, kad LPSR VDK bija neitralizējusi pēdējos nacionālos partizānus, LPSR VDK primārais uzdevums vairs nebija cīņa ar bruņoto pagrīdi, bet gan pretizlūkošana.

Par to, ka Latvijā līdz pat 50. gadu sākumam padomju okupācijas režīmu atbalstīja tikai daļa sabiedrības, liecina nacionālās bruņotās pretošanās kustības darbība. Padomju Savienībā vienīgi Baltijas republikās, Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā līdz pat 50. gadu sākumam darbojās spēcīgas bruņotas nacionālās pretošanās kustības. Minēto iemeslu dēļ no 1947. gada, kad cīņu ar nacionālajiem partizāniem veica vienīgi drošības iestādes, bruņotās pretošanās apspiešana kļuva par to prioritāti līdz pat 1956. gadam.

Cīņa ar bruņoto pretošanos vēl 50. gados ir pati spilgtākā LPSR drošības iestāžu darbības iezīme, kas LPSR drošības iestādes atšķīra gandrīz no visām pārējām PSRS drošības iestāžu reģionālajām struktūrvienībām. Lai gan cīņā ar nacionālajiem partizāniem LPSR drošības iestādes guva panākumus, vēl 50. gadu sākumā bruņoto pretošanos tās nebija spējīgas likvidēt. Cīņa ar partizāniem novirzīja LPSR drošības iestāžu spēkus no pretizlūkošanas. Tādēļ tikai 1956. gadā, pilnībā neitralizējot nacionālās bruņotās pretošanās kustības grupas, LPSR drošības iestādes par

darbības prioritāti varēja pasludināt pretizlūkošanu.

Šajā darbā apskatīto LPSR drošības iestāžu – LPSR VDTK/Valsts drošības ministrijas (VDM)/Iekšlietu ministrijas (IeM)/VDK darbību no 1944. līdz 1956. gadam noteica PSRS drošības iestāžu evolucionārās izmaiņas. Tās notika gan PSRS drošības iestāžu darbības optimizēšanas, gan PSRS politisko līderu cīņas par varu rezultātā.

PSRS drošības iestāžu evolūcijai atbilda arī LPSR drošības iestāžu evolūcija. Tomēr iepriekš minētās, tikai LPSR drošības iestādēm raksturīgās iezīmes noteica to pievēršanos konkrētām darbības jomām. LPSR drošības iestāžu autonomiju noteiktu darbības jomu pastiprināšanā nodrošināja arī 1943. gadā pieņemtais PSRS VDTK nolikums. Tas reģionālajām struktūrvienībām deva daļēju brīvību lemt par iekšējo uzbūvi. LPSR VDTK 1944.-1945. gadā un LPSR drošības iestādēm arī vēlāk nebija nepieciešamas tik daudzas nodaļas politiskās vadības un slepeno objektu apsardzei kā PSRS VDTK centrālajam aparātam, tādēļ tādas lielā skaitā arī neizveidoja. Tāpat jāmin, ka LPSR drošības iestādes līdz 1952. gadam nebija tik spēcīgas, lai sāktu sarežģītās izlūkošanas operācijas ārvalstīs, un šajā laika posmā tās arī nekoncentrējās uz izlūkošanas darbību veikšanu.

Šāda, PSRS drošības iestāžu vadības atbalstīta, LPSR drošības iestāžu nostāja noteica arī vietējo drošības iestāžu strukturālo uzbūvi. Minētajā periodā LPSR drošības iestādēs nebija izlūkošanas daļu, taču bija nepieciešams pastiprināt 2. (pretizlūkošanas) daļas nodaļu darbību, ko tās arī izdarīja. Tika pārbaudīti repatrianti no rietumvalstīm, uzmanīti ārvalstu jūrnīki. Īpašu vērību LPSR drošības iestādes pievērsa pretizlūkošanas jomai operatīvās „spēles” laikā ar Lielbritānijas un ASV izlūkdienestiem. Tomēr tā pierādīja arī to, ka LPSR drošības iestādēm, pakļaujoties PSRS drošības iestāžu vadībai Maskavā, ir tikai ierobežotas iespējas pastiprināt kādu savas darbības jomu. Lai gan tieši LPSR VDTK 1945. gadā izplānoja operatīvās spēles sākumu ar Lielbritānijas izlūkdienestu un izstrādāja tās taktiku, PSRS drošības iestāžu vadības aizdomīguma un pārmērīgas slepenības normu ievērošanas dēļ LPSR drošības iestādes spēli nevarēja sekmīgi pabeigt. Lielā mērā PSRS

drošības iestāžu vadības rīcība noteica to, ka 50. gadu sākumā padomju puse šajā operācijā izgāzās.

1947. gadā PSRS teritorijā vienīgi Baltijā, Rietumukrainā un Baltkrievijā cīņai pret nacionālajiem partizāniem izveidoja reģionālo drošības struktūrvienību daļas – 2N daļas, t.sk. LPSR VDM 2N daļu. Arī tas liecina, ka LPSR drošības iestādes izjuta nepieciešamību pastiprināt šo darbības jomu un tādēļ veica strukturālas izmaiņas.

LPSR drošības iestādēm bija arī citas formālas autonomijas pazīmes, kuras noteica to darbību: tās varēja patstāvīgi izdot pavēles, kuru saturs bija pakārtots PSRS drošības iestāžu pavēlēm vai arī atbilda PSRS drošības iestāžu realizētajai represīvajai politikai. LPSR drošības iestādes varēja izstrādāt operatīvās darbības plānus vietējām operācijām, lemt par operatīvās darbības pielietošanas formām.

Salīdzinot LPSR drošības iestāžu darbību ar kaimiņrepubliku – Lietuvas PSR un Igaunijas PSR – drošības iestāžu cīņu pret bruņoto pretošanos, „teritorijas tīrīšanu”, izlūkošanas un pretizlūkošanas darbības, secināms, ka visu triju republiku drošības iestāžu darbība pamatā bija līdzīga un tās pildīja vadības – PSRS drošības iestāžu – pavēles un uzdevumus. Tomēr tas, ka šīs trīs republikas bija okupētas neatkarīgas valstis un ģeogrāfiski – PSRS robežrepublikas, noteica Baltijas republiku drošības iestāžu darbības atšķirības no citu PSRS republiku drošības iestāžu darbības, kā arī drošības iestāžu pastiprinātas darbības nepieciešamību Baltijā.

KBG/VDK dokumenti

Foto: Evija Trihanova / LEFA

KADRU TRŪKUMS. Lai nodrošinātu komunistiskā okupācijas režīma pastāvēšanu un tā politisko institūciju funkcionēšanu, režīmam bija nepieciešams apspiest iedzīvotāju pretošanos. Režīms nevarēja pieļaut arī alternatīvu viedokļu paušanu, kas politiskos jautājumos būtu pretēji oficiālajam viedoklim. Vajadzīgo rezultātu sasniedza ar politisko represiju palīdzību. PSRS 1944.-1945. gadā veiktā Latvijas militārā okupācija notika vienlaikus ar Latvijas politisko okupāciju, kuras raksturīga pazīme bija politiskas represijas pret civiltiedzīvotājiem. PSRS un LPSR drošības iestāžu uzdevums Latvijas reokupācijas un sovjetizācijas mehānismā bija īstenot represijas un kontrolēt sabiedrību, tā panākot komunistiskā okupācijas režīma ilglaicīgu stabilitāti.

Latvijas reokupācijas gaitā 1944.-1945. gadā LPSR Valsts drošības tautas komisariātu tikai ar republikas resursiem vien nevarēja izveidot. Trūka atbilstošu kadru, savukārt kadru mācīšanai bija vajadzīgs ilgāks laiks. Kadru trūkumu drošības iestādēs veicināja arī PSRS politiskā nostādne, ka Vācijas okupētajā PSRS teritorijā palikušie pilsoņi automātiski uzskatāmi vismaz par „aizdomīgiem elementiem”, ja ne par „vāciešu atbalstītājiem un pakalpiņiem”. Reokupācijas laikā notikušās komunistiskās represijas arī neveicināja plašas sabiedrības atbalstu LPSR VDTK darbībai.

Līdz pat 1956. gadam LPSR VDTK papildināja kadri no citām PSRS republikām. Izņēmums bija īsais PSRS iekšlietu ministra Lavrentija Berijas veikto reformu posms 1953. gadā, kad LPSR IeM, pateicoties Berijas rīkojumiem, izvīrījās latvieši.

Tomēr LPSR VDTK Latvijā nevarēja attīstīties uz vietējo kadru bāzes, bija nepieciešams papildinājums no Krievijas u.c. tā sauktajām „vecajām” PSRS republikām. LPSR VDTK attīstība arī veicināja Latvijas reokupācijas procesu, jo drošības iestāžu represīvā politika Latvijā 1944.-1945. gadā nodrošināja otrreizēju komunistisko okupāciju, bez kuras padomju režīms Latvijā 1944.-1945. gadā nevarētu funkcionēt un evolucionēt. Sovjetizācija bija iespējama tikai līdz ar militāru un politisku okupāciju, ar PSRS palīdzību attīstot un uzraugot LPSR drošības iestādes kā politisku represiju veicējas.

KRIEVIJAS KRIMINĀLKODEKSA PRETTIESISKA PIEMĒROŠANA. LPSR drošības iestādes Latvijas iedzīvotāju apsūdzībai izmantoja no 1940. gada nelikumīgi ieviestā Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) kriminālkodeksa valsts noziegumu daļas pantus, tā pavērās iespējas represēt gandrīz vai ikvienu bijušo neatkarīgās Latvijas Republikas pilsoni. To pielāva kriminālkodeksa valsts noziegumu daļas pantu plašās interpretācijas. Atšķirībā no demokrātisku valstu likumdošanas, balstoties uz KPFSR kriminālkodeksa valsts noziegumu daļu, cilvēkus varēja apsūdzēt kā šķiriski kaitīgus. Atbilstoši PSRS un LPSR drošības iestāžu vērtējumam agrākās Latvijas Republikas iedzīvotāju lielākā daļa piederēja ekspluatētāju šķirai, un pret viņiem varēja piemērot vienu vai pat vairākus kriminālkodeksa valsts noziegumu daļas pantus. Izmeklētājiem vajadzīgās apsūdzētā liecības bieži tika panāktas, fiziski iespaidojot pratināmos.

No 1944. līdz 1956. gadam PSRS un LPSR drošības iestādes arestēja 38 612 cilvēkus. Pēc starptautisko tiesību normām lielākā represēto iedzīvotāju daļa tika represēta prettiesiski.

VALSTS DROŠĪBAS MINISTRIJAS LOMA PRETOŠANĀS NEITRALIZĀCIJĀ. No 1944. līdz 1953. gadam, balstoties uz PSRS izpildvaras lēmumiem un represīvo iestāžu rīkojumiem, Latvijas iedzīvotājus arī nelikumīgi deportēja.

Vismasveidīgākā deportācijas akcija LPSR 1949. gadā aptvēra 44 271 Latvijas iedzīvotāju. LPSR drošības iestādes, veicot deportācijas, bija atbildīgas par lēmumu pieņemšanu par iedzīvotāju izsūtīšanu, fiziskām represijām pret iedzīvotājiem, nogādājot tos uz deportēšanai paredzētajiem ešeloniem, un novēršot pretošanos deportācijām. No visām iesaistītajām LPSR institūcijām tieši LPSR Valsts drošības ministrijai 1949. gada 25. marta deportācijas praktiskajā izpildē bija vislielākā loma. Tās darbinieki ne tikai nogādāja izsūtāmos uz ešeloniem, bet arī veica viņu apzināšanu jau pirms izsūtīšanas. Pieņemot lēmumus par ģimenes izsūtīšanu, tieši LPSR VDM, nevis padomes, noteica ģimeņu represēšanu. Vienīgi LPSR VDM ziņā bija deportējamo skaitā iekļaut noteiktas iedzīvotāju kategorijas – „bandītu”, „nacionālis-

tu” ģimenes locekļus, „legalizētos bandītus” vai citus tā sauktos „nacionālistus”.

1949. gada 25. marta deportācija Latvijā notika bez izteiktām iedzīvotāju pretošanās formām. Tieši LPSR VDM veiktie profilakses pasākumi pirms deportācijas – legalizēto nacionālo partizānu arestēšana, aktīvāko nacionālo partizānu grupu iznīcināšana, iedzīvotāju filtrēšana pierobežā – noteica to, ka deportācijas laikā nacionālo partizānu bruņotas pretošanās iespējas bija minimālas.

Cīņā ar nacionālo bruņoto pretošanās kustību panākumi galvenokārt tika gūti, izmantojot LPSR drošības iestāžu aģentus kaujiniekus, kuri nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem uzdevās par nacionālajiem partizāniem. Šie aģenti kaujinieki represēja svarīgākās un labāk konspirētās nacionālo partizānu grupas un to komandierus. Par to, ka bez specgrupās apvienotajiem LPSR drošības iestāžu aģentiem kaujiniekiem drošības iestādēm bija grūtības likvidēt bruņoto pretošanos Latvijā, liecina nacionālo partizānu grupu lēnā likvidēšana 1954.-1956. gadā. Sekmīgi veicot masveida Latvijas teritorijas „tīrīšanu”, apspiežot nacionālo bruņoto pretošanās kustību, realizējot izvērstu pretizlūkošanas darbu, represējot cilvēkus un cilvēku grupas par tā saukto „pret-padomju darbību”, veicot iedzīvotāju profilaktēšanu, kontrolējot režīma iestāžu kadru uzticamību, LPSR drošības iestādes tām dotos uzdevumus (izņemot izlūkošanu) izpildīja.

Darbā apskatāmajā laika posmā no 1944. līdz 1956. gadam PSRS un LPSR drošības iestāžu veikto politisko represiju rezultātā cietā ap 120 000 Latvijas iedzīvotāju. Galvenokārt LPSR drošības iestāžu darbība Latvijā 50. gadu vidū nodrošināja tāda visaptverošas sabiedrības kontroles mehānisma izveidi, kas spēja pakļaut Latvijas sabiedrību. LPSR drošības iestādes sekmēja arī tālāku Latvijas sovjetizāciju.

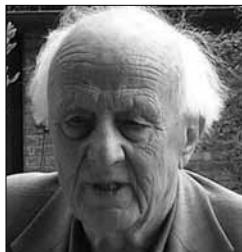
Par vēsturnieku Ritvaru Jansonu skat. JG281:52

VEĻU CELĀ dodas **Maruta Kārkle** (dz. Rudzis, 1940-2015), **JG** saimniecības daļas vadītājas Tijas māmiņa, ilggadēja radiožurnāliste *Amerikas Balss* (*Voice of America*) latviešu redakcijā Vašingtonā, pēcāk *Radio Brīvā Eiropa* (*Radio Free Europe*) Prāgā (1995-2003). Lektore Latviešu studiju centrā Rietummičiganas U. (Western Michigan University), sadarbojas ar prof. Jāzepu Leli latviešu valodas mācības metodikas izveidošanā, *The Latvians in America 1640-1973* (1974) sastādītāja (kopā ar Līgu un Laimoni Streipu). Lai izvairītos no otrreizējās PSRS okupācijas, ģimene dodas bēgļu gaitās (1944), tiek noņemta Augsburgas nometnē, no kuras nokļūst ASV (1950), iegūst maģistra grādu (U. of Washington, 1964) vācu literatūrā. ●●● Literatūras un mūzikas kritiķis, **JG** redakcijas loceklis (JG148-227, 1984-2001) **Mārtiņš Lasmanis** (1930-2015). Kopā ar vecākiem kā bēglis nokļūst Zviedrijā (1945). Daudzas recenzijas/raksti **JG**, arī *World Literature Today*. Rakstu krājumi *Aplūkojumi* (2004) un *Vārdi un mūzika* (2011 – PBLA KF balva). Sastādījis trimdas dzejas antoloģiju *Citā gaismā* (1999) un Friča Dziesmas izlasi *Dzejas* (2003). ●●● LNO tenors, LMA profesors **Kārlis Zariņš** (1930-2015), starptautisku ievēribu izpelnījās viņa interpretācijas Verdi, Mocarta, Dvoržāka, Mālera, Šēnberga darbu atskaņojumos. TZO (2001), Lielā mūzikas balva (1994, 2005). ●●● Gleznotājs, interjerists **Aleksandrs Stankēvičs** (1932-2015), dēvēts par *latviešu Leonardo* (Ingrīda Burāne), izveidojis Interjera un iekārtu katedru (tagad Vides mākslas nodaļa) LMA. Līdzās daudzām prēmijām/godalgām, viņa ilustrācijas Astrīdas Beināres *Rīgas Dievmātes klosterim* saņēma (1993) pāvesta Jāņa Pāvila II medaļu. TZO (2011). ●●● Silajānu keramikas tradīcijas pārstāvis **Antons Ušpelis** (1944-2015), kura *mālā ir Latgales sirds, sīkstums un prieks* – tā Ministru prezidente Straujuma festivālā *Baltica 2015*. TZO. ●●● **Valentīna Mičule** (1934-2015), pedagoģe, folkloras un tradīciju kopēja. Lielā folkloras balva (2001), Atzinības krusts (2005), Latgāliešu kultūras Gada balva *Boņuks* (2013). (mb)(re)

CILDINĀJUMI – LV Ministru kabineta balvas (2015) laureāti: Raiņa un Aspazijas daiļrades pētniece **Gundega Grīnuma**, LV Olimpiešu sociālā fonda pr-jā, basketboliste **Uljana Semjonova**, pedagoģe, horeogrāfe, Deju svētku virvadītāja **Ingrīda Edīte Saulīte**, Centrālās statistikas pārvaldes pr-ce **Aija Žigure**, LV sociālās aprūpes centra Latgale direktore **Mārīte Grīgāne**. ●●● Lat-

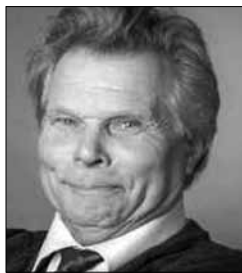
Maruta Kārkle

Mārtiņš Lasmanis

Kārlis Zariņš

Antons Ušpelis

Valentīna Mičule

vijas Kinematogrāfistu savienības festivālā *Lielais Kristaps 2015* balvas piešķirtas (2015.25.X) kinooperatoram **Mikam Zvirbulim** par mūža ieguldījumu. Labākās īsmetrāžas filmas *Pa Pa* (**Katrina Tomašicka, Antra Cilinska**) un *Kurši* (**Zane Sietniece, Raitis Ābele**), dokumentālās – *Ručs un Norie* (**Ināra Kolmane**) un *Arhitektes kaislība. Zaiga Gaile* (**Ieva Rozentāle**), animācijas – *Tornis* (**Māris Putniņš**), debija *Mans tēvs banķieris* (**Ieva Ozoliņa**). Labākie aktieri **Andris Keišs, Guna Zariņa**, režisori **Valērijs Oļehno, Ināra Kolmane, Edmunds Jansons**. Labākais komponists **Pēteris Vasks**. ●●● Godinot *Baltijas ceļa* nozīmi Berlīnes mūra krišanās un Vācijas atkalapvienošanās, kā arī atgādinot Eiropai par milzu spēku, kas ir cilvēku vienotībā, ar ko Baltijas valstis izcināja brīvību, Vācijas sabiedriskā organizācija *Europa-Union* Minsterē, kur tika parakstīts Vestfālenes Miera līgums (1648), **Coudenhove Kalergi** apbalvojumu saņem Atmodas laika līderi **Trivimi Velliste** (Igaunija), **Dainis Ivāns** (Latvija) un **Vitautas Landsbergis** (Lietuva). ●●● Nobela prēmijas (2015) laureāte literatūrā ir baltkrieviete **Svjatlana Aleksijeviča** – *par daudz balsīgu rakstīšanas veidu, kas ir pieminēti ciešanām un drosmei mūsu laikos* – tā Zviedru akadēmijas lēmumā. Mūsu lasītājiem viņas vārds nav svešs (skat. JG276:59-60, arī šī nr. 59. lpp.). ●●● Gada balva arhitektūrā LNB un tās autoriem: **Gunāram Birkertam**, sadarbojoties ar **Modri Ģelzi, Mārci Mežuli, Sandru Laganovsku, Daini Šmitu** u.c. ●●● Egona Līva piemiņas balva *Krasta ļaudis* saņēmuši rakstnieki **Guntis Berelis** (*Vārdiem nebija vietas*), **Benita Laumane** (*Vēju un vētru grāmata*) un **Patricija Kuzmina** (*Satikšanās*). ●●● Vietne *Bachtrack* vēsta, ka mūzikas kritiķi pasaules labāko diriģentu virsotnē iekļāvuši **Marisu Jansonu** (kā trešo) un **Andri Nelsonu** (kā ceturto). Pirmajā vietā ierindojies **Riccardo Chailly** (Itālija), bet otrajā – **Simon Rattle** (Apvienotā Karaliste). Pasaules labākie orķestri **Berliner Philharmoniker**, Amsterdamas **Royal Concertgebouw** un **Wiener Philharmoniker**. ●●● Baltijas Asamblejas (BA) balva literatūrā **Mārim Bērziņam** par romānu *Svina garša* (2015) – par liktenīgajiem notikumiem Latvijā II Pasaulē kara sākumā. Balvu saņem arī lietuvišu diriģents **Modestas Pitrenas**, bet zinātnē – igauņi **Eva Klarita Petai** (**Eva-Clarita Pettai**) un **Vello Petai** (**Vello Pettai**) par monogrāfiju *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*. ●●● Spēlmaņu nakts 2015 balvu par mūža ieguldījumu teātra mākslā saņēmuši LNT aktieri **Uldis Dumpis** un **Ģirts Jakovļevs**. (vg)(re)

JAUNIZDEVUMI

LATVIEŠU RAKSTNIEKI CITVALODĀS

Londonas *British Library* plašu interesi izraisījis grāmatas *Robežas: Rainis un Aspazija starp Latviju un Šveici / Borders: Rainis and Aspazija between Latvia and Switzerland* (2006) sastādītājas un autore (kopā ar Baņutu Rubesu, Noru Ikstenu, Paulu Bankovski), politisko zinātnu doktores **Vitas Matīsas** priekšlasījums (2015.9.X) sakarā ar viņas rediģēto Raiņa *Kastaņolas* angļiskojumu, kas iznācis ar Lugoano vēstures arhīva atbalstu. Kastaņolas Raiņa un Aspazijas muzeja pētnieks **Pietro Montorfani** piebildis, ka dzejnieku pāris darot godu ne tikai Latvijai, bet arī Šveicei. ●●● **Astrīda Stānke** (Stahnke) pabeigusi 30 gadu darbu pie romāna *How Long is Exile?* – skaidrojums cittautiešiem par latviešu likteni pēc II Pasaules kara. ●●● *Aspazija: Her Lyrical Prose* veidota divās daļās – pirmajā ir tulkotājas **Stānkes** priekšvārds un fragmenti no Aspazijas autobiogrāfijas, otrajā – stāsti, fantāzijas un noveles. ●●● **Ilzes Bērziņas** romāns *Ten Days in the Soviet Republic of Jaunķemeransk* – piedzīvojumi Jaunķemeru sanatorijā, ārstniecības procedūras, sadursmes ar nelaiņiem darbiniekiem, arī iekulšanās slepenā politiskā sazvērestībā. (vg)

DZEJA

Jānis Rokpelnis, kurš ir *JG* lasītāju lokā jau kopš 1977. gada (nr.116), laidis klajā astoto krājumu *Post factum*. ●●● **Pētera Brūvera** (1957-2011) pēdējā pašā sakārtotā krājumā *Grāmata Gundegai: Dzejoļi ne tikai bērniem* joki saplūst ar nopietnību, izdoma – ar realitāti, dzeja – ar prozu, dziļi nacionālais – ar globālo. ●●● **Leona Brieža** *Saputrotā putra* iepriecina ar muzikāliem folklorai tuviem bērnu dzejoļiem. ●●● Anglijā dzīvojošās **Martas Landmanes** četras meitas un mazbērni kā dāvanu dzejnieces 90 gadu jubilejā izdevuši viņas dzejoļu krājumu *Dūkans mākonis*. ●●● *No mazā. 1975-2015* ir **Ineses Zanderes** dzejas sakopojums: četri dzejoļu krājumi; darbi, kas tapuši skolas solā; dzejoļi, kas līdz šim bijuši pieejami tikai Ventspils Rakstnieku mājas gadagrāmatā; darbi, kas veltīti Kurzemes pirmajiem Dziesmu svētkiem, kā arī Jēkaba Nimaņa kameroperas „Līsistrates atgriešanās” libreta fragmenti. ●●● **Justīnes Janpaulas** pirmais krājums *Tālsaruna* ir kā saruna starp divām kultūrām, divām valstīm – Latviju un Franciju. ●●● **Toms Treiberis** izveidojis dramaturģisku dzejas krājumu *Drudzis*, kas piecos posmos piedāvā iepazīties ar cilvēka pārdzīvojumu anatomiju: no pirmajiem simptomiem, saasinājuma un drudža, līdz atslābumam un atveseļošanās posmam, 31 dzejolis, ar kuriem iespējams asociēties jebkuram, kurš milējis. ●●● **Inetas Atplies-Juganes** bērniem domātais krājums *Otkon giunu sapynus* sarakstīts latgaļu dialektā. ●●● Kriminālromānu rakstniece un publiciste **Dace Judina** pievērsusies dzejai un kopā ar savu mīļoto cilvēku – mūziķi **Artūru Nīmani** izdod dzeju un eseju krājumu *Divi. Pusnakts sarunas*. ●●● **Jāņa Petera** *Teātra dziesmas* ir skanējušas Latvijā uzvestās lugās. (vg)

PROZA

Jāņa Ezeriņa *Stāsti un noveles* Apgādā Zvaigzne ABC, no krājumiem *Dziesminieks un velns*, *Majestātes kazarmās*, *Fantastiska novele un citas un Leļerkaste*. ●●● Mūsdienu dzīves problēmas romānā *Direktoriene* risina rakstniece **Māra Jakubovska**, iejūtoties ģimnāzijas direktores ādā. ●●● Rakstniece, arhitektes, *cigun* instruktore un latviskās dzīvesziņas pētniece **Maritanas Dimsones** *Rozā kvarca brāļība: Zelta maska* savukārt risina Zemessardzes slepenpolicijas pr-ka mīklainās nāves apstākļus. ●●● Fantastikas žanrā **Laura Dreize** pārsteidz ar triloģiju *Danse Macabre (Deja ar nāvi, Zem mākslīgām zvaigznēm, Debesu lauskas)*. ●●● Fantastikai arī pievēršies **Didzis Sedlenieks** romānā *X Ralph Indrae* – par neparastas ekspedīcijas laikā Āfrikā atklāto jaunu cilvēka priekšteča sugu. ●●● **Lindas Nemieras** romāns *Kakis maisā* ir asprātīgs un spraigs fantāzijas darbs, kurā rosās vilkači, raganas un šamaņi. ●●● Jaunais rakstnieks **Aldis Bukšs** debijas romānā *Parādu piedzinēji* izmanto gandrīz 10 gadu pieredzi finanšu iestādēs. ●●● **Lilijas Berzinskas** pirmā grāmata pieaugušajiem – romantiskais romāns *Putnu osta* – vedina risināt domu, ka visdrīzāk jau mēs ikkatrs slepenībā nevarīgi ilgojamies, kaut reālajā dzīvē būtu iespējama rāma un mierpilna šķiršanās, tomēr turpmākajā dzīvē tā turpina sāpēt. ●●● **Gunas Rozes** uz patiesiem faktiem balstītais romāns *101 kilometrs. Padomju kauna zona* pievēršas praksei izraidīt „parazitiskus elementus” – ubagus, invalīdus, dzērājus, ielasmeitas un brīvdomātājus – no „komunisma celāju” saimes republiku centros. (vg)

DAŽĀDA SATURA

No 200 000 Latvijas un 70 000 Igaunijas bēgļiem, kuri, baidoties gan no pirmā padomju okupācijas gada terora atgriešanās, vienlaikus apzinoties nacistiskā okupācijas režīma draudus, ap 5 000 latviešu un vairāk nekā 6 000 igauņu nelegāli bēga laivās uz Gotlandi. *Baltijas bēgļi Gotlandē Dāvida Holmerta fotogrāfijās: 1944-1945* sastādītāji **Māra Zirnīte** un **Aigars Lielbārdis** kopā ar LU Filozofijas un socioloģijas institūtu, LU LFMI un asociācijas „Dzīvesstāsts” pētniekiem līdzās fotogrāfijām iekļāvuši arī dzīvesstāstus un dienasgrāmatu fragmentus (*lu.lv* 2015.7.X – skat. arī *JG*282:58-59). ●●● *Sauc par Vaidi mūsu ciemu* ir **Baibas Šuvcānes** pētījums par lībiešu tradicionālo kultūru, dzīvesveidu, vēsturi, ciema dzimtu saknēm un pēctecību. ●●● Žurnāliste **Lia Guļevska** *Rīgas Sv. Pētera baznīca cilvēkos un likteņos* sakopojusi atmiņu stāstus, ko viņai uzticējuši arhitekti un restauratori, kas piedalījušies baznīcas atjaunošanā, mākslinieki un mūziķi, kam baznīcā bijuši svarīgi koncerti un izstādes, arī unikālus faktus un dokumentus un vēl nekad npublicētus Sv. Pētera baznīcas fotoattēlus. ●●● Grāmatā *Ziedošais ķiršu dārzs: Tukuma Imants Imanta Ziedoņa* rakstītais līdz šim npublicētais vēstules klasesbiedriem, draugiem, skolotājiem un Tukuma pilsētas vadībai, atklājot dzejnieka mīlestību pret šo pilsētu. ●●● *Ziedoņa* eseju krājuma *Mūžības temperaments. Studijas par Raini* jauns, papildināts izdevums. ●●● *Mana mūža pasaule* tapusi visu **Imanta Auziņa** mūžu, bet to pabeigusi viņa sieva un bērni, tajā iekļaujot atmiņu pierakstus, kas pārtapuši dokumentos, sarunu fragmentos, dzejā, esējās un

vēsta par Sēlijas un dzejnieka ģimenes likteņiem 20. gadsimtā. ●●● Latvijā ieskaņoto plašu kolekcionārs un pētnieks **Atis Gunivaldis Bērtiņš** laidis klajā ar skaidrojumiem, apcerēm un ilustrācijām papildinātu no 1903. līdz 1944. gadam ražoto skaņu plašu katalogu *Latviešu skaņuplašu vēsture*, kurā liela vieta ierādīta skaņuplašu firmas *Bellacord Electro* dibinātājam, apgāda *Grāmatu Draugs* un laikraksta *Laiks* izveidotājam *Helmarum Rudzītim*. ●●● Detektivromāna cienīgs *Gaujas nacionālā parka dabas aizsardzības inspektoru maluzvejnieku ķeršanas piedzīvojums* *Lašu stāstos* pastāsta **Māris Ansis Mitrevics**. ●●● Gešaltterapistes **Elīnas Zelčānes** *No perfekcionisma uz mīlestību* – par attiecībām ar mīloto, ar bērniem un līdzilvēkiem. (vg)

TULKOJUMI

Čehu dzejnieka un publicista, Nobela prēmijas laureāta **Jaroslava Seiferta (Jaroslav Seifert)** dzejoļus no sešiem pēdējiem krājumiem atdzejojis/sakārtojis **Uldis Bērziņš** izlasē *Mēra stabs/Skūpstu grāmata*, parādot dzejnieku tādu, kādu to iepazīnis 70. gadu Čehoslovākijā. ●●● Atzīmējot vēl viena Nobela prēmijas literatūrā ieguvēja, īru modernisma klasiķa dzejnieka **Viļjama Batlera Jeitsa (William Butler Yeats)** 150. jubileju, izdota bilingvāla dzejas izlase *Baltie putni / The White Birds* (atdzejojāti **Eriks Ādamsons, Knuts Skujenieks, Hermanis Marģers Majevskis, Aivars Eipurs, Kārlis Vērdiņš, Arvis Viguls**). ●●● Ilgus gadus pavadījis Ģetzemanes klosterī kā **Tomasa Mērtona skolnieks, Džeimss Finlejs (James Finley)** grāmatā *Mērtona Nekurienes pils (Merton's Palace of Nowhere)* skaidro noslēpumainā skolotāja garīgās pamācības un sniegtās norādes ceļā uz patiesu ticību. ●●● Pasaule taču nevar eksistēt bez Šerloka Holmsa, tāpēc ik pa laikam kāds rakstnieks turpina slavenā detektīva gaitas. Tagad britu rakstnieks **Endrū Leins (Andrew Lane)** grāmatā *Jaunais Šerloks Holms. Nāves mākonis (Young Sherlock Holmes: Death Cloud)* iepazīstina ar detektīva pusaudža gadiem. (vg)

RAIŅA/ASPAZIJAS 150-GADES pēdējos mēnešos svinības turpinās pilnā sparā, un ne tikai Rīgā. Visu uzskaitīt nav iespējams. Muzikāli poētiskā uzveduma *Dagdas piecas skūču burtnīcas* pirmatskaņojums Sv. Pētera baznīcā (2015.10.IX) – ar Raiņa dzejas lasījumiem līdzās komponistu **Maijas Einfeldes, Pētera Pla-**

Kongresa atklāšanā (no kr.) literatūrzinātniece Gundega Grīnuma, LZA viceprezidents Tālavs Jundzijs, LU Latviešu valodas institūta direktore Ilga Jansone (2015.10.IX)

Aleksandras Beļcovas ilustrācija žurnālam *Jaunais Cīrulītis* (1926)

kida, **Mārītes Dombrovskas, Gundegas Šmites, Andra Dzeniņa, Oskara Herliņa, Santas Bušas, Jēkaba Janševska** jaundarbiem. ●●● *Uguni un nakti*, pirmajā no *Viestura Kairiņa* iecerētās Raiņa tetraloģijas izrādēm (LNT), kultūras apcerētājas **Andas Buševicas** ieskatā līdz mītiski vāgneriskam vērienam mūsu tautas gara izšķiršanās vēstures uzrakstīšanā režisors tomēr neesot ticis. Toties viņas kolēģi **Unu Griškeviču** izrādē ļoti satriekusi un aizkustinājusi, īpaši **Lāčplēša** un **Melnā bruņinieka** divkaujas skats un karaļpāra (**Lāčplēša** un **Laimdotas**) tikšanās ar citvalstu sūtņiem/diplomātiem, kuri *tik ļoti kāro pēc Rīgas...* Arī studente **Aleksandra Āboliņa** saskata lugas tēmas lielo sasaukšanos ar šī brīža situāciju (*LA.lv* 2015.15.IX). ●●● Dzejas lasījumu *Cilvēks un pieminēklis* Esplanādē (2015.11.IX). kur piedalās **Knuts Skujenieks, Jānis Peters, Leons Briedis, Jānis Rokpelnis, Māris Salējs, Inese Zandere, Anna Rancāne, Edvīns Raups, Eduards Aivars, Inga Gaile, Ingmāra Balode, Arvis Viguls, Eliass Zēgners**, papildina virkne koru – **Emīla Dārziņa, Domino, Jubilate, Mārtiņkoris, Sonante, Teika** – ar kormūzikas leģendu **Saule, Pērkons, Daugava** kulminācijā. ●●● Rīgas galerijā **Centrs** Memoriālo muzeju apvienības izveidotā izstāde *Aspazija/Rainis: dumpinieci/humānisti. Divu latviešu dzejnieku stāsts*, kas pirms tam izrādīta Parīzē, Kirovā, Vitebskā un Minskā. Galerijā notiek arī Latvijas Pasta īpašā **Rainim** un **Aspazijai** veltītā pastmarku bloka pirmās dienas zīmogošana. ●●● **Bērnus vārdā Rainis** pirmizrāde (rež. **Reinis Suhanovs**) Valmieras teātrī – par puīšņu **Raini**, kas domāta ne tikai maziem bērniem. ●●● Filmas **Jānis. Elza. Mīlas grāmata** pirmizrāde LTV1 (rež. **Linda Olte, Arno Jundzes** scenārijs) – kā **Aspazijas** un **Raiņa** satikšanās rada visu laiku izcilāko radošo tandēmu Latvijas kultūras vēsturē. ●●● Latvijas Banka laiž klajā **Rainim** un **Aspazijai** veltītu sudraba eiro monētu. ●●● Rakstniekiem veltīts **Letonikas**

Pēc koncerta Ņujorkā (no kr.) Ventis Zilberts, Iveta Vējone, prezidents Raimonds Vējonis, Andra Dārziņa, Dace Aperāne (2015.X)

Foto: Prezidenta preses dienests

Komponists Ādolfs Ābele pag. gs. 30. gadu beigās

VI kongress (10.-11.IX), kā ietvaros notiek arī izbraukuma sēde Jūrmalas pilsētas muzejā. ●●● LU LFMI rīko plašu konferenci (2015.6.-9.X), kurā ar referātiem piedalās Vaira Viķe-Freiberga, Vita Matīsa, Gundega Grīnuma, Janīna Kursīte, Maija Burima, Viktors Hausmanis u.c. ●●● Romana Sutas un Aleksandras Beļcovas muzejā izstāde *Ar zelta stīgām: Jānis Rainis, žurnāls Jaunais Cīrulītis un latviešu mākslinieki*, kas sniedz ieskatu Latvijas Bērnu draugu biedrības izdotā žurnāla attīstībā Raiņa kā atbildīgā redaktora darbības laikā (1926-1927), kad tā līdzstrādnieki bija

Elīna Vāne izrādē *Meistars un Margarita* Valmieras teātrī

mākslinieki Ansis Cīrulis, Indriķis Zeberīņš, Niklāvs Strunke, Uga Skulme, Oto Skulme, Sigismunds Vidbergs, Beļcova u.c. ●●● „Apostrofa” apgāda sērijā „Klausāmgrāmata” iznāk *Ninuces Leimanes* ierunāts *Zelta sietīņš* – Raiņa bērnu dzejoļu krājumi. ●●● Rīgas Latviešu biedrībā (11.X) koncertā „*Rainis un Bruno Skulte Latvijai*” (diriģenti *Andrejs Jansons, Māra Marnauza, Andris Veismanis*) piedalās soprāni *Kristīne Gailīte, Andžella Goba*, tenors *Mihails Čulpajevs*, baritons *Rihards Millers*, sieviešu koris *Balta*, kamerkori *Fortius* un *Ave Sol*, Vidzemes kamerorķestris, NBS štāba orķestris, Gruzijas Bruņoto spēku orķestra klarniešu kvartets. (re)

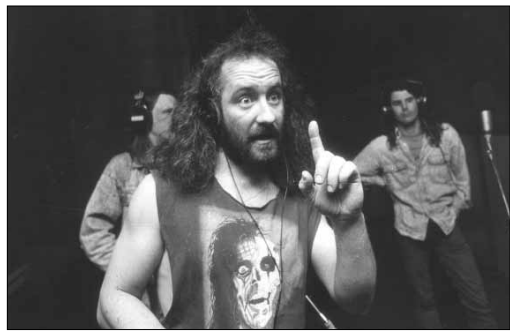
MŪZIKA – LNO pēc triju gadu pārtraukuma ar vieniņo izrādi atgriežas (2015.8.X) *Bruno Skultes* opera *Vilkaču mantinieci Ināras Sluckas* režijā, pie diriģenta pulsts – *Andrejs Jansons* (skat. JG281:39-46). ●●● Latvijas Radio 1 skan (2015.6.IX) raidījums *21. gadsimta latvietis* – sarunas par latviešu mūziku un par *XVI Rietumkrasta Dziesmu svētkiem* (3.-7.IX) Silīcija ielejas galvaspilsētā Sanhosē (San Jose), Kalifornijā. ●●● Sadarbībā ar Latviešu kultūras biedrību *Tilts* Radio 1 studijā iesākas (2015.21.IX) divu augstskolas mācībspēku kamerģimeļu koncertturneja – Austrālijā dzimušās altistes *Andras Dārziņas* (Musikhochschule Stuttgart) un pianista *Venta Zilberta* (Latvijas Mūzikas akadēmija), kam seko koncerti sešās ASV pilsētās. Programmā – Jāzeps Mediņš, Helmers Pavasars, Dače Aperāne, Pēteris Vasks, Rebeka Klārka, Roberts Šūmanis, Džordže Enesku. ●●● *Oehms Classic* (Vācijā) laidis klajā ērģelnieces *Ivetas Apkalnas* dubultalbumu *Bach. Apkalna. Glass*. ●●● Muzikologs *Armands Znotiņš* izsaka atziņību (*satori* 2015.2.X) Latvijas Nacionālā simfoniskā orķestra šīs sezonas pirmajam koncertam (Lielajā ģildē 2015.25.IX), minot arī programmā iekļauto *Ādolfa Ābeles* simfonisko partitūru *Vizija: šī laikabiedru cienītā kordiriģenta, pedagoga, ērģelnieka un komponista skaitliski nelielais radošais devums nekad nav atradies atskaņotājmākslinieku uzmanības centrā, bet pēc Ābeles došanās trimdā piemirsts pavisam...*

Foto: Gatis Priednieks-Melnica

Latvijas paviljona ieeja Venēcijas Mākslas biennālē

„Vīzijas” atskaņojums bija īsti vietā, šim opusam uzrunājot gan ar izkoptu kompozīcijas tehniku un formas noapaļotību, gan ar apgarotu izteiksmi un melodisku daiļumu. **Andra Pogas** vadītā LNSO interpretācija liecinājusi, ka mūziķi lieliski zina, kā iedzīvināt šādu tīra nacionālromantisma paraugu, lai priekšnesums nebūtu ne eksaltēts, ne bezpersonisks, un atskaņotāju skatījums uz komponista simfonisko dzejoli palika atmiņā ar mūzikā ietverto izjūtu tīru un dabisku atspoguļojumu. Komponists, diriģents, ērģelnieks un mūzikas pedagogs **Ādolfs Ābele** (1889-1967) studē Pēterburgas konservatorijā, I. Pasaules karā bijis 4. latviešu strēlnieku pulka kapelmeistars, atradies vācu gūstā, Latvijas konservatorijas mācībspēks no 1927. līdz 1944. gadam, kad, pirms otrreizējās padomju okupācijas, dodas bēgļu gaitās, nonāk Vācijā, pēcāk (1950) ASV. Trimdas Tautas balva (1949), Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fonda prēmija (1955). ●●● Liepājas Lielā dzintara kamerzāle, ko atklāj (2015.17.-18.X) ar J.S. Bachu, L. Bēthovenu, R. Štrausu un A. Dvoržāku Liepājas Simfoniskā orķestra izpildījumā, izvēlēta par koncerta vietu vienīgajam Berlīnes Filharmonijas stīgu instrumentu kvinteta koncertam Baltijā. Emīļa Melngaila Liepājas mūzikas vidusskolas audzēkņi, citu vidū, atskaņo Emīļa Dārziņa, Jāzepa Vītola, Imanta Kalniņa kompozīcijas. ●●● Neatkarīgās Rīta Avīzes publicistes **Elitas Veidemanis** vārdiem izsakoties, grāmata *Dzelzsgriezējs un dūja* ir par **Aivaru Brīzi** (1961-2013) – mūziķi, sapņotāju, Latvijas patriotu un autorei tuvāko cilvēku, Līvi sastāva solistu (1986-1997), kurš kļuvis leģendārs ar rokgrupas dziesmām *Dzelzsgriezējs*, *Metāla sirds*, **Sigurds Vīdzirkste**. *Melnā saule*

Aivars Brīze 1980. gadu otrā pusē

Kādā brīnišķā dienā, *Bize* u.c. Viņa piemiņas vakaru (2015.23.X) apmeklē LV augstākās amatpersonas, to vidū Prezidents Raimonds Vējonis, Saimes spikere Ināra Mūrniece u.c. ●●● Ar *Anima Solla* jauno CD, kur ieskaņoti Ērika Ešenvalda, Andra Dzeiņša, Jura Vaivoda, Krista Auznieka, Riharda Dubras, Andra Sējāna, Uģa Prauliņa un Riharda Zaļupes darbi, vokālā grupa sāk sadarbību ar pazīstamo mūzikas izdevniecību „Edition Peters”. (re)

TEĀTRIS – Valmieras teātrī **Indra Roga** inscenējis *Meistaru un Margaritu*, **Ojāra Vācieša** latviskoto (1978) krievu rakstnieka **Mihaila Bulgakova** (1891-1940) romānu (1929), kas veselus 40 gadus iekļauts PSRS cenzūras *Index Librorum Prohibitorum* – līdz slepeni izvesto manuskriptu krieviski visā pilnībā publicē (1969) apgāds *Posev* Rietumvācijā (Frankfurtē), turklāt ar norādījumiem uz „oficiālajā” pīrmpublicējumā mēnešrakstā *Moskva* (1966-1967) izvīrotajām vārdkopām, rindkopām, pat veselām nodaļām, kur *Glavlit* cenzori saskatījuši pret staļinisko režīmu vērstu kritiku. *M&M* momentāni kļūst par sensāciju ārpus PSRS. *Homo sovieticus* gan vēl mazliet jāpaciešas – līdz 1973. gadam. Romānā (ar tur iekļauto vārdkopu *manuskripti nedeg!* – *рукописи не горят!*) darbība iesākas (1929) Maskavā Ciešanu nedēļā, kad kopā ar kompanjoniem (vampīru skaistuli Gellu, dēmonu Azazello, runci Begemotu, bruņnieku Fagotu u.c.) tur ierodas Volands, lai sarīkotu ikgadējo Pavasara balli un lai satiktos ar Meistaru, kurš apcerējis divas tūkstošgades senus notikumus Jerušalajas pilsētā. ●●● Jaunajā Rīgas Teātrī **Alvja Hermaņa** iestudējumā *Brodskis/Barišņikovs* baleta slavenība **Mihails Barišņikovs** lasa sava drauga, Nobela prēmijas laureāta **Josifa Brodskā** (1940-1996) lirisko vārdu spēli dzimtajā valodā. (re)

TĒLOTĀJMĀKSLA – Stokholmas mākslas muzejā *Prins Eugens Waldemarsudde* izstādē **Symbolism** *oh dekadens – ett nordiskt perspektiv* (2015.19. IX-2016.24.I) iespēja iepazīties arī ar piecu latviešu 12 darbiem no LNMM kolekcijas – **Jaņa Rozentāla**, **Vilhelma Purviša**, **Rūdolfa Pērles**, **Johana Valtera** un **Riharda Zariņa**. ●●● Marka Rotko Mākslas centrā Daugavpīlī izstāde *Melnā saule* – **Sigurds Vīdzirkste** – *Nujorkas avangardists*. Pirmajai radošai idejai nav formas. Tā ir tīra esence, kas pati sevi nesatur izteiksmes līdzekļus. Bet tad ir otra radīta idejas stadija ar formu un izvērsumu, ko var izteikt simbolos. Pati par sevi tā nav radoša, bet tai piemīt magnētiska pievilcība un gaisotne, kas ir piemērota tālākai jaunu ideju attīstībai. Es izsaku iespēju, ka domāšanas vibrācijas veido ideju radīšanas ķēdes reakciju – *perpetuum mobile* – tā JG vairākkārt apcerētais/reproducētais Vīdzirkste (1928-1974). ●●● Turpat izstāde *Sievietes spēks un brīvība* par mūsu lasītā-

Pontontils Rīgā 20. gs. sākumā

Foto no LNB Letonikas un Baltijas kolekcijas *Mana, tava, mūsu Rīga*

jiem arī labi pazīstamās **Dainas Dagnijas**, bijušās trimdnieces (ASV), radošo darbību no 1962. gada līdz mūsdienām. ●●● Starptautiskajā smilšu skulptūru festivālā Jelgavā no 11 valstis pārstāvošiem 15 māksliniekiem 1. vietu iegūst **Agnese Rudzīte-Kirilova**. ●●● Muzejā „Rīgas Birža” ievēribu pelna trīs izstādes – bijušā rīdzinieka, pasaulslavenā baletdejojāja **Mihaila Barišņikova** mākslas darbu kolekcija *Māksla mums līdzās*; izstāde *Ar septiņjūdžu zābakiem. Pirmā pietura – Dānija*, kas piedāvā iepazīt Tenderas Mākslas muzeja laikmetīgās mākslas kolekciju; **Aleksandra Drēviņa** (1889-1938) un viņa sievas **Nadeždas Udaļcovas** (1886-1961) *Laiku virpulī*. Drēviņš bēgļu gaitās nonāk (1915) Maskavā, kur paliek par mācībspēku Augstākajās tehniskajās darbnīcās (BXYTEMAC). Tiek „likvidēts” staļinskajās „tīrīšanās”. Suprematiste, kubiste Udaļcova, 20. gados viena no krievu „avangarda amazonēm”, oficiāli kļūst par „nepersonu”. ●●● Reizē ar grāmatas atvēršanu Pētera baznīcā 90 gadu jubilejas izstāde tēlniecei **Ēvī Upeniecei** – ar liriskiem, romantiskās gaisotnes aparātiem sieviešu tēliem. ●●● Jelgavas Trīsvienības baznīcas tornī trimdnieka (Bostonā) **Māra Platā** zīmējumu, grafiku un gleznu izstāde *Atgriešanās Trīsvienības baznīcā*. ●●● Galerijā „Daugava” **Līgas Purmales Kurzemē** liecina par bērnības zemes (kur viņa atgriežas pirms gadiem trim) baido varenumu, par mūžīgo. ●●● Par godu **Džemmas Skulmes** 90. dzimšanas dienai apgāds „Nepuņns” laidīs klajā vērienīgu monogrāfiju. ●●● **56. Venēcijas Mākslas biennāle** (2015.V-XI) *All the World's Futures*, kur piedalās 89 valstis un apmeklējuši simti tūkstošu mākslas entuziastu, **Katrīnas Neiburgas**, **Andra Eglīša** u.c. veidotā Latvijas izstāde/instalācija *Armpit* veltīta pašdarbniekiem ar zelta rokām bez pretenzijām uz augstās mākslas statusu. ●●● Daugavpils novadpētniecības/mākslas muzejā izstāde *Pasaules latviešu glezniecība* ar darbiem, kas radušies pēckara politiskajā trimdā – no vecmeistariem **Annusa, Milta, Strunkes, Gaiļa, Kalmītes** līdz pat **Mieriņam, Puriņam, Rozem, Šteineram, Avenam, Oestreicherei, Raudziņam, Rekevicam** u.c. ●●● LNMM zālē „Arsenāls” (2015.25.IX) durvis ver apjomīga, **Elitas Ansones** organizēta izstāde *Akvarelis Latvijā 19.-21.gs.* – ar Kurta Fridrihsona motto: *Nejaušība ir akvareļtehnikas iezīme. Bet nejaušības organizēt dzīvē ir tas pats, kas uzgleznot labu akvareli.* Iekļauti darbi no aizpagājušā gs. baltvācu meistara **Johana Kristofa Broces** līdz mūsdienu **Kristapam Ģelzīm, Ievai Jurjānei** un **Kristianam Brektem**, no vēsturiskā, mitoloģiskā un sadzīves žanra līdz portretam, ak-

tam, ainavām un klusās dabas kompozīcijām, kam pievienojas arī grāmatu ilustrācijas un teātra kostīmu skices. ●●● Eiropas kultūras mantojuma dienā dzejnieku **Elzas Stērstes** un **Edvarta Virzas** memoriālajās mājās „Billitēs” (12.IX) izstādītas **Birutas Baumanes, Kurta Fridrihsona, Laines Kainaizes** un **Vijas Spekkes** gleznas, kam tematisks sakars ar Franciju. ●●● **Jānis Strupulis**, kurš katru gadu divus mēnešus nododas radošam darbam Dānijā, Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā izstāda Latvijā līdz šim neredzētus darbus – medaļas, gleznas, zīmējumus, skulptūras. (mb) (re)

KINO – Tallinas kino festivālā *Melnās nakts* pirmizrāde režisores **Lailas Pakalniņas** filmai *Ausma* – Latvijas un Polijas kopproduktam, kura pamatā ir Rīgā dzimušā režisora **Sergeja Eizenšteina** nekad neizlaistā filmā *Tērču pļavas* (*Бежин луг*, 1937) – par padomju propagandas glorificēto 13 g.v. zēnu **Pavļiku Morozovu**, kurš 30. gadu sākumā par ražas bēdzināšanu varas iestādēm nodevis savu tēvu. *Ausmā* darbība pārceļta uz Latviju 50. un 60. gados. Mūzikas autors – pianists **Vestards Šimkus**. Tallinas *Melnās nakts* iekļuvušas A klasē, ar ko lepojas tikai 15 festivāli, to vidū Kannās, Berlīnē, Romā, Varšavā.

FOTO – LNB Sabiedrisko attiecību speciālists **Augusts Zilberts** vēsti par sadarbību ar *Google* digitālo platformu, kas radījusi iespēju virtuāli apskatīt izstādes *Mana, tava, mūsu Rīga pirms 100*

LNB Letonikas/Baltijas centra (cikla *Letonikas lasījumi* ietvaros) kopā ar LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta rīkotā pārrunu pēcpusdienā *Kultūrai un brīvai domai: Rakstu krājumam „Jaunā Gaita”* – 60. gadu sākotnējie žurnāla veidotāji/jaungaitnieki **Valters Nollendorfs, Lāliņa Muižniece**, kā arī daudzi *JG* līdzgaitnieki un draugi. Stendera lasītavā apskatāms arī *JG* veltīts materiālu klāsts. Ielūgumam izmantoti *JG* vāki – nr.1(1955), nr.218(1999) un nr.282(2015) – **Aivara Roņa, Ilmāra Rumpētera, Gvido Augusta**. 2016. gada pavasara laidienā (*JG284*) paredzēts iekļaut pārskatu gan par *Jaunajai Gaitai*, gan arī Uldim Ģermanim veltīto sarīkojumu.

Latvijas Nacionālā bibliotēka un LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts ielūdz Jūs uz sarunu pēcpusdienu

KULTŪRAI UN BRĪVAI DOMAI
Rakstu krājumam „Jaunā Gaita” – 60

2015. gada 20. oktobrī plkst. 16:00
Latvijas Nacionālās bibliotēkas Stendera lasītavā (5. stāvā)
Rīgā, Mūkusalas ielā 3.

Nobeliste literatūrā (2015) Svjatlana Aleksijeviča

gadiem (vadītājas **Marta Dziļuma** un **Kristīne Liniņa**) attēlus – Rīgas kartes, dokumentus, zīmējumus un fotogrāfijas no 18. līdz 20. gs. sākumam (skat. <http://ej.uz/LNB_Google_muzejs_LV> <http://ej.uz/LNB_Google_muzejs_ENG>)

TEKSTI VIŅDIENĀS UN MŪSDIENĀS – Trimdā mirušā vēstures zinātnu maģistra (LU 1943) un doktora (Stokholmas U. 1974), rakstnieka, publicista, JG līdzstrādnieka **Ulža Ģērmaņa** (1915-1997) piemiņai veltītajā Latvijas Kara muzeja un *Fraternitas Livonica* Filistru biedrības rīkotajā konferencē (2015.3.X) ar runām/referātiem/atmiņu stāstījumiem piedalās viņa meita **Guna Ģērmane-Frosta**, Zviedrijas vēstnieks **Henriks Landerholms**, JG redakcijas locekle **Lilīta Zaļkalne**, Zviedrijas Karaliskās bibliotēkas pētnieks/kultūrvēsturnieks **Jānis Krēsliņš jun.**, vēsturnieki **Kārlis Kangeris**, **Jānis Tomaševskis**, **Kaspars Zellis**, **Viesturs Zanders**, literatūrzinātniece **Eva Eglāja-Kristone**, rakstnieks **Jānis Liepiņš**, **Dīdzis Liepiņš** (par viņa saraksti ar Ģērmani skat. Jura Šlesera rakstu JG281:33-36), nolasīti tiek **Franka Gordona** elektroniski atsūtītie Ģērmaņa vēstulju izvilcumi, kā arī apsveikuma vēstules no Saeimas pr-jas **Ināras Mūrnieces** un Kultūras ministres **Daces Melbārdes** (padsmitnieces gados viņas pasaules uzskatu veidojusi Ģērmaņa grāmata *Latviešu tautas piedzīvojumi*, kuras daļas viņa pašrocīgi pārrakstījusi burtniecās). Īpašu interesi izraisījis Landerholma minējums „caur puķēm” par Ģērmaņa sadarbības ar zviedru slepenajiem dienestiem, arī Kangera referāts par Ģērmaņa ieteikto (jau 1991) nepieciešamību saraut „čēkas tik-

lus” un Eglājas-Kristones stāstījums par Latvijas trimdas rakstnieku kontaktiem, kas aplūkoti viņas grāmatā *Dzelzsgriezēji* (skat. 71. lpp.). Konferencē izrādīta arī **Zigurda Vidīņa** ierakstītā video intervija (1996), kur Ģērmanis izsakās visai nesaudzīgi par dažiem Latvijas politiķiem 90. gadu sākumā – situācija bijusi paradoksāla – valsts dzīves noteicēji paši valstij neticējuši. ●●● Daudzu grāmatu (un folklorizētā izteiciena *nekur taču nav teikts vai rakstīts, ka latvietim obligāti jābūt vientiesīgam*) autora **Ulža Ģērmaņa** darbi bieži vien vispirms parādās JG lappusēs, to vidū *Latviešu tautas piedzīvojumi* (nr. 8-21, 1957-1959), „Latvijas neatkarības idejas attīstība” (nr. 58-62, 1966-1967), „Zemgaliešu komandieris” (nr. 76-90, 1969-1972) u.d.c. (skat. jaunagaita.net). ●●● Ģērmanis bija lektors Zviedrijas aizsardzības iestādēs, sadarbojies ar LSDSP Ārzemju komiteju Stokholmā un tās mēnešrakstu *Brīvība*, LZA ārzemju loceklis, TZO (1995). Starp klajā laistajām grāmatām jāmin *Pa*

Jāņa Zeberīņa šaržs

No **Nila Viļņa** veidotā kalendāra *Dienrādis 2016*. Skat. 60. lpp

aizputinātām pēdām (1956), Latviešu tautas piedzīvojumi (1959), Zili stikli, zaļi ledi (1968), Tā lieta pati nekritis (1971), Oberst Vācietis und die lettischen Schützen im Weltkrieg und in der Oktoberrevolution (1974), Tālu tūlumā, lielā plašumā (1977), Zināšanai (1985), Divi portreti (1985), Izvērtēšanai (1987), Laikmeta liecības (1988), Pakāpies tornī (1987), Pakāpies tornī 2. daļa (1991), Ceļā uz Latviju: Raksti par mūsu vēsturi (1990, 1993), Jaunie laiki un pagātnes ēnas (1995), Mosties, celies, strādā! 99 + 1 domu grauds (1998), The Latvian Saga (2007), Dialogi, vēstules un publikācijas, sarakste ar Eduardu Berklavu (2007), Maiņu laika zīmes. Sarakste ar Didzi Liepiņu, 1990-1997 (2014). ●●● Nobelisti, baltkrievu rakstnieci / pētniecisko žurnālisti Svjatlana Aleksijeviču (Святлана Алексіевіч), kura raksta gan baltkrievu, gan arī krievu valodā, minējām sakarā ar viņai piešķirto vācu izdevniecību asociācijas Miera prēmiju (2013) *Frankfurter Buchmesse* ietvaros, citējot dažas rindkopas no viņas uzrunas (JG276:59-60): *Ceļojot pa pēcpadomju reģioniem, par pieredzi pēdējos 20 gados, savās grāmatās dodu vārdu mazajiem cilvēkiem, kuri vēsturē ir kā smilšu graudiņi. Nevienam viņiem nepiegrīz vēriņas. Viņu čukstošais vai izkliegtais vārds pazūd vakuumā. Viņi vienkārši izgaist, nomirst ar visiem saviem noslēpumiem. Es eju pie viņiem un ieklausos. Iela man ir kā koris, kā simfonija.* Aleksijevičas darbu galvenais temats ir Krievijas traģēdijas pārstāsts sovjetu valsts laikā – no boļševiku revolūcijas, staļiniskajām eksekūcijām, Gulagiem un tolaik dienējušo zaldātu stāstiem par vācu sieviešu izvarošanu Berlīnē līdz pat Černobiļas katastrofai un Sarkanās impērijas sabrukumam. Rakstniecei raksturīgs ir pieraksts no Kabulas gadu pirms (1988) Gorbacova lēmuma pamest Afganistānu: *Jauna afgāņu sievietē ar bērnu rokās. Pieeju pie viņas un sniedzu spēju lācīti. Bērns to satver ar zobiem. Prasu, kādēļ bērns to tur zobos? Sievietē izritina bērnu no segas un es redzu tikai rumpi bez locekļiem. „Tas ir jūsu darbs,” viņa atteic. „Viņa nezina, par ko muld,” norūc netālu stāvošais Padomju armijas kapteinis, „Mēs taču atnesām viņiem komunismu...”* Attiecībā uz mūsdienām, autore aizstāv ukraiņu nāciju, kas nevēlas tikt ierauta atpakaļ *homo sovieticus* jeb sarkanā cilvēka laikos, *Krievijas atvarā*. Latviešu valodā tulkoja Aleksijevičas *Černobiļa: Lūgšana* (2011) un *Cinka zēni* (2014). ●●● Uldis Siliņš, dramaturgs, režisors un žurnālists, II Pasaules kara beigās kopā ar vecākiem bēg no otrreizējās PSRS okupācijas, nonāk Rietumvācijas nometnēs, bet bēgļu lielajā izkļīšanā (1950) dodas uz Austrāliju. Pievienojies sava tēva nodibinātajam Sidnejas Latviešu teātrim jau kopš tā dibināšanas (1951). Par nopelniem teātra mākslā saņē-

Pretpadomju partizānu vienības locekļi Sinoles mežos pie Gulbenes (1950). Skat. 62. lpp Foto: <uzdevumi.lv>

Māra Bišofa zīmējums

www.iris.lv 2015.14.IX

mis PBLA KF Krišjāna Barona Prēmiju (1976), JG redakcijas locekļa Spodra Klauverta (1920-1980) Piemiņas fonda balvu un TZO. Lugas un humoristiskie skeči apkopoti krājumos *Konservēts latviskums* (1969), *Letiņi nezudis* (1977) un *Kad pārnāksi, bāleliņ* (1984), bet bērnu lugas – *Spēlēsim teātri* (1969, divos sējumos kopā ar E. Siliņu). JG iespiestas Ulža lugas *Aijā žūžū, lāča bērns* (207-208, 1996-1997) un *Zem dienvidu krusta* (210-211, 1997). Divos izdevumos Rīgā publicēta viņa novadpētnieciskā grāmata *Mēs esam carnikavieši. Pastaiga pa novada vēsturi, 1211-1944* (2002 un 2012 – skat. JG231:116-118). Par savu galveno darbu autors uzskata *Dziesmai vieni gala nava: Jāzeps Vītols savās un laikabiedru vēstulēs 1918-1944* (Rīgā: Nordic, 2006. 822 lpp.). Aptuveni 10 gadus trimdas humora un satīras žurnāla *Rūgtais*

Foto: Anita Apele

Atskatīties, pasmaidīt atklāšanā Eduarda Smiļga Teātra muzejā (no kr.: Anita Apele, Uldis Siliņš, Ivars Apelis, Guntis Bērziņš (2015.6.VIII)

Apinis redaktors. Vairākas lugas izrādītas Latvijā. Neesen klajā laistajās autobiogrāfiskajās (1930-1945) piezīmēs *Atskatīties, pasmaidīt* (Rīgā: Zvaigzne ABC, 2015) iekļautas arī JG lappusēs deviņos turpinājumos publicētās (nr. 257-280) atmiņas par bēgļu laika pirmajiem gadiem. Grāmatas atklāšanā (2015.6.VII) Eduarda Smiļga Teātra muzejā Rīgā aktrise Indra Burkovska jūsmo par Ulža brīnišķīgo humoru, ar ko latvieši nevarot pārāk liellīties, un piemetina, ka grāmata būšot labs materiāls kinoscenārijam, noderēšot arīdzan vēsturniekiem, pavāriem, kostīmu māksliniekiem, jo katrs apraksts ir kā bilde. Dzirakstošs ir Anitas Apeles stāstījums par Siliņa feļetoniem jeb *Kaleidoskopiem*, nolasot vienu no tiem – sludinājumu, kas publicēts laikrakstā *Austrālijas Latvietis* (1963.1): *Sidnejas Latviešu teātris meklē suni. Cienijamais(ā)*

lasītāj(a)! Ja jūs uz sekojošiem 6 jautājumiem variet ar godīgu sirdi atbildēt „jā”, tad jūs esat izcīnījis pietiekamu punktu skaitu vienai brīvbiļetei Sidnejas Latviešu teātrī uz komēdijas „Vai Tobijam patīks?” izrādi un uz gadu abonētus kaulus savam sunim. Te ir jautājumi: 1. Vai jums ir suns (vīriešu, sieviešu kārtas vai operēts)? 2. Vai suns ir korpulents un maza auguma? 3. Vai tam ir ambīcijas spēlēt teātrī? 4. Vai jūs gribat savu plūški ieraudzīt rampas gaismā? 5. Vai suns nav histēriķis vai depresīvais maniaks? 6. Vai tas pieņem aizrādījumus un panes sliktu kritiku? 7. Vai suns ir ar mieru spēlēt pie rež. Kārļa Gulberga? ... Es jūs apsveicu! Ar 6 „jā” un vienu „nē” atbildi, jums, cienījamais(a) lasītāj(a), ir suns, kādu mēs meklējam. Pats autors tos uzskata par sava veida protestu pret „urrā” patriotismu, plātīšanos un pret visiem, kas dzīvo Ku-kū zemē, iebāzuši galvu smiltīs kā strausi (skat. plašāku informāciju *Laikrakstā Latvietis* 2015.16.IX).

●●● LU Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas vadītāja **Gunta Jaunmuktāne** sakarā ar bibliotēkas 130 gadu jubileju (dib.1885) atsaucas uz Kārļa Džilļejas (1891-1963) teikto par **Jāni Misiņu** – viņš bijis viens no pirmajiem, un gan mācīja milēt, cienīt un godāt latviešu grāmatu, latviešu rakstīto un drukāto vārdu un uztvert to kā lielu, paliekošu kultūras vērtību, kas droši var pastāvēt līdzās citu tautu garīgajām bagātībām. Vecais Misiņš savā mūžā ir krājis un krājis grāmatu pie grāmatas, un gan jau katra no tām noderēs savā reizē tiem, kas meklē rakstos. Un pēc pārciestajiem I Pasaules kara gadiem pats Misiņš vēstulē (1920.27.III) Kaudzītes Matīsam: *Iznāk gan tā gluži latviski, ka man vienam uz savu roku ar saviem līdzekļiem tas jāveido, ko visa tauta nevar veikt – tas ir, varētu, bet nav tās atziņas. Bet nu par to nekas – man prieks, ka esmu to iesācis tai laikā, kad varēju daudz ko savākt, ko tagad vairs nevar.* Kara un okupāciju gados, pateicoties **Kārļa Egles** u.c. darbinieku stingrai nostājai un pašaizliedzīgam darbam, bibliotēkas krājumi palika neskarti un nosargāti. Tagad kopapjoms jau ir vairāk nekā 1,1 miljons grāmatu un periodisko izdevumu un vairāk nekā 1 miljons rokrakstu. ●●● Rakstniecības un mūzikas muzeja (RMM) jaunā direktore, Baltu filoloģijas maģistre **Iveta Ruskule** strādājusi Literatūras un mākslas vēstures muzejā (kopš 1995), Aleksandra Čaka memoriālajā muzejā, kā arī vadījusi Ogres Vēstures un mākslas muzeju (*apollo.lv* 2015.8.X). (re) (aa)

TRADĪCIJU VEICINĀŠANA – Latvijas Nacionālā kultūras centra (LNKC) projekta *Katram savu tautas tērpu* ietvaros **Nils Vilnis** veidojis gan Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā un pie Veczemju klintīm, gan arī Ķemeru purvā un citur, pievilcīgi savdabīgas fotogrāfijas kalendāram *Dienrādis 2016: Vēlējos apvienot lat-*

*viešu senās tradīcijas – tautas tērpu, zīmju veidošanu un mistisko pasaules uztveri ar 21. gs. pieejamām tehnoloģijām, uzsverot laika rituma tendenci atkārtoties. Nudien – ja rakstu aušana tērpos ir tīra matemātika ar binārā koda pierakstīšanu, tad šajā foto sērijā tika izmantota īpaša, programmējama ierīce, kas ar gaismas palīdzību rakstus, šo te pašu bināro kodu, atdzīvina fotogrāfijā. Fotogrāfijas, kurās raksti nav redzami, vairāk veļtītas tieši mistiskajai latviešu tradīcijai un tās tēliem. Un LNKC tautas lietišķās mākslas eksperte **Linda Rubena**: *Tautas tērps ir kā neizsmejams ierosmes avots māksliniekiem, tradicionālās kultūras praktizētājiem, pētniekiem, ikvienam no mums* (skat. <www.katramsavutautasterpu.lv>).*

●●● Darbību joprojām nav pārtraucis ansamblis **Līvlist** (lībieši), ko dibināja (1972.8.I) lībiešu atmodas darbinieki **Emma Erenštreite**, **Pauline Kļaviņa**, **Tamāra Vilsone**, **Pēteris Dambergs** un **Oskars Stalts**,

lai saglabātu un attīstītu lībiešu valodu un muzikālo mantojumu. Kopš 2014. gada to vada etnomuzikologs **Zigurds Ete**. Ansambļa repertuārā ir lībiešu tautas rotaļdziesmas, kā arī vairāki muzikāli uzvedumi, nozīmīgākais no tiem ir *Lībiešu kāzu spēle 19. gadsimtā* (pirmizrāde 1979.8.VII). **Līvlist** piedalījies gandrīz visos Dziesmu svētkos, folkloras festivālos Baltica, devies koncertceļojumos uz Somiju un Igauniju. Kopā ar igauņu, somu, karēļu, vepsu, ižoru un votu valodu lībiešu valoda ietilpst Baltijas jūras somu valodu grupā. Tālākās radu valodas ir sāmu jeb lapu valoda, mordviešu valoda (erzas un mokšas), mariešu (pļavas mariešu un kalnu mariešu), permas somu (komiešu un udmurtu) un ugru valodas (ungāru un Obas ugru grupas hantu un mansu valodas). Un cik no mums zina, ka „Pūt, vējiņi!” ir veca lībiešu krogs dziesma?

DIASPORA – Dublinā Latvijas vēstniecības telpās Eiropas latviešu apvienības (ELA) gadskārtējā sapulcē (2015.19.-20.IX) ievēlēts jaunais prezidijs – **Kristaps Grasis** (pr-js, Vācija), **Māris Pūlis** (UK), **Maira Ēriksone** (Zviedrija), **Ingu-ana Grietiņa** (Īrija), **Ilze Zilgalve** (Beļģija), **Elina Pinto** (Beļģija). Vienā no pieņemtajām rezolūcijām nosodīti centieni kavēt Latvijas Okupācijas muzeja rekonstrukcijas darbu uzsākšanu, paildzinot okupāciju gadu skaidrošanu Latvijā un starptautiskajai sabiedrībai. ●●● **Ilze Garoza** vēsti, ka Rīgā notikušajā PBLA valdes sēdē (2015.4.-7.X), no amata atkāpjoties PBLA KF priekšsēdei **Vijai Zuntakai-Bērziņai**, šajā postenī apstiprināts viņas vietnieks **Juris Ķeniņš**, komponists, čellists, mūzikas pedagogs, Toronto Latviešu koncertapvienības valdes vicepriekšsēdis. (re)

LATVIJA – AR SKATU SENDIENĀS – Aglonas bazilikas sakrālajā laukumā atklāts (2015.20.IX) Viļņas tēlnieka (**Vidmantas Gyilīkis**) veidots piemineklis

Uldis Grasis

NEESI TU TĀ ZEME

Neesi tu tā zeme,
No kuras bēg.
Saule spīd visās zemēs
Un meness nakti pieteic visur.
Kad aptumšota bija tava zeme,
Un tumsa ilgi slapstījās,
Tad ar ratiem un ar paunām
Devies prom uz zemēm jaunām...

Ja tavās durvis klauvē kāds,
Tad neprasi kas tas tāds?
Viņš nācis nav tavā dārzā
Sēto tikai aprīt,
Bet beidzot brīvi paelpot.
Un, kā vien šodien,
Tā arī parīt, mēs varam daudz
Citu labā darīt,
Jo cik daudz citu
Mums roku vētrās
Pasnieguši nav?

Teici to stundu, to brīdi,
Kad tu man roku sniegsi.
Vai, ka cilvēku mīli,
To tu liegsi?

2015. gada 11. oktobrī

Skat. sadaļu BĒGLI UN MIGRANTI 63. lpp

1951. gada 2. martā PSRS drošības spēku nošautā Gunāra Zemtauša zābaki (skat. 62. lpp.)

Līvlist jubilejas koncertā Rīga (2015). Skat. 60. lpp

Mindaugam, kurš ar Romas pāvesta Innocenta IV svētību kronēts (1253.6.VII) par Lietuvas karali, un reizē ar viņu karaliene **Marta**, Madalānu pilskunga meita. (re)

LATVIJA – AR SKATU VIŅDIENĀS – Jelgavas novada Valgundes pagastā atklāta **latviešu strēlnieku vēsturisko cīņu** (1915-1917) vietu 7,2 km gara izziņas taka ar paskaidrojumiem/fotogrāfijām pie vēsturiskiem objektiem, kā arī akmeņkaļa Ginta Neško veidotā piemiņas plāksne pie „Mangaļu” mājām. (re)

LATVIJA – 1939.23.VIII-1991.21.VIII – Latvijas TV raidījumā *Patiesības stunda* (LSM.LV 2015.25.VIII) LU Vēstures katedras pētnieks **Zigmārs Turčinskis** uzsver, ka tik ilgstošas pretpadomju cīņas, kādas notika Baltijā un Austrumukrainā pēc kara gados, nekur citur neesot bijušas. Bet, lai gan Latvijā Maskavas pārvaldē esošie drošības dienesti laika posmā no 1944. līdz 1956. gadam reģistrējuši 12 000 bruņotu brīvības cīnītāju, latvieši pārāk maz izmantojot, īpaši salīdzinājumā ar lietuviešiem, mežabrāļu un partizānu kustību jaunās nacionālās identitātes un pašapziņas veidošanai. Dokumentālās filmas *Uz spēles Latvija* režisora **Pētera Krilova** uzskatā *mežabrāļu morālā stāja un attieksme pret dzīvi mums ir gandrīz nesaprotama. Varam to uztvert kā leģendu, kā pasaku – kā gandrīz vai episku saturu nesēju*. Kad 50. gadu sākumā Rietumu izlūkdienesti aptvēruši, ka tiek muļķoti, padomju drošības dienesti, nevarēdami vairs izmantot savus dubultaģentus, publicē *Cīņā* (1956) uzsaukumu nākt laukā no mežiem un padoties, ko izdarījuši aptuveni 500 cilvēku, taču bruņoti mežabrāļi no tiem bija vien aptuveni 20. Pretošanās kustība, bez minētās Krilova filmas, atspoguļota arī režisora **Normunda Puča** filmā *Segvārds Vientulis* (2014), **Sanitas Reinsones** grāmatā *Meža meitas. 12 sievietes par dzīvi mājās, mežā, cietumā* (2015 – skat. JG281:73-74), **Zigmāra Turčinska** grāmatā *Ziemeļvidzemes mežabrāļi: Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā, 1944-1953*. (2011). ●●● Dobeles novada Zebrenes pagastā pie **Visvalža Brizgas** (segvārds **Kārlis Krauja**) vadītās apvienotās latviešu-lietuviešu pretpadomju partizānu 27 cilvēku lielās grupas uzbūvētā (1948) **Īles bunkura** atklāts (2015.11.IX) tēlnieka **Voldemāra Kandevica** veidots piemineklis. Trīs stundu nevienlīdzīgā cīņā 24 partizāni izcīnīja (1949.17. III) savu pēdējo kauju pret čekas (VDK) drošības spēkiem un padomju 36. strēlnieku pulka vairāk nekā 100 zaldātiem. Bojā gāja 15 mežabrāļi, deviņi tika sagūstīti un kopā ar atbalstītājiem izsūtīti uz Sibīriju, arī Īles bunkura partizāns, dzejnieks **Modris Zihmanis**. ●●● Latvijas Goda konsuls Ņujorkā **Daris**

Dēliņš (<daris.delins@latvia-newyork.org>) vēsta (*Latvietis* 2015.16.IX), ka dokumentālā filma **Forest Brothers** (Mežabrāļi – 2014) tagad pieejama caur mājas lapu (<www.forestbrothers.vhx.tv>). To veidojuši vācieši **Grims (Peter Grimm)** un **Reihels (Eckart Reichel)**, kuri jaunības gados, pirms Berlīnes mūra krišanas, bijuši iesaistīti pretestības kustībā pret Maskavas varasvalsts režīmu Austrumvācijā. ●●● Latvijas Okupācijas muzeja *Apkārtrakstā* (2015,39) galvenā krājuma glabātāja **Taiga Kokneviča**, cita vidū, apraksta jauniegūto Jāņa Zemtauša dāvināto zābaku pāri, kas piederējis viņa brālim, studentam **Gunāram Zentaumim**, kam par nacionālās pretošanās grupas vadīšanu (1948-1950) Latvijas Universitātē PSRS Baltijas Kara apgabala tribunāls piespriedis nāvessodu (1951.2.III). Aresta brīdī zābaki atradušies kurpniekdarbnīcā, no kuras dzīvokļa saimniece tos izņēmusi, saglabājusi un atdevusi Gunāra vecākiem, Kārlim un Otilijai, izsūtītiem (1951) saistībā ar dēla arestu uz pieciem gadiem, bet priekšlaikus atbrīvoti Stalīna nāves gadā (1953). ●●● Attiecībā uz „galotņu konferencē” Helsinkos parakstītā (1975) Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes (EDSA jeb CSCE – Conference on Security and Co-operation in Europe) noslēguma protokola 40-gadi, Latvijā mītošais somu žurnālists, vairāku grāmatu autors **Rislaki (Jukka Rislakki)** secina (*LA.lv* 2015.24.VII): *PSRS iekrita lamatās, kaut arī konferences iniciatīva nākusi no Maskavas. Sākumā Rietumi baidījās, ka PSRS panāks Austrumvācijas atzīšanu, Rietumvācijas „finlandizāciju”, Čehoslovākijas okupācijas klusu nogrimšanu aizmirstībā un Eiropas divu daļu iecementēšanu. Kad Somijas prezidents Kekkonens ierosinājis dienaskārtības trešo grozu jeb cilvēktiesības un cilvēku un domu brīvu kustību, Rietumiem kļuvis vieglāk izlemt par līdzdalību. Patiesībā trešais grozs bija NATO prasība, kas, kā norāda Rislaki, devusi jaunu elpu Austrumeiropas brīvības cīnītājiem un opozīcijas kustībai. Pirmā Helsinku grupa nodibināta Maskavā (1976). Vēlāk tādas radās citur, arī Latvijā (*Helsinki-86*). Baltiešu politisko trimdnieku aktivitātes kļūst leģendāras jau kopš 1973. gada, kad **Uldis Grava**, akreditēts žurnālists, devies uz Austrumvācijas vēstniecībā rīkoto pieņemšanu, kur mēģinājis pie PSRS ārlietu ministra Andreja Gromiko žaketes piestiprināt nozīmīti ar Jumja simbolu. Seko labi zināmais stāsts – drošības sargu satraukums, baltiešu pārstāvju ievietošana tukšā cietumā Espo pilsētā, somu policijas prak teiktais: *Mēs esam spiesti tā rīkoties, bet vēlamies parādīt godu jūsu darbībai savas tautas labā. Jūsu vietā mēs rīkoties tieši tāpat!* Pēc atbrīvošanas somu drošības policijas (SUPO) izsekošana baltiešiem (...ne lai jūs traucētu, bet gan lai aizsargātu jūs no padomju aģentiem). Drošības pasākumi bijuši ļoti stingri 1975. gada galotņu konferences laikā – uz to bija ieradusies arī *Radio Brīvība/Radio Liberty* un *Radio Brīvība Eiropa/Radio Free Europe* redakciju žurnālisti, kuru vārda brīvības dēļ Somija nevarēja aizkavēt. Neļielas baltiešu demonstrācijas ar kariem, piekēdēšanās Helsinku Esplanādē pie apgaismošanas staba, ziedu nolikšana uz Mannerheima kapa u.c. Jāmin arī baltiešu „brīvības brauciens” pa Baltijas jūru noirētā kuģī 80. gadu vidū, PSRS vēstniecības deviņiskā reakcija, cita vidū ārkārtas stāvokļa izsludināšana Helsinkos dzīvojošiem sovjetu pilsoņiem (norādījumi iegādāties pārtiku trim dienām, aizliegums sievietēm un*

bērniem iziet no mājām). Šogad Somijas Parlamenta sarakstoto EDSA 40 gadu atceri KF delegācija boikotē, jo somi liedz uzturēšanos sešiem ES melnajā sarakstā iekļautiem krievu politiķiem... ●●● LOM ir izveidojis jaunu dokumentālo filmu (rež. **Andris Feldmanis**) *Zedelgema* par 11 727 latviešu leģionāriem, kas II Pasaules kara beigās nonāca gūstā angļu okupācijas zonā un tika izvietoti Beļģijā, Zedelgemas nometnē. (re) (jr)

BĒGLI UN MIGRANTI – Atsaucoties uz ANO bēgļu organizācijas (*United Nations High Commissioner for Refugees* – UNHCR) pārstāvja **Edvarda (Adrian Edwards)** skaidrojumu [tīmekļa publikācijā *Northern Europe* (Stokholmā 2015.7.IX) un visā pilnībā <*www.irir.lv*> (2015.11.IX)], **bēgļi ir cilvēki, kuri glābjas no bruņota konflikta vai vajāšanas un ir tik apdraudēti, ka šķērso valstu robežas, meklējot drošību tuvējās valstīs... viņiem ir pārāk bīstami atgriezties mājās.** (Precīzs raksturojums arī baltiešu pēckara bēgļiem.) Bēgļu konvencijā (**Refugee Convention 1951**) u.c. juridiskos tekstos norādīts, ka *bēgļus nedrīkst izraidīt no valsts vai atgriezt situācijā, kur būtu apdraudēta viņu dzīvība un brīvība.* Toties **migranti** izvēlas pārcelties uz jaunu dzīvesvietu nevis tāpēc, ka viņiem tiešā veidā draudētu vajāšana vai nāve, bet gan galvenokārt tāpēc, lai uzlabotu savu dzīves līmeni... ja viņi atgriežas savās mājās, viņi turpina saņemt savas valsts aizsardzību. ●●● Daudz ko izsaka UNHCR aplēse (2015) – aptuveni 50% bēgļu ir no Tuviem Austrumiem (38% ir no Sīrijas), no Irākas, Afganistānas, Lībijas u.c., un tikai neliels skaits ekonomisko migrantu ir no Aizsaharas valstīm. Autokrātiskās Krievijas tiešs militārs atbalsts Sīrijas diktatoram Bašaram al Asadam, šaubu nav, vēl vairāk palielinās bēgļu skaitu. (re)

LATVIJA – AR SKATU MŪSDIENĀS – Tuvo Austrumu bezgala sarežģītā bēgļu jautājuma diskusijas izraisījušas sabiedrības polarizāciju, gandrīz vai morālu krīzi. Mūsdienu kara bēgļu uzņemšanas pretinieki dažkārt atsaucas uz neseno vēsturi, kad latviešu īpatsvars savā zemē noslīdēja līdz 52% (tagad tas ir nedaudz virs 60%), bet tas bija PSRS iekļauto nekrievu reģionu sovjetizēšanas/rusianizācijas/ rusifikācijas politikas rezultāts. Turklāt šodien runa ir par nedaudzu simtu bēgļu uzņemšanu, kamēr Latvijā, kā liecina Ekonomikas ministrijas apkopotie dati, no 2000. līdz 2014. gadam pametuši 238 000 cilvēku... Interneta žurnāla *satori* redaktora **Ilmāra Šlāpina** uzskatā *jāsaprot ne tikai tas, ko mēs varam dot, bet arī tas, kāpēc mums būtu kaut kas jānodod* (2015.21.IX). Ministru prezidente **Laimdota Straujuma** savukārt norāda, ka Latvija nevarot *sēdēt pie viena galda ar pārējām ES valstīm, izvēlēties garšīgākos ēdienus un lūgt, piemēram, itāļu nodokļu maksātājiem atbalstu, nesniedzot neko pretī, LV nevarot palikt vienīgā, kas atsaka atbalstu patvēruma meklētāju pārpludinātajām valstīm* (*irir.lv* 2015.16.IX). Un **Sanitas Uplejas** aicinājums ir atbilstošs un sapņā par „vēstures beigām” (*irir.lv* 2015.10.IX), t.i., par punkta pielikšanu visam sliktajam, kas bijis vēsturē, un tiekties pēc *noturīgas labklājības un stabilitātes.* Par jaunu „vēstures sākumu” Eiropā skaidri atgādinot gan pāri ES dienvidu un dienvidaustrumu robežām plūstošās patvēruma meklētāju straumes, gan arī Ukrainas ģeogrāfiskais tuvums un vēsturiskās līdzības. *Tieši tāpēc*

nav godīgi prasīt no mūsu politiķiem, lai viņi „tiem tur Eiropā” pasaka, ka mēs esam pielikuši punktu un neko vairs negribam dzirdēt par bēgļiem un migrantiem. ●●● Latvijas Ārpolitikas institūta pētījumā *Krievijas drošības politika iepretim kaimiņvalstīm līdz 2020. gadam: draudi un iespējas Latvijai* (*apollo/tvnet.lv* 2015.28.IX) uzsverta nepieciešamība mazināt naidīgu politisku un sabiedrisku organizāciju efektivitāti valsts informācijas telpā, laikus identificēt Krievijas speciālo operāciju spēkus un neregulārus militārus/paramilitārus formējumus. NBS maksimāli jādecentralizējot komandvadības struktūra, deleģējot atbildību apakšvienībām, kā arī jāpalielinot sauszemes spēki, kas pirms NATO papildspēku ierašanās spētu iesaistīties kaujā 12-24 stundu laikā. Piekrastes aizsardzībai, bez tradicionālās novērošanas, jāiesaista radioizlūkošana un bezpilota lidaparāti. Noslēgumā norādīts uz nepieciešamību sadarboties militāri ar pārējām Baltijas valstīm. ●●● ASV Senāta nesen apstiprinātā vēstniece LV (2015.24.VII) **Nensija Petita (Nancy Pettit)**, līdz šim Valsts departamenta Eiropas un Eirāzijas biroja Rietumeiropas lietu pārvaldes direktore, pirms tam diplomāte ASV vēstniecībā Maskavā, Kijevā un Vīnē, intervijā **Paulam Raudsepam** (*irir.lv* 2015.24.IX) uzsver, ka NATO 5.panta saistības tiek uztvertas *ļoti, ļoti nopietni... ir svarīgi tas, ko darām, kas demonstrē mūsu apņemšanos izpildīt savas saistības pret Latviju.* ●●● Kronvalda parkā Rīgā atklāts (2015.6.XI) ukraiņu mākslinieka **Igora Grečāņika** veidots bronzas tēls ukraiņu dzejniekam un brīvības cīnītājam **Tarasam Ševčenko** (1814-1861), piedaloties abu valstu premjeriem. Modernās ukraiņu valodas pamatlicēja pazīstamākais darbs ir dzejotāju krājums *Kobzars* (1840). (re)

POLIJAS pilsētā Krakovā sakarā ar pret valsti vērstiem draudiem no austrumiem NATO Transformācijas pavēlniecība paredz drīzumā atvērt pretizlūkošanas centru, kura filiāle atradīsies arī militārās apmācības centrā Lestē, **Slovākijā** (*AFP* 2015.30.IX). ●●● Polija noraida Kremļa iebildumus pret **Ivanam Čerņahovskim** uzceltā pieminekļa aizvākšanu (2015.17.IX) un nodošanu Krievijai, norādot, ka PSRS armijas ģenerālis bijis atbildīgs par vairāku tūkstošu poļu pagrīdes pretošanās kustības militārā spārna **Armia Krajowa** (Tēvzemes armija) cīnītāju arestiem Viļņas reģionā, viņu ievietošanu koncentrācijas nometnēs un daudzu noslepkavošanu (*currenteventspoland.com* 2015.25.IX). ●●● Kā vienu no *meligākajiem* Ārlietu ministrija Varšavā nodēvē Krievijas vēstnieka TV intervijā doto (2015.26.IX) paskaidrojumu (*kādi dzirdēti tikai stalinisma laikā*), ka Polija esot *lidzābildīga II Pasaules kara izraisīšanā*, jo bloķējusi *antinacistiskās koalīcijas* – tādēļ, lūk, Sarkanās armijas iebrukums Austrumpolijā pēc Molotova-Ribentropa pakta (1939). Polijas ārlietu ministrs **Grzegorz Schetyna** izsaucis KF vēstnieku jautājuma noskaidrošanai. (re)

IGAUNIJA – Pleskavas apgabala robežpunktā Koidula/Kuņičina Gora uz tilta pār Piužas upi (2015.26.IX) krievu spēcienestu Igaunijas teritorijā nolauptais (2014.5.IX) **Estons Kohvera** (skat. JG282:62) apmainīts pret bij. Igaunijas drošības policijas darbinieku **Alekseju Dresenu**, kurš spiegojis Krievijas labā.

ZVIEDRIJĀ Upsalas U. (Uppsala Universitet) Johana Skittes balvu (Johan Skytte Prize), vienu no prestižākajām politisko/sociālo zinātņu teorētisko jautājumu jomā, saņēmis JG slējis vairākkārt minētais Stanforda U. (Kalifornijā) zinātnieks Fukujama (**Francis Fukuyama**) par grāmatām *The Origins of Political Order* (2011) un *Political Order and Political Decay* (2014). (re)

BULGĀRIJA atteikusi atļauju Krievijas militārām lidmašīnām šķērsot valsts gaisa telpu, jo esot pietiekami daudz informācijas, kas rada nopietnas bažas par šo lidmašīnu deklarētajām „humānās palīdzības” kravām. Sofijā valdības pārstāve **Marija Zaharova** arī norādījusi, ka Maskava nekad nav slēpusi kaujas tehnikas nogādāšanu oficiālajai Sīrijas valdībai.

AFGANISTĀNA – ASV prezidents **Baraks Obama** atvainojies organizācijas *Médecins Sans Frontières / Doctors without Borders* (*Ārsti bez robežām*) prezidentei Dr. Liu (**Joanne Liu**) par kļūdas dēļ veiktajiem ASV uzlidojumiem slimnīcā Kondožā (3.X), kuros bojā gājuši 12 slimnīcas darbinieki, 10 pacienti, to vidū trīs bērni (*AFP* 2015.7.X)

KF – Ukrainas Literatūras bibliotēka Maskavā, ko uztur pilsētas pašvaldība, galvenokārt domāta ukraiņu kopienas kultūras/valodas/informācijas vajadzībām. Bet jau labu laiku KF Izmeklēšanas komitejai (*Следственный комитет Российской Федерации*) tā ir kā dadzis acī – bibliotēkas krājumi tiek pārmeklēti jau pirms gadiem pieciem (2010.23.XII un 2011.14.I). Šogad, kā vēsta pasaules informācijas avoti (*The Guardian, The Independent, RFE/RL, BBC, Newsweek, The Moscow Times* u.d.c.), kratīšanas veic (28.X) bruņoti/maskoti omonieši, aizturot un uz turpat divām dienām ievietojot restotā būrī Taganka policijas iecirknī 58 gadus veco bibliotēkas direktori (kopš 2007), krievieti **Natāļu Šarinu**, un konfiscējot vairāk nekā simts publikāciju, arī elektronisko informāciju. Taganka rajona tiesa, kas Šarinu apšūdz par it kā rusofobiskas literatūras izplatīšanu jau kopš 2011. gada, etniskā naida kurināšanu, cilvēka cieņas aizskaršanu utt, utīpr., piespriež viņai mājas arestu līdz tiesas sēdei gada beigās, aizliedz saņemt korespondenci un izmantot internetu. Bibliotēkas direktore pati „vainu” noliedz. Daudzi no konfiscētajiem materiāliem atradušies lasītājiem nepieejamā „specfondā”. *Un tas notiek valstī, kur grāmatnīcās un citur pavisam atklāti tirgo dažādas fašistiskas, ksenofobiskas, šovinistiskas, rasistiskas un anti semītiskas publikācijas* – tā ukraiņu žurnālists **Vitālijs Portnikovs** (<<http://www.kyivpost.com>> 2015.30.X). ●●● Konkursā *Jaunais Vilnis* Sočos (2015.X) ikgadējās goda viešņas **Allas Pugačovs** dziesma *Svētie meli*, kas veltīta prezidenta Putina īstenotajai politikai Krievijā un ārpus tās, ir dzēsta no TV pārraidēm un tās video aizliegts vietnē Youtube visā KF teritorijā. ●●● Jaunās paaudzes opozicionārs Krievijas īstenotajai politikai Ukrainā, Aizbaikālā dzimušais **Dmitrijs Savins**, lūdzis politisko patvērumu Latvijā, jo viņa publicistika portālā <petrimazepa.com> nav bijusi pa prātam varas iestādēm, kas veikušas kratīšanu viņa dzīvoklī Sanktpēterburgā, kur notikušas vērsšanās arī pret citiem aktivistiem. *Esmu Krievijas patriots, taču Putins un viņa režīms ir lielākie krievu tautas ienaidnieki*, uzsver Savins (*LA.lv* 2014.5.X). (re)

Foto: Roman Cimbaljuk

Bibliotēkas direktore Šarina policijas iecirkņa būrī Maskavā (2015.29.X)

ĒRMĪGAS BŪŠANAS LATVIJĀ – LSM žurnāliste **Dace Stirāne** vēsti (<laikraksts.com> 2015.19. VIII), ka Ukrainā aizliegto grāmatu sarakstā iekļautas Latvijas grāmatnīcā „Polaris” brīvi tirgotās, vairāk nekā 30 dažādu nosaukumu publikācijas krievu valodā, kur slavināts separātisms Ukrainā un Krimas aneksija. „Polaris” īpašniece/direktore **Jeļena Bistrova** paskaidrojusi, ka attiecībā uz veikalā pieejamām grāmatām nezino, kas tur un kā...

STATISTIKA – Provizoriski dati liecina, ka LV iedzīvotāju skaits (2015.1.VIII) bija 1 978 000 – par 88 500 iedzīvotāju mazāk nekā 2011. gadā. Šajā laikā izceļojuši 97 000 iedzīvotāju, bet ieceļojuši 42 200, no tiem 65% ir tie LV iedzīvotāji, kas atgriezušies no ārvalstīm – tā Centrālās statistikas pārvaldes vadītāja **Aija Žigure**. ●●● Šveices lielākās bankas UBS veiktajā pētījumā par pasaules dārgākajām pilsētām Rīgai piešķirta 65. vieta (no 71), Viļņai – 59., bet Tallinai – 49. Visdārgākā dzīve pirmajā sešīnīkā ir Cīrihē, Ženēvā, Ņujorkā, Oslo, Kopenhāgenā un Londonā, bet no šīm 71 dārgākajām pilsētām lētākās ir Bukarestē, Sofijā un Kijevā. ●●● *Gallup Poll* (2015.27.VIII) aptauja 148 valstīs liecina, ka visemocionālākie ļaudis mājā Latīņamerikā (nr.1 – Bolīvija, nr.2 – Salvadora, nr.3 – Ekvadora); Baltijas valstis ierindoja saraksta lejas daļā, bet pašā apakšā – Bangladeša. ●●● Latvija ir pirmajā vietā Eiropā to māsaimniecību ziņā, kurās galvenās pelnītājas ir sievietes, liecina britu pētniecības organizācijas „Institute for Public Policy Research” (IPPR) pētījums par Eiropas valstīm. 2013. gadā Latvijas sievietes ir bijušas galvenās pelnītājas 50% māsaimniecību. Seko Lietuva, Slovēnija, Portugāle, Horvātija un Īrija ar 40%. ●●● Eiropas Komisija (EK) ziņo, ka līdzās Latvijas nacionālajiem ēdieniem sklandrausim, salinātai rupjmaizei un Carnikavas nēģiem ES nacionālo produktu reģistrā iekļauti arī Latvijas pelēkie zirnī, kā arī Lietuvas skilandis (cūkas kuņģī pildīta kapāta gaļa). Uz ES preču zīmi var pretendēt pārtikas produkti, kas tradicionāli tiek lietoti konkrētā teritorijā un kam vismaz 25 gadu garumā ir apliecinājums par receptes nodošanu no vienas paaudzes nākamajai, tādiem kā Itālijas svaigajam sieram *Mozzarella* un *Pizza Napoletana*, Spānijas šķiņķim *Jamon Serrano*, Beļģijas augļu alum *Kriek*. (re)

„Dažu vārdu” materiālus sagatavoja Vita Gaiķe (vg), Māris Brancis (mb), Jukka Rislakki (jr), Anita Apele (aa), Rolfs Ekmanis (re)

Samnera Velsa (Sumner Welles, *U.S. Under Secretary of State*) deklarācija bieži tiek uzskatīta par vienu no svarīgākajiem dokumentiem Latvijas vēsturē. Ar šo deklarāciju, kurai š.g. jūlijā svinējam 75. gada dienu, ASV neatzina juridiski (*de iure*) Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienībā, kaut arī faktiski (*de facto*) tā to bija atzinusi. Gandrīz nekad netiek minēts, ka deklarācijai pamatus izveidoja sūtņa Alfreda Bilmaņa draudzība ar Loju Hendersonu (Loy W. Henderson), kurš uzturējās Baltijas valstīs pēc I Pasaules kara (1919-1920) kā Amerikas Sarkanā Krusta komisijas loceklis un atgriezās (1927) tur kā ASV vēstniecības (sūtniecības) Rīgā darbinieks. Tur viņš iepazinās un sadraudzējās ar Bilmāni. Taja laikā, kad ASV nebija vēstniecības Padomju Savienībā, Rīga bija vieta, no kurienes amerikāņi sekoja notikumiem PSRS. Lai palīdzētu atvērt ASV vēstniecību Padomju Savienībā, Hendersons tika pārcelts (1934) uz Maskavu, kur Bilmānis jau divus gadus pirms tam strādāja (kopš 1932) par Latvijas vēstnieku. Pēc atgriešanās Vašingtonā viens no Hendersona (*Chief of the Division of European Affairs in charge of its Eastern European Section in the Department of State* posteni) uzdevumiem bija sagatavot teksta uzmetumu Samnera Velsa deklarācijai. Bilmānis, tolaik Latvijas vēstnieks Vašingtonā, turpināja draudzību un sadarbību ar Hendersonu, kura dzīvesbiedre bija latviete Elīze Marija Henrichsone. Nozīmīga informācija par Alfrēdu Bilmāni, ieskaitot Loja Hendersona atmiņas, ir rodama Ādolfā Sprūdža and Armīna Rūša rediģētajā krājumā *Res Baltica. A Collection of Essays in Honor of the Memory of Dr. Alfred Bilmanis (1887-1948)* (Leyden, 1968. 303 lpp.) – ne tikai par viņa plašo diplomātisko darbību neatkarīgās Latvijas labā, bet arī viņa publikāciju pirmšķirīga bibliogrāfija. Abiem diplomātiem pateicību parādā ir arī igauņi un lietuvieši.

Jānis Krēslīņš, Sr., Ņujorkā
[Kultūras vēsturnieks, *Rakstu Rīgā*, 3 sēj. (2004-2008)
autors – red.]

Ar baudu lasu *JG282*. Jūsmoju par Sarmas Muižnieces-Liepiņas stāstījumu par Raiņa & Aspazijas simtgades pasākumu Teksasā. Kāda viņai krāšņa valoda! Kāds sirsnīgums! Kāda humora izjūta! Nu lieliski!

Franks Gordons, Telavivā, Izraēlā

[*JG* līdzdarbinieks, vairāku grāmatu autors – red.]
Jāpiekrit Vījai Beinertei (*JG281* rakstā „Lai vēstures mācība mūs iedvesmo“), ka šodienas Krievija, diemžēl, savā oficiālā propagandā daudz ko pasniedz ačgārnī. Gribētos piebilst, ka tagad viņi ir aizmirsuši, ka uzvara tika izcīnīta ne tikai ar „sabiedroto atbalstu“. Varonīgi cīnījās arī citas PSRS tautas. Maskavā izdotā grāmatā *Народы перед зеркалом (Tautas spoguļa priekšā – Редакция журнала Дружба народов, 2014)* (kur iekļauts, starp citu, arī Laimas Muktupāvelas stāsts par latviešiem) bijušās PSRS tautu rakstnieki, žurnālisti u.tml. izklāsta savu redzējumu. Un, lūk, ko par II Pasaules karu raksta Almati (Kazahstānā) žurnālists Seidahmet Kuttigan: *Krievu kara vēsturnieki un Berlīnes operācijas (1945) ģenerāļi zina, ka kazahs bija pirmais, kurš virs reihstāga uzlika sarkano karogu – vecākais leitnants Rahimžan Koškarbajev, pie kam Mihail Jegorov, oficiālais karoga uzlicējs* [krievs – red.], *pēcāk kara draugu lokā lūdzis piedot par to, ka politisko apsvērumu dēļ viņam piešķirta atziniņa un apbalvojums...* Ir zināms, ka arī Latvijā agri sākās prethitleriska pretošanās kustība. Un tautas dzīvē grūti novilkt striktu robežu starp nacionālo pretošanos un padomju/sarkano pagrīdi...

Irina Cigaļska, Rīgā
[Rakstniece, tulkojtāja – red.]

JG ir īsts varoņu veikums. Rezultāts tiešām ir izcilis. Katrs numurs satur tik daudz vērtīga un pamācoša. *JG* ir daudz vairāk nekā trimdas un Latvijas vienotāja. Tas ir izdevums, kas veltīts mūsu kultūrai, mūsu vēstures skaidrošanai, izcilu personību piemiņas uzturēšanai!

Z-s, Rīgā

Šodien aizvedu meituku ekskursijā uz jauno Nacionālo bibliotēku. Un tur, starp citu, apskatījām arī ekspozīciju, kas veltīta *JG* jubilejai. Ļoti akurāta, to apskata ne tikai lasītāji, kas sēž bibliotēkā, bet arī interesantu grupas. Cilvēki joprojām vienkārši iet uz jauno bibliotēku to aplūkot. Jā, un paldies, ka esat arī mani drukājuši. Savādi, bet Latvijā vairs stabila literatūras žurnāla nav, kopš aizvērās *Karogs*.

Rimants Ziedonis, Rīgā
[Prozaīķis, dzejnieks – red.]

Tautasdeju kopuzvedumā Dziesmu svētkos Sanhosē (San Jose), Kalifornijā (2015). Skat. 31. lpp.

Foto: Albins Martinskins

KAS – DZIMTENE?

Jānis Riekstiņš (sastād.). *Latvijas bāreņi, kuri pazaudēja savu dzimteni*
Rīga: Mansards, 2015. 200 lpp.

Šis dokumentu krājums stāsta par grupu bērnu, kuri 1944. gadā tika atrauti no savas dzimtenes un piecus gadus vēlāk no savas dzimtās tautas. Grāmatas virsraksts apliecina pirmo faktu, bet dziļākā tragika saistīta ar otro nodarījumu – abpusīgu zaudējumu, kura smagumu neiespējami objektīvi aplēst. Sakopotie dokumenti un atmiņu pie raksti stāsta par Latvijas bāreņu namu audzēkņiem, ko liktenīgajā 1944. gada rudenī vācu okupācijas iestādes evakuēja uz Vāciju un kuri karam izbeidzoties nonāca britu okupācijas zonā. Drāma noslēdzas piecus gadus vēlāk, kad dzīvi palikušie – gandrīz pēkšņi – vārda pilnā nozīmē *pazūd* bez vēsts Amerikas, Kanādas un Austrālijas „kausējam katlos”. Vāka attēls rāda bērnu grupu kāpjot lidmašīnā: „Latviešu bāreņu aizvešana uz Ameriku.”¹ Vēsturnieks Riekstiņš priekšvārdā rezignē: „Latviešu ģimenēs, latviskā vidē nokļūva tikai nedaudz.” Kā pie tā viss nonāk, ir šī samezglotā stāsta galvenais pavediens.

Krājums – atšķirīgi no vairuma vēsturisku tēmu izklāstiem un monogrāfijām – ļauj no izmeklētiem pirmavotiem, sastādītāja priekšvārda, fotogrāfijām un nedaudz piezīmēm lasītājam pašam iztēloties notikumu ainu. Starp liecībām un dokumentiem tomēr vēl paliek tumšas neatbildētu jautājumu spraugas. Ap 400 bērnu (vairumā zīdaiņi vai pirmsskolas vecuma, daži vecāki), kopā ar daļu bāreņu namu personāla, tiek kuģos evakuēti (1944.X) uz Vāciju (8). Viena daļa drausmīgos kara beigu apstākļos aiziet bojā vai nonāk krievu rokās un, jādodomā, atpakaļ dzimtenē. Rietumvācijā nokļuvuši (1945.V) ap 250, novietoti vairākās vietās Lībekas un Hamburgas apkaimē, britu zonā. (129) Sākumā par tiem gādā britu armija, tad UNRRA² (1945-1947), vēlāk IRO³ (1948-1949), bet kopējas un audzinātājas turpina būt latvietes, arī daži vīrieši – skolotāji. Par viņu stā-

vokli un likteni turklāt neatlaidīgi rūpi tur un mēģina ietekmēt latviešu trimdas organizācijas (īpaši savu darbību atsākušais Latvijas Sarkanais Krusts – LSK), Latvijas sūtniecība Londonā un britu labdarības organizācija *Save the Children* (*Glābiet bērnus*). Visiem gādniekiem un labvējiem mērķi un taktika ne vienmēr sakrīt – dokumenti ataino konfliktus dažādos līmeņos. Lasām arī par padomju repatriācijas aģentu ieinteresētību latviešu bāreņos. Tomēr no fotogrāfijām varam secināt, ka pēc kara briesmu norimšanas tie ir labi kopti un veselīgi. Krājumā bijušo audzēkņu pašu atmiņu nav – „pazudušo” bērnu pēdas sadzīt pētniekam nav izdevies. Toties vairāki dokumenti un atmiņu liecības ir viņu audzinātāju dažādos laikos un nolūkos rakstīti.

Vairums bērnu ir *bāriņi* tikai nosacīti – tiem dzimtenē ir zināmas mātes vai radi, kuri dažādu iemeslu dēļ nevarēja tos paturēt. (Vienā Rietumvācijas novietnē no 93 bērniem tādi bijuši 71 (95). Otrs demogrāfisks atklājums ir izteiktais zēnu pārsvars – no grāmatā ievietotajos sarakstos uzskaitītajiem 208 bērniem meitenes ir tikai 43, jeb viena uz katriem četriem zēniem. Tas uzkrīt arī fotogrāfijās. Šis fakts netiek komentēts – šķiet, ka mātes vai radnieki nolēmuši, ka ar meitenīti tikt galā būs vieglāk nekā ar puīseli!

Zūdišanos par 250 latviešiem, kas pirms sešdesmit pieciem gadiem asimilācijas ceļā savai tautai pazuda, var pamatoti salīdzināt ar „krokodila asarām”. Piliens jūrā, salīdzinot ar tiem simtiem tūkstošu bēgļu bērnu un mazbērnu (ja ne miljons), kas – pat bez adopcijas sveštautiešu ģimenēs – gluži tikpat neglābjami mūsu tautai zuduši. Raudāt par šo cilvēku zaudēto garīgo mantojumu šķiet pamatotāk – to droši vien sajutis arī Riekstiņš, izvēloties grāmatas virsrakstu. Bet ne jau viņi to jūt! Pārdomas izraisa pretrunīgās „lielo cilvēku” intereses, kas šos bāreņus raustīja tik dažādos virzienos. Kur slēpas motivācija? Kāpēc Hitlera Vācija savā agonijā viņus par varītēm veda uz Vāciju? Vai nebūtu bijis labāk atstāt, kur bija? Kāpēc Staļina repatriācijas aģenti tik ļoti centās tos atgriezt Padomju valstī? Jādodomā, ka abas kara izpostītās un izkautās lielvalstis tīkoja nākotnes darba spēku un dzīvo spēku. Kāpēc rietumu sabiedrotie caur UNRRA un IRO tā pretojās latviešu bāreņu adopcijai latviešu bēgļu ģimenēs Vācijā vai

¹ Datums gan uzdots mulsinošs: „1944. gada marts.” (!)

² *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* – Apvienoto Nāciju Palīdzības un rehabilitācijas pārvalde.

³ *International Refugee Organization* – Starptautiskā Bēgļu organizācija.

vēlākās mītnes zemēs? Vai tikai humānu apsvērumu dēļ, lai nabaga bāreņi neaugtu nabadzīgās bēgļu ģimenēs, bet pārtikušās angļu, amerikāņu, kanādiešu vai austrāliešu ģimenēs? Kāpēc trimdas latvieši pretojās gan to repatriācijai, gan sūtīšanai uz Ameriku? Un tad vēl tie Kanādas katoļu svētie tēvi!

Pie katoļu tēviem vēl atgriezīsimies, bet pirms tam uzmanību pelna traumatiskie notikumi bēgļu sabiedrībā 1946. gadā, kad latviešu sabiedriskie darbinieki bija panākuši atļauju no britu militārās pārvaldes bērnu nodošanai latviešu ģimenēm audzināšanā. Tas tika izziņots un īstenots, un daudzi bērni jau nokļuva ģimenēs, kad UNRRA nāca ar pretēju rīkojumu – bērnus nekavējoties atgriezt bāreņu namos. Satraukumā Malentes (Lībekas tuvumā) latviešu bāreņu nama darbinieki apelē LSK priekšniekam: „Saņemot rīkojumu par bērnu atpakaļdošanu, lielākā daļa audžuvecāku iesniedz paši lūgumus 8. korp. štābam vai Mil. gov. 626, lai bērnus atstātu viņu audzināšanā, neskatoties uz to, tomēr visi bērni tika audžuvecākiem atņemti un nogādāti Malentē. (...) Mēs ... lūdzam Jūsu gādību, lai bērnu nama audzēkņi paliktu latviešu aprūpē un nezustu mūsu tautai. Tāpat ģimenes, kas vēlētos savus audžubērnus atgūt, varētu tos saņemt atpakaļ audzināšanā” (48)⁴.

⁴ Malentas bāreņu nama latviešu darbinieku ziņojums Latvijas Sarkanā Krusta pārvaldes priekšniekam amerikāņu un franču zonā. LSK darbinieki dažādajās zonās, šķiet, ne vienmēr darbojās saskaņoti.

Vokālā grupa *Anima Solla*. Skat. 56. lpp

Foto: Oskars Upenieks

Bērni palika bāreņu namos. Sākoties bēgļu izceļošanai uz tālākām mītnes zemēm, dažas latviešu ģimenes jaunajās mājvietās atsāka centienus izsaukt un adoptēt bāreņus no Vācijas. Pētnieks atzīst, ka tas sekmējies tikai nedaudziem. Kā piemērs šķēršļiem, ar kādiem tiem bijis jāstopas, ir gadījums ar *Annelīti*. Šai nodaļai dots apakšvirsraksts „Kādas nesekmīgas adopcijas hronika” (148). 13 vēstulēs atklājas stāsts – sākumā jūsmīgi cerīgs, beigās skumjš. Kanādas latvietei jau 1947. gadā rakstījusi bērnu nama latviešu vadītājai, ka vēlas adoptēt meitiņu, māsiņu viņas dēlēnam. No tai aprakstītām divām meitenītēm tā izvēlas nepilnus četrus gadus veco Annelīti. Uzsāk saraksti ar audzinātājiem un sūta Annelītei dāvanas un vēstulītes. Pāriet gads, UNRRA-u nomainījusi IRO, bet Kanādas „krustmāmiņa” vēl cerīgi cīnās ar iestādēm, lai panāktu Annelītes nokļūšanu viņas ģimenē Kanādā. IRO Bērnu labklājības valdes priekšsēdētāja raksta „krustmāmiņai” (1948.X): „Esmu saņēmusi atbildi no Ženēvas Starptautiskās Sociālās Palīdzības ar paziņojumu, ka viņi nebija spējīgi neko izdarīt, lai Jūs varētu uzņemties aizbildniecību par Annu.” Nav skaidrs, kas ir „Ženēvas Starptautiskā Sociālā Palīdzība”, bet rakstītāja piedāvāja „krustmāmiņai” lūgt palīgā Kanādas katoļu imigrantu palīdzības biedrības pārstāvi Salivanas jaunkundzi. Tā arī notiek, un – vēl vienu gadu vēlāk – Annelīte „ar kuģi Balou” (1949.XII) dodas uz Kanādu, bet – tas diemžēl nav viss ... 166. lpp. ir 1950. 11. I vēstule no Katoļu labklājības biroja direktora Tēva Tomasa Brenana: „... Jūsu re-

liģija nav Romas katoļu ... No bērna dokumentiem mēs secinām, ka abi vecāki bijuši Romas katoļi, un saskaņā ar Ontārio (Kanādas province) likumiem Romas katoļu bērns jānodod katoļu audžuvecākiem. ...” Seko vairākas vēstules ar neizpratnes un līdzjūtības apliecinājumiem, un iespējamu risinājumu ieteikumiem, bet gala rezultātā Annelīte aiziet kanādiešos. Noslēgumā bijušās bērnu nama audzinātājas 1950. 15. III vēstule „krustmāmiņai”: „Jā, smalki mums tos bērnus gan prata prom paņemt. ... Esmu vairākkārtīgi rakstījusi dažādām organizācijām, lai uzzinātu savas grupas bērnu adreses, bet vienmēr bez panākumiem. Aizbildinās, ka bērnam nebūtu vēlams atminēties pagājušos laikus ...”

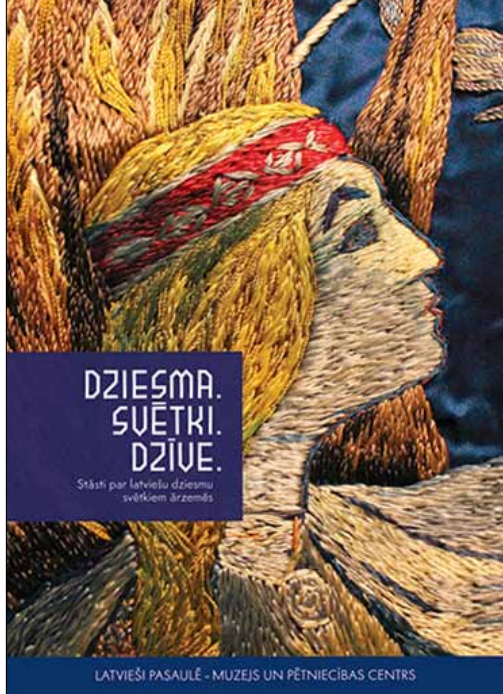
Vēsturniekam Jānim Riekstiņam Latvijas bāreņi personiski ir tuvi – dzimis 1942. gadā, bārenis, aizvesto bērnu vienaudzis. Uzaug bāreņu namā Naukšēnos. Tas nav starp evakuētajiem un turpina darboties Padomju okupētajā Latvijā. Par bāreņu aprūpi viņam iznāk grāmata *Bāra bērni* (1992) un 20 gadus vēlāk *Sauli dzīves pabērniem* – par bāreņu namiem Latvijas pirmajā brīvvalstī un II Pasaules kara laikā.⁵ *Latvijas bāreņu* priekšvārdu Riekstiņš nobeidz ar šādu atzinumu: „Mēdz teikt, un tam arī es pievienojos, ka arī bāreņi ir tautas nākotne. Par tādiem latviešu tautai vajadzēja kļūt arī tiem Latvijas bāreņiem, kuri tika aizvesti uz Vāciju. Tā diemžēl nenotika. Kāpēc? Uz šo jautājumu pārliecināši atbild šajā grāmatā publicētie dokumenti un atmiņu stāsti.”

Te nu jānopūšas ... *pārliecināši* atbild? Ir atbildes, bet vēl vairāk raisās jauni jautājumi. Kam pieder bērni? Kam bāreņi? Radiem? Valstij? Tautas gudrajiem? Svētajiem tēviem? Romas pāvestam? Apvienotajām Nācijām? ... (!) ... Cik svarīgas ir „asinis” – gēnu mantojums? Cik – kultūras mantojums? Vai cilvēkam ir vai nav tik svarīgi zināt par „dzimteni” un „asinīm”, kad viņam ir jau cita dzimtene un vecāki?

Juris Šlesers

Juris Šlesers ir JG redakcijas kolēģijas loceklis.

⁵ Skat. interviju ar pētnieku: Arvis Ostrovskis: „Kaŗa bērnu liktsenceļi”, *Latvija Amerikā*, 23.VIII 2015., 5.lpp.

Uz grāmatas vāka redzamais fragments no mākslinieka Harija Gricēviča (1921-2015) radītā trimdas dziesmu svētku karoga vienlaikus ir pieminēklis pašam māksliniekam.

IZNĒSĀTAIS ZELTA KVIEŠU GRAUDS

Marianna Auliciema *et al.* – sastādītāji.
Dziesma. Svētki. Dzīve. / Stāsti par latviešu dziesmu svētkiem ārzemēs.
Rīga: „Latvieši pasaulē” muzejs un pētniecības centrs, 2015. 228 lpp.

Mūsu vēsturē tieši *dziesmai* piedēvēts īpaši maģisks spēks. Vai citām tautām arī? Nešaubos, ka vairāk vai mazāk visas tautas, ciltis un kultūras (arī *putni!*) ietver dziedāšanu kā svarīgu dzīves sastāvdaļu. Grūti spriest, par cik mēs atšķiramies no cilvēces caurmēra, bet par Baltijas tautu „dziesmoto revolūciju” pagājušā gs. nogalē pasaulē runāja un rakstīja plaši. Sakarā ar tās 25 gadu atceri nesen iznāca divas pamatīgas grāmatas angļu valodā ar izteikti „dziesmotiem” virsrakstiem – Sandras Kalnietes *Song to Kill a Giant*¹ (*Ar dziesmu kaut milzi*) un Gunta Šmidchena *The Power of Song*² (*Dziesmas spēks*). Kalniete dzīvi apraksta dziesmotās masu demonstrācijas Latvijā Tautas frontes laikā, arī garo „Baltijas ceļu” – cilvēku ķēdi no Viļņas līdz Tallinai (1989.23.VIII), atzīmējot nodevī-

¹ Rīga: Latvijas Ārlietu ministrija, 2013. Skat. recenziju JG276:34 (J. Šlesers).

² Seattle and London: University of Washington Press, 2014. Skat. recenziju JG277: 26 (J. Šlesers).

gā Molotova-Ribentropa pakta piecdesmitgadi. Šmidchens izseko dziesmu kultūras attīstībai Baltijas telpā, kā cauri apspiestības gadsimtiem – un īpaši vēlāk, cauri Padomju okupācijai – organizēta dziedāšana izveidojās par efektīgu nevardarbīgas cīņas ieroci, vainagojoties brīvības atgūšanā 1991. gadā. Šie izdevumi gan vērsti uz pasaules auditoriju, tomēr ir jo nozīmīgi mums pašiem un mūsu pēcnācējiem. Tie stāsta par dziesmas spēku okupētajā dzimtenē, bet šopavasara klajā nākusi jauna grāmata par dziesmas spēku *pasaulē izkaisītajā tautas daļā*. Rakstu krājums *Dziesma. Svētki. Dzīve*. Ļoti personīgi tiešā veidā izgaismo trimdas dziesmu svētku un kultūras dienu lomu latviešu tautas kopības un kultūras uzturēšanā un jaunradē ārpus Latvijas, kad padomju totalitārisms slāpēja tās izpausmi un attīstību dzimtenē, kādas sajūtas tie izraisījuši dalībniekos un apmeklētājos, un kā to visu iespaidojusi Latvijas atgūtā brīvība.

Grāmatā ietverti 34 personiski atmiņu stāsti (atredīgēti no mutvārdu intervijām, izdēšot jautājumus), sakārtoti apgrieztā vecuma kārtībā. Laikmeta liecības par šo cilvēku saskari vai līdzdalību trimdas latviešu dažāda paveida dziesmu svētkos un kultūras dienās no pirmajām trimdas dziesmu dienām (1946.VI) Fišbahā (Vācijā) līdz mūsdienām. Ievadā paskaidrots – „centāmieš izvēlēties sarunu biedrus, kas atspoguļotu iespējami lielāku daudzveidību. Intervējām gan dziedātājus, gan dejotājus, gan mūziķus, gan organizatorus, gan vienkārši apmeklētājus. (...) ne vienmēr fakti un notikumi atmiņā palikuši pilnīgi precīzi, taču notikumu hronoloģisks un precīzs izklāsts nav šīs grāmatas mērķis. Grāmata drīzāk dokumentē dziesmu svētku sajūtu.” (Faktu sakarības uzturēšanai lasītājam ļoti palīdz paskaidrojumi lappušu pakājē, Jura Zalāna ievads, alfabētiskais vietu un personu rādītājs, un Maijas Hinkles vēsturiskais pārskats.)

Stāstītāju spontānā valoda, šķietami ar visām magnetofonā ierunātajām runas īpatnībām, uztur stāstījumu svaigu un saistošu. Grāmata turklāt ir vizuāli krāšņa – tās vāki (kaut neplānoti) ir reizē cienīga piemiņa nesen viņsaulē aizsauktajam māksliniekam Harijam Gricēvičam (1921-2015), kurš radīja metu 1963. gadā darinātajam dziesmu svētku karogam. Karoga pilns attēls redzams uz

aizmugures vāka, bet virsvāku un aizmugures vāka ieloku rotā palielināti karoga fragmenti ar tautumeitu ar vainagu, un koklētāja kokli, rokām un torsu greznā tautastērpā. Paskaidrojumā: „Karogs līdz mūsu dienām ir neiztrūkstoša sastāvdaļa dziesmu svētkiem ārpus Latvijas, tas pabijis svētkos ne tikai Amerikā, bet arī Kanādā, Eiropā un Austrālijā.” Vāku iekšpusē koristu grupu fotogrāfijas no dziesmu svētkiem Eslingenā (1947, Vācijā) un Hamiltonā (2014, Kanādā). Abi fotoattēli liecina par laika paaudžu tecējuma neatslābstošu degsmi un dziedāšanas spar.

Vairāki recenzenti jau grāmatu lietpratīgi un atzinīgi novērtējuši³, izceļot dziesmu svētku un kultūras dienu sabiedrisko nozīmi un spēju ilgstoši iesaistīt lielu skaitu cilvēku, gan vienviet, gan pāri lieliem attālumiem, lai organizētu un izvestu sarežģītus pasākumus, kā arī motivētu individuus personīgās latviskuma nodarbībās, kā, piemēram, tautastērpū gatavošana, komponēšana, laika ziedošana kora un tautas deju mēģinājumiem un citām ar dziesmu svētkiem saistītām kultūras nodarbībām. Dziesmu svētku un kultūras dienu neatņemama daļa ir arī rakstnieku rīti, tautas deju uzvedumi, mākslas izstādes, teātra izrādes, instrumentālie un garīgie koncerti, tirdziņi, vēlāk arī rokmūzikas koncerti. Neizpaliek vecu draugu satikšana – un, protams, tādas „nacionālas” nodarbības kā iemešana, „tusiņi” un „čupošanās” – tiem visiem loma tautas kopības uzturēšanā un jaunatnes piesaistīšanā.

No Latvijā dzimušajiem stāstītājiem īpaši pieminami Mārtiņš Štauers un Andrejs Jansons, kuri cita starpā iedibināja *jaunatnes* dziesmu svētkus Kanādā un ASV (1975-1987) un jaunās paaudzes latviešu komponistu, diriģentu un mūziķu iesaistīšanu mūsu kultūras pasākumos. Jansons arī popularizēja kokļu ansambļus un uzsāka muzikālu skatuves uzvedumu komponēšanu un uzvešanu dziesmu svētkos (*Sprīdītis, Homo novus*). Uzzinām, ka Brigaderes *Sprīdīša* uzvešana Bostonas dziesmu svētkos (1978) bijusi strīdīga! (90). (Es dzīvoju Bostonā, bet to nemaz neapzinājos... Esot parādījušies „raksti, ka tā būtu Brigaderes izvarošana.” – !) Galu galā izrāde notika, un bija ļoti sekmīga. Ar

³ Tostarp: E. Silkalns („Čupošanās kopā”, *Laiks* 23.-29.V.2015.), V. Baumanis („Latviskuma virpulī”, *Latvija Amerikā* 30.V.2015.), R. Ekmanis („Dažos vārdos”, *JG282*).

Vilņa Baumaņa libretu un Arda Vinklera dekorācijām (no tālās Kalamazū).

Latvijā dzimušās bēgļu paaudzes stāsti sastāda pusi no krājuma. Tie ir vēsturiski interesanti, bet trimdā dzimušie stāstītāji vairāk atspoguļo savas mītnes zemes latviešu īpatnējos apstākļus un pieredzi, caur bērnu un jaunieša acīm. Laižoties pa vecuma kāpnēm lejup, lietas kļūst pakāpeniski dzīvīgākas un šim tālajos trīsdesmitajos gados dzimušajam lasītājam arvien intriģējošākas. Šajā grupā arī lielāks skaits Austrālijas latviešu.

Austrālijas latvieši ziemeļu puslodes trimdas aprītē ienāca ar deju un dziesmu ansambļa *Sauls josta* turneju Ziemeļamerikā (laikam 1978) un PBLA dziesmu svētkos Zviedrijas Gotlandes salā (1979). Austrālijā (un vienreiz Jaunzēlandē 1966) jau kopš 1951. gada starp Ziemassvētkiem un Jaungadu notiek gadskārtējās Kultūras dienas. Vairāki stāstītāji atceras ar kādām sajūtām gatavojušies un piedalījušies šajos notikumos. 1950. gadā dzimušais Jānis Čečiņš pastāsta, kā 1974. gadā īpaši pagarināts vilciens gājis no Sidnejas uz Melburnu, tālāk uz Adelaidi un pāri tuksnesim uz Pertu, kurā gandrīz puse pasažieru bijuši latvieši, un kā vasaras karstumā sliedes saliekušās: „Seši vilcieni tika sakabināti viens pie otra kopā, tie lēnām brauca un ieradās Pertā ar vienas dienas nokavēšanos” (112).

No 35 intervētajiem (viena intervija ir ar diviem kopā), 10 tagad dzīvo Latvijā. Viena ir Latvijas latviete dzimusi okupētājā Latvijā, viena bijusi trimdiniece dzimusi Latvijā (1927), pārējie astoņi dzimuši pēc kara ārpus Latvijas, trīs Austrālijā. Pats jaunākais ir ģitārists un tautas deju horeogrāfs Krišjānis Putniņš (dz. 1988, Adelaidē). Viņš starp citu mums atklāj kaut ko, kas vismaz mani zināmā mērā pārsteidza: „Tautas dejas Austrālijā ļoti atšķiras no tiem soļiem, kas tiek dejeti Latvijā. Amerikā ir drusku līdzīgāk Latvijai, tā kopiena ir arī tuvāk un vēsturiski daudz lielāka apmaiņa ir bijusi nekā ar Austrāliju. Austrālijā mums polka ļoti atšķiras, arī stāja. Teiksim, mums nav rokas uz gurniem, mums ir rokas jostā. Latvijā ir pieņemts uz gurniem. Latvijā vispār deju soļu nav daudz, salīdzinot ar to, kas mums ir Austrālijā – trīssolis, palēciens, lēnā polka, ātrā polka, lēnais trīssolis, lēnais palēciens. Tur bija visi, vēl galops un

galopa polka. Tie kombinētie soļi, tur tecinus, ar palēcieniem... [utt.]” (192-193) (Nez', ko teiktu Darvins!?).

2008. gada vasarā Krišjānis ar deju grupu *Jūrmalnieki* nonāk Latvijā: „Tas bija ļoti spēcīgs piedzīvojums. Es atceros, kā apraudājos pēc tās pirmās dejas. ... Tad es konkrēti nolēmu, ka viss – gribu dzīvot Latvijā.” Jauneklis pārceļas uz dzīvi (2009.l). Aizkustinoši. Cik mums *tādu* ir?!

Precīzas statistikas nav, bet II Pasaules kara latviešu bēgļu pēcnācēji, kas uzauguši pēc mūsu valsts neatkarības atjaunošanas, droši vien ir kāds pusmiljons. Cik no viņiem tagad dzīvo Latvijā? Varbūt pustūkstotis ... 0,1 procents? Nez', vai pat tik daudz. Tas savukārt atsauc prātā populārās dziesmas rindas – „Ja ikviens tik zemē sētu vienu graudu veselu, kas gan izskaitīt tad spētu...”⁴ Tad nu šeit ir Putniņu ģimenes zelta kviešu grauds Latvijai. Dziesmu svētku tradīcijas saglabāšana ir mūsu trimdas kulturālais zelta kviešu grauds.

Juris Šlesers

⁴ „Nevis slinkojot un pūstot”, čehu dzejnieks Fr. Čelakovský (1799-1852), atdzejojis J. Alunāns, komp. Jurjānu Andrejs.

VĒLREIZ PAR EVU, JG UN DZELZSGRIEZĒJIEM

Eva Eglāja-Kristsone. *Dzelzsgriežēji: Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīgā: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013. 340 lpp.

Iesākumā bija filoloģijas doktore Ausma Cimdiņa. Būdamā mācībspēks LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un balistikas nodaļas Latviešu literatūras vēstures un teorijas katedrā, viņa ieteica (1997) savai bakalaura studiju otrā kursa studentei, tolaik 19-gadīgai Evai, kā vienu no semestra darba tēmām dzejnieka Imanta Ziedoņa saskarsmi ar trimdas latviešu sabiedrību. Tas arī bija sākums tagad plaši pazīstamās grā-

matas *Dzelzsgriezēji* autore Evas Eglājas-Kristsones pētnieciskajam darbam par okupētās Latvijas un pēckara trimdas saskarsmi, par, atsaucoties uz dzejnieces Liānas Langas raksturojumu, *tik jūtīgu un mūsu sabiedrībā* [Latvijā] nepopulāru tēmu (*Latvju Teksti* 2014,6:40)¹.

Evas Eglājas-Kristsones sadarbība ar *JG* iesākās apmēram sešus gadus vēlāk, kad rakstu krājumā „kultūrai un brīvai domai” tiek iespiesta (kopā ar kultūras vēsturnieka Jāņa Krēslīņa pamatīgiem komentāriem) viņas pirmā publikācija „PSRS okupētās Latvijas literātiem veltīto sarīkojumu savdabība trimdas latviešu auditorijās – saistība ar sakaru komiteju” (*JG*235, 2003). Raksts veltīts LPSR Valsts drošības komitejas jeb čekas paspārnē nodibinātās (1964) *Komitejas kultūras sākariem ar tautiešiem ārzemēs*, īpaši ar gadu vēlāk izveidotās Literatūras sekcijas rīkotajiem ārzemju braucieniem atsevišķiem rakstniekiem – bez Ziedoņa (1977. gadā ASV un Kanādā) jau pirms tam Arvidam Grigulim (1972 ASV) un Jānim Peteram (1976 ASV). Tolaik šie braucieni trimdas laikrakstos un žurnālos izraisīja plašas pārrunas, īpaši asas no „pretsakarnieku” puses. Toties Evas Eglājas-Kristsones *JG* publicētais pētījums 12 gadus pēc neatkarības atjaunošanas, lai arī kultūras cilvēku saietos pārrunāts, trimdā palikušajās trīs avīzēs – *Laiks* (ASV), *Latvija Amerikā* (Kanādā) un *Brīvā Latvija* (Eiropā) – šis temats bija lielā mērā novecojis, kaut arī katra *JG* numura saturs tika lielos vilcienos atstāts. Turklāt Čikāgas literārā pulciņa dalībnieka Ivara [Antēna] lasītāju vēstulē teiktajam (*JG*240, 2005) joprojām bija daudz taisnības, īpaši attiecībā uz Ziemeļamerikas latviešu jeb *vecdīpīšu* sabiedrības zināmām aprindām: *No letiņiem šeit Čikāgā viens otrs tā kā būtu kārtīgs cilvēks, bet sāk vien runāt un tad izrādās – nelasa JG, jo tā esot bijusi vai pat vēl esot tāda rozā. Daudzi letiņi jau tā mazliet apmāti, politiski senili un pusakli. Vēl arvien kaut ko redz superkonservatīvajos republikāņos, priecājas par visvisādām nereālām galēji labā spārna izdarībām. Gan demogrāfisku, gan citu iemeslu dēļ šis poli-*

¹ Tā kā autore ietilpinājusi arī šo rindīņu rakstītāju „dzelzsgriezējos”, atļaušos minēt autobiogrāfisku piezīmi, proti, bēgļu no Polijas, slāvu literatūru speciāliste Viskonsinas Universitātē (University of Wisconsin), prof. Dr. Xenia Gasiorowska, vairāku grāmatu autore, pirms daudziem gadiem ieteica maģistra darbā (tēzē) rakstīt par Vili Lāci, pareizāk sakot, par Lāča savu neatkarības gados izdoto prozas darbu „ideoloģisku” pārveidošanu PSRS okupācijas gados.

Eva Eglāja-Kristsons

tiskās kategorijas bija jau savu laiku pārdzīvojušas. *Liberāļi* un *konservatīvie* jeb *kreisie* un *labējie* (trimdā *sakarnieki* un *pretsakarnieki*) radās Francijas revolūcijas laikā (1789), kad Nacionālajā asamblejā (*Assemblée Nationale*) revolucionāri sēdēja kreisajā, bet augstdzimušie – labajā pusē. Jāpiebilst, ka šādu sadalījumu bija grūti attiecināt uz Rietumeiropā patvērumu atradušo latviešu sabiedrību, jo ASV „kreisā” (Demokrātu) partija ir daudzkārt konservatīvāka par normālām eiropiskām „konservatīvo” partijām, īpaši Skandināvijas valstīs. Un Zviedrijā vislielāko aktivitāti cīņā par Baltijas valstu neatkarību izrādīja tieši „kreisie” – Vilnis Zaļkalns, Lilita Zaļkalne, Bruno Kalniņš, Emīls Ogrīņš, Jānis Gulbītis, Bruno Misiņš, Atis Lejiņš, Jānis Rītums u.c.

Pēc raksta par sakaru komitejas izdarībām, ar viena numura atstarpi, *JG* pirmpublicēja nākošo Eglājas-Kristsones pētījumu – „Dzejnieks Ojārs Vācietis trimdas publikācijās” (nr.237, 2004), kam nepilnus divus gadus vēlāk pievienojās „Rakstnieks Valentīns Pelēcis Aukstā kara ideoloģisko cīņu krustugunis”, kur iekļauta arī Jāņa Peniķa vēstule autorei par Pelēci (nr.245, 2006). Veselos 12 turpinājumos seko pētnieces *opus magnum* „Okupētās Latvijas un latviešu trimdas saskare un tās dinamika” (nr.254, 2008-265, 2011²), kas ir viņas mazliet saīsināta disertācija (promocijas darbs) doktora grāda iegūšanai. Tā kā attiecīgos Latvijas Universitātes sarakstos kādu laiku skaitījos „ārzemju vērtētājs”, biju sīkumos iepazīties ar Evas Eglājas-Kristsones pētījumu, uz kā savukārt lielā mērā balstās *Dzelzsgriezēji* – pirmais un līdz šim vienīgais augsta literatūrzinātniska līmeņa pētījums par „sašķelto” periodu 20. gs. otras puses latviešu kultūrvēsturē.

² Raksts pieejams vietnē www.jaunagaita.net gan maketa veidā, gan arī vietnes uzturētāja Jura Zagariņa no maketa atšķirīgi noformētajā arhīvā.

Balstoties uz plašu avotu bāzi, autore izvērtē un atklāj jaunas, patstāvīgas atziņas par kultūras sakariem Dzelzs priekš kara abās pusēs un to rezultātus Aukstā kara iznākumā. Pamatojoties uz nenoliedzamo faktu, ka Rietumu valdību un specdienestu stratēģija un taktika bija atbalstīt visāda veida kultūras sakarus ar mērķi liberalizēt Padomju Savienību, Eva Eglāja-Kristsons secina, ka tie trimdas literāti, kuri nevirijās no sakariem ar spalvas biedriem Maskavas impērijā iekļautajā Latvijā, faktiski darbojās saskaņā ar Rietumu Aukstā kara taktiku, kas ilgtermiņā izrādījās veiksmīga un tieši sekmēja padomju nomenklatūras revolūciju. Latvijas radošā inteliģence savukārt no trimdas inteliģences iegūto Rietumu informācijas telpu pielietoja pārbūves un atklātuma politikas apstākļos aizvadītā gadsimta 80. gadu otrā pusē, apbruņojot tautu Latvijā ar jaunu, nacionālu un demokrātisku ideoloģiju, saārdot padomju režīma ideoloģisko un politisko sistēmu. Pēc autores zinātniski pamatotās pārlicības *caurums Dzelzs priekškarā* iedarbojās pozitīvi uz visu virzienu un strāvu latviešiem. Latviešu kultūras darbinieku mērķis abās pusēs Dzelzs priekškarā, neatkarīgi no politiskajiem uzskatiem, bija saglabāt tautas nacionālo pastāvēšanu asimilācijas draudu apstākļos, *nodrošināt latviešu valodas un kultūras identitātes saglabāšanu* (271).

Dzirkstošā valodā uzrakstītie *Dzelzsgriezēji* jau drīz pēc parādīšanās dienas gaismā Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta apgādā (2014), turklāt pievilcīgā Kirila Kirasirova ārējā apdarē, kļūst par atklājumu jebkuram kultūras cilvēkam, Latvijā pat zināmā mērā par sensāciju.

Savas novitātes un arī augstā zinātniskā līmeņa dēļ uz *Dzelzsgriezējiem*, šaubu nav, atsauksies ar šo fenomenu saistītās problēmās ieinteresēti zinātnieki/zinātnieces. Īpaši atzīmējams ir autores izpētes bagātīgais, lielā mērā uz arhīvu dokumentiem balstītais materiāls par aptuveni 35 gadu ilgu periodu un, galvenais, viņas rūpīgi un vispusīgi veiktā analīze.

Ievadnodājam, kur definētas tādas vārdkopas kā „Dzelzs priekškarš”, „Aukstais karš” u.c., seko apraksts par latviešu literātu vidi Rietumos un padomju varas laikā Latvijā – no Atkušņa (1955-1964) līdz Atmodai (1987-1990) un visai intensīvajiem kultūras sakariem starp šiem posmiem. Divās nodaļās uz-

skatāmi un pamatīgi analizēta trimdas latviešu nostāja pret rakstniekiem un rakstniecību LPSR un Latvijas kultūras darbinieku atieksme pret latviešu eksilautoriem un viņu darbiem. Teksta pēdējo 100 lappušu nosaukums: „Cimos braucēji. Cilvēkstāsti” – ar visai asprātīgiem apakšvirsrakstiem, piemēram, „Amerikāniska izškata lamzaks. Olafs Stumbrs”, „Trimdas Žanna d’Arka. Velta Toma”, „Zirgošanās meistars. Gunars Saliņš”, „Gastrolētājs”. Arvīds Grigulis”, „Sveicinātājs. Māris Čaklais” u.c. Sējuma vērtību palielina lietotās literatūras saraksts, personu rādītājs un Laines Kristbergas labā angļu valodā pārtulkotais grāmatas satura kopavilkums.

Zinātniskās izpētes līmenī „sašķeltās” rakstniecības aplūkojums ir aktuāls, oriģināls un patstāvīgs. Priekšzīmīgi atrisināta ir materiālu sakārtošanas un klasificēšanas problēma. Bez rūpīgi izskatītajiem un izmantotajiem arhīvu materiāliem, autore ir iedziļinājusies gandrīz visā, ko par šo jautājumu publicējuši latviešu autori gan Latvijā, gan arī ārpus tās, un viņu uzskatu un spriedumu fragmenti veiksmīgi salikti vienā veselumā. Izmantotas arī intervijas un avoti angļu un krievu valodā. Profesionāla ir autores virzība no atsevišķiem faktiem un parādībām uz apkopojošiem secinājumiem, teorētiskiem spriedumiem un analizējošiem salīdzinājumiem.

Nobeigumā *Kudos* arī Latvijas Universitātes *Literatūras, folkloras un mākslas institūtam* (skat. <www.lfmi.lu.lv>.), kura jaunie un arī vairs ne tik jaunie zinātnieki sevi ir pierādījuši ar augstvērtīgām un paliekošām publikācijām!

Rolfs Ekmanis

R.E. piezīme

No LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta izdevuma *Letonica* (2015, 30) pārpublicētais teksts, grafiski gan mazliet atšķirīgs (piem., pēdiņu vietā slīpraksts), radies pēc rakstu krājuma redaktora Paula Deijas aicinājuma izteikt šo rindiņu rakstītāja viedokli par Evas Eglājas-Kristsones *Dzelzsgriezējiem*, kurus mūsu lappusēs viedi aplūkojis redkolēģijas loceklis Juris Šlesers pērngada ziemas numurā (*JG279*). Labprāt ieklausīsimies mūsu lasītāju domās par grāmatu un par Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontaktiem.

VĒL NEDAUDZ PAR OKSANENU

Sofija Oksanena (Sofi Oksanen, 1977) ir somu rakstniece, kuras grāmatas tulkojas 30 valodās, saņēmusi daudzas literārās balvas, to skaitā Ziemeļu Padomes balvu literatūrā, *Finnlandia* balvu u.c., vairākkārt viesojusies Latvijā. Rakstnieces māte ir igauņiete. Ar trešo grāmatu *Kun kyyhkyset katosivat* (2012 – *Kad pazuda dūjas*, 2015; angļu valodā *When the Doves Disappeared*, 2015) – viņa ir iekļuvusi laikraksta *The Telegraph* vienpadsmit šogad „noteikti izlasāmo” (*must read*) autoru sarakstā. Ievēriību guvuši arī romāni *Stalinin lehmät* (2003 – latviešu tulk. *Staļina govīs*, 2013) un *Puhdistus* (2008 – tulk. *Attīrīšanās*, 2011).

Šogad Toronto konferencē (*Toronto Conference on Repressions and Human Rights*), kas bija veltīta baltiešu deportācijām 1949. gada 25. martā, Oksanena, cita vidū, min Somijas „finlandizācijas laiku”: *Viss, kam bija kāds sakars ar to, kas īstenībā bija noticis Igaunijā, piedēvēja privāto atmiņu sfērai, nevis kopējai publiskai atmiņai. Tā bija mutvārdu vēsture, par ko runāja tikai ar uzticamiem cilvēkiem. Par to nerakstīja... Par Igauniju skolā runāja tikai sakarā ar somugru valodām... Tie, kas izteica nepareizus uzskatus riskēja zaudēt iebraukšanas atļauju Padomju Savienībā, kur vēl joprojām dzīvoja mūsu radi... Kopš mans tēvs brauca strādāt Padomju Savienībā un māte tulkoja dokumentus tirdzniecībai ar Padomju Savienību, arī darbs bija pastāvīgi apdraudēts. Somijā darba iespējas iebraucējiem bija ļoti ierobežotas – izņemot tiem, kas iebrauca no Padomju Savienības un sadarbojās ar KGB. Baltijas valstu neatkarības atgūšanai tūdaļ sekoja (un joprojām turpinās) dekolonizācijas process, citējot rakstnieci: *okupācijas armijas izvākšanās, privātīpašumu atdošana neatkarības perioda īpašniekiem, zemes reformas... Tika pierakstīti mutvārdu atmiņā uzkrātie stāsti. Deportētos rehabilitēja. Vāca grāmatas, lai tauta atgūtu atmiņu, ko okupācijas vara bija iznīcinājusi... padomju laika liekvārdību aizstāja ar vārdiem „okupācija”, „okupācijas armija”, „represijas”, „deportācijas”.**

Oksanenas grāmatu latviešu lasītājiem aprakstītie notikumi Igaunijā ir analogi okupāciju laikiem pašu zemē. Romāna *Attīrīšanās* darbība norisinās galvenokārt Rietumigaunijas laukos laka posmā no 1936. līdz 1992. gadam. Pēc II Pasaules kara, padomju varai atgriežoties Igaunijā, iestājas neziņas, melu un baiļu periods. Vienkāršojot romāna sarežģīto uzbūvi, divas māsas, Ingela un Alīde iemīlas igauņu patriotiski noskaņotajā zemniekā Hansā. Ingela un Hanss apprecas, kļūst par meitas Lindas vecākiem. Bet Alīdes mīlestība pret Hansu nezūd arī pēc viņas laulībām ar Martinu Trū. Viņiem piedzimst meita Talvi. Ap šīm personām, viņu izjūtu niansētu aprakstu un padomju laika dzīves atainojumiem veidojas viens no stāstījuma pavedieniem, kamēr otrs ir galvenokārt par Zāru no Vladivostokas, kura 1992. gadā, *kā lietū samircis vistoklis ar cilvēka apveidiem*, atrasta guļot Alīdes pagalmā. *Taču meitenes igauņu valodā bija kāds cits tonis, kaut kas vecāks, kožu saēsts un sadzeltējis* (16. lpp.), konstatē Alīde. Trešo stāstu veido lietišķi padomju varas stingri slepeni *Eks nr. 2* (1946-1951) ziņojumi.

Zāra un Alīde diezgan drīz konstatē savu radniecību izvarošanas rezultātā. Alīde, viena no sievietēm, kas pabijušas pagastnama pagrabā..., tāpat kā citi, gribēja izdzīvot. Arī Zāra atkārtoti pastāv uz to, ka aizbēgusi no sava vīra Pašas, īstenībā brutāla sutenera Berlīnē. Seksa tirdzniecībā izmantotām verdzenēm ir maza cerība sagaidīt patvērumu vai palīdzību.

Arī Hansam, cīnītājam par brīvu Igauniju, ir iemesls attīrīties. Viņš mežā pie savas slēptuves nogalina nesakarīgo Konstantīnu Trū, Alīdes vīra Martina brāli, kurš atgriezies atpakaļ Igaunijā no Ņujorkas. Hansam nav laika iedziļināties apstākļos. Konstantīns tiek nožņaugts, jo viņš ir redzējis Hansu, kurš oficiāli skaitās miris. Galvenais ir izdzīvot! Bet paliek rakstītais vārds, vēstules Konstantīna kabatās, ko Hans noglabā kopā ar savu burtiņu zem slēptuves dēļiem.

Lai arī kā daži vecāki mēģina bērnus audzināt par valstij lojāliem pilsoņiem, tas ne vienmēr izdodas. Piemēram, Martina meita Talvi jau kopš pusaudzes gadiem raujas tikai uz Rietumiem, apprec ārzemju vīru, dzīvo Somijā un paretam apciemo māti Alīdi Igaunijā. Līdz ar padomju varas sabrukšanu, mainās arī ikdienas cilvēku attiecības, bet meli tur-

pinās. Vai varbūt tās ir tikai sabiedrībā pieņemtas pieklājības formas?

Romāna *Kad pazuda dūjas* darbība risinās Igaunijā II Pasaules kara gados un arī 20. gs. 60. gados. Grafiskajā iekārtojumā nodalās iezīmētas ar to laiku pastmarkām. Visu padomju laiku uz tām redzami krievu burti, pirms tam (1941) – nacistu kāškrusts ar uzrakstu ESTLAND/EESTI, bet pēcāk (1943) – tikai Hitlera ģimete un DEUTSCHES REICH.

Krustojas divi stāsta pavedieni. Viena centrā ir divi brālēni – spēcīgais brīvības cīnītājs, zemnieka dēls Rolands Simsons, un Tartu studējušais fiziski vājais Edgars. Abi savā laikā ir bijuši somu armijas treniņos. Juku gados Rolands iegādājas burtnīcu, lai dokumentētu boļševiku nodarīto postu, bet dara to uzmanīgi, nelieto cilvēku vārdus. Bezmugurkaulainais Edgars maina uzvārdus – vācu laikā *Eggert Fürst*, bet *Edgar Parts* padomju laikā, kad viņš pūlas atšifrēt Rolanda piezīmes savai topošajai grāmatai par nacistu briesmu darbiem, ironiskā kārtā arī par tādējiem, kam pats, kaut arī ne to īstenotājs, bijis aculiecinieks. Viņš pauž oficiālo viedokli par igauņu nacionālistiem, kas bijuši tikpat ļauni kā nacisti un uz „imperālistu rietumiem” aizbēgušie igauņi, visi spiegi un atreibības plānotāji. Neraugoties uz to, viņš tiek izsūtīts.

Otrs pavediens ir Edgara laulības ar biklo Judīti, kura drīz vien atskārst, ka vīrs ir homoseksuālis – vārds, kas romānā gan nav ne reizi lietots, jo par to nedrīkst runāt. Lasītājs uzzina, ka Judīte pirms tam piedzīvo mīlestību visā pilnībā ar vācieti Helmutu, SS hauptšturmfireru, kurš gan neiederas savā stereotipā, grib tikt laukā no Berlīnes. *Ko tu teiktu par dažām vistām, govī, vienkāršu dzīvi uz laukiem, kopā ar tevi?* (148), viņš jautā Judītei. Bet tādas vietas pasaulē nav.

Pēc atgriešanās no izsūtījuma Sibīrijā, Edgars atsāk kopdzīvi ar Judīti, kura arvien vairāk sabrūk, kamēr Edgars darbojas „karjeras” labad, raksta un sapņo par savas grāmatas panākumiem, bet tos negūst, jo nav kompartijas biedrs un ir bijušais izsūtītais. Tēli būvē savas dzīves, sagraudami citu dzīves.

Sīžetā iepītas daudzas vinjetes, kas raksturo laiktelpu. Pašnāvība ir kauns un grēks – tās īstenotājus apglabā ārpus kapsētas bez krusta. Lietuvu apbrīno, jo jaunajās rūpnīcās darbā pieņem lietuviešus, no kuriem pat jau-

ni cilvēki stājas partijā, cerēdami, ka tas paglābs viņu zemi. Kāds dzejnieks slavina režīmu, tai pašā laikā organizēdams pagrīdes darbību.

Uz jautājumu intervijā (Toronto), kāpēc kara beigās cilvēki Igaunijā cerējuši, ka angļi vai amerikāņi nepieļaus Baltijas valstu otrreizēju okupēšanu, Sofijas Oksanenas atbilde – pēc I Pasaules kara angļi ir atbalstījuši Igaunijas neatkarības iegūšanu. Oksanena ir ieguvusi plašu ievērību tieši tāpēc, ka tēlu pagātne un paražas ir būtiski saistītas ar vācu un krievu okupāciju atnestajām ciešanām.

Anita Liepiņa

Par Anitu Liepiņu skat. *JG282:21*. Sakarā ar jau publicētajām [*JG267(2011):80-82*] Mairas Asares un Ainas Siksnas recenzijām par Sofijas Oksanenas romānu *Attīrīšanās*, raksts ievietots saīsinātā.

PĒRCIET, ABONĒJIET, DĀVINIET, ATBALSTIET JAUNO GAITU!

Jaunā Gaita ir globāls vislatviešu bezpeļņas kultūras izdevums. Redaktori un darbinieki nesaņem algu, rakstu autori nesaņem honorārus. Arvien meklējam izpalīgus, atbalstu un, galvenais, lasītājus!

Abonēšanu un ziedošanu varat nokārtot ne tikai ASV/Kanādā šo zemju valūtās. Maksājumus varat kārtot arī pie *JG* pārstāvjiem Latvijā, Eirozonā un Austrālijā.

SKAT. MUGURVĀKA IEKŠPUSI!

Labvēļu pakāpes:

Bronzas:	līdz \$99 = €92
Sudraba:	no \$100 līdz \$499
Zelta:	no \$500 = €467

Labvēļu vārdi publicēti katrā *JG* numura pēdējā lapaspusē.

Rīgas tramvaji sveic Raiņa/Aspazijas 150-gadi.

Foto: Juris Žagariņš

JAUNĀS GAITAS LABVĒLĪ

Zīm. Agnese Matisona

*Vendīgs auga ozoliņš
Vendīgā kalniņā:
Vara saknes, zelta zari
Sudrabiņa lapiņām.*

LD 34 066, 12

Kopš 2010. g. līdz šim ziedojuši...

Z E L T A (no \$500 = €467)

Amerikas Latviešu apvienība
Voldemārs un Irēne Aveni
Sigurds Brīvkalns
Ingrīda un Nikolajs Bulmaņi
Rīta Drone
Šellija Ekmane
Andrievs Ezergailis
Rita Gāle
Andrejs & Ilona Kīse
Didzis Liepiņš
Guntis Liepiņš
Arturs Neparts
Andrejs Ozoliņš
Jānis Peniķis
Ilze Plaudis
Andris Priedītis
Kristīna Putenis
Māris Roze
Jautrīte Šaliņa
Ilgvars Šteins
Latviešu kultūras biedrība TILTS
Juris Ubāns
Kārlis Vasarājs
Latviešu Rakstnieku apvienība
ANONĪMI – 2

S U D R A B A (\$100 - \$499)

Anna un Sandors Abeni
Biruta Abuls
Pēteris Alunāns
Andrejs Baidiņš
Nikolajs Balabkins
Igoris-Ivars Balodis
Evarists Bērziņš
Wilma Teness un Uģis Bērziņš
Maija Bišmanis
Uldis Bluķis
Valda Bolis
Vilma Bolšteins
Ilze Bregzis
Jānis Brežinskis
Oļģerts Cakars
Laiļa un Pāvils Cakuli
Māra un Ojārs Celles
Vija Celmiņš
Juris Cilnis
Gundega Dāvidsone
Aina Dravnieks
Jānis Eglītis
Līga Gaide
Ligita Galdiņa
Lelde Gilman
Uldis Grava
Richards Grigors
Lolita Gulbis
Vija Ilziņa

Ingrīda Jākobsone
Dzintra Janavs
Laima Kalniņa
Tija Kārkle
Fred A. Keire
Gundars Keņiņš Kings
Dace Kežbers
Mirdza Krastiņa
Egils Kronlins
Kazimirs Laurs
Ieva Lerchs
Valda Lēvenšteina
Maruta Lietiņa-Ray
Aija Medenis
Modris Mednis
Melburnas Latviešu biedrība
Vija Moore
Lalita Muižniece
Sarma Muižniece Liepiņa
Guna Mundheim
Valters Nollendorfs
Ausma Matcate-Nonācs
Juris un Silvia Orles
Juris Petričeks
Jānis J. Pirktiņš
Gundars Pļavkalns
Guntis un Māra Plēsumi
Vilis M. Plinte
Vaiva Puķīte
Ieva Puris
Ausma Rabe
Jānis Rogainis
Helmi Rožankovska
Gerda Roze
Astra un Andris Rozes
Mārtiņš Saulespurēns
Alfreds R. Semeiks
Aina Siksa
Maija un Juris Šleseri
Ojārs un Zinta Sovers
Ilona un Raimonds Staprāni
Irina un Dailons Štauers
Rasma Stelps-Kiršteins
Zenta Stengels
Ruta Straumanis
Maksims Strunskis
Biruta Sūrmāne
Miķelis Svilāns
Tupešu Jānis
Lauma Upelnieks Katis
Dagmāra Vallena
Pāvils Vasariņš
Zigrīda Vidners
Aivars Vilemsons
Rasma Vītola
Vilis Vītols
Maruta Voitkus-Lukins

Irma Zālīte
Māra Zandberga
Modris un Gita Zandbergi
Girts Zēgners
Āija Zommers
Gunars Zvejnieks
ANONĪMI – 2

B R O N Z A S (līdz \$99 = €92)

Ivars Antēns
Ritvars Asbergs
Adolfs Avens
Vilnis Baumanis
Andrejs Brošs
Jānis Dimants
Lidija Dombrovska Larsena
Lauris Eglītis
Ligita Evans
Edīte Franklin
Dace Frišs
Marta Grinberga
Ilga Harrington
Silvija Jones
Liena Kaugara
Ojārs Krātiņš
Tija un Maigonis Krūmiņš
Indulis Lācis
Jānis Langins
Dagmāra Lejniece
Sarma Muižniece Liepiņa
George Liepiņš
Ieva Liepkaula
Modris Morozovs
Ilze Mueller
Agate Nesaule
Baiba Ozola
Andris un Māra Padegi
Lilija Pencis
Rita Podnieks
Dzidra Purmale
Ina Purviņa
Vītolds Rāčenis
Dzidra Razevska-Upāne
Austra Reine
Marga Reinholds
Jānis M. Riekstiņš
Silvija Rūtenberga
Guntā Semba
Ilze Šimane
Olga Taylor
Linda Treija
Leo Trinkuns
Aina Urdze
Eva Vidner
Māra Viksniņa
Astra Zemzars
Aija Zichmane

JAUNĀ GAITA

Redaktors:

Rolfs Ekmanis
50 Cedar Lane
Sedona, AZ 86336-5011 USA
rekmanis@gmail.com

Palīgredaktore:

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com
Sarma Muižniece Liepiņa
sarmaliepins@verizon.net

Redakcijas kolēģija:

Voldemārs Avens, Māris Brancis,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Maija Meirāne,
Juris Silenieks, Juris Šlesers, Lilita Zaļkalne

Konsultanti:

Ingrīda Bulmane, Līga Gaide,
Tija Kārkle, Uldis Matīss, Andris Priedītis

Izdevējs un maketētājs:

Juris Žagariņš
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821 USA
juris.zagarins@gmail.com

Saimniecības vadītāja:

Tija Kārkle
616 Wiggins Road
St. Paul, MN 55119, USA
tijalaura@comcast.net

JG mājas lapa: <<http://jaunagaita.net>>

Ar autora vārdu, segvārdu vai iniciāļiem parakstītajos rakstos izteiktie uzskati ne vienmēr atbilst redakcijas viedoklim.

Atzīdama demokrātiskās valstīs valdošos preses brīvības principus, *Jaunā Gaita* sekmē dažādu uzskatu publicēšanu.

Pārpublicējot šeit ievietotos materiālus un tekstus, atsaukšanās uz *JG* ir obligāta.

Adrešu maiņas un pastā vai spiestuvē bojātus eksemplārus lūdzam pieteikt Jurim Žagariņam.

PĒRCIET! DĀVINIET! ATBALSTIET!

Atsevišķa *JG* numura cena: USD 10 = EUR 9 = CAD 13 (sākot ar nr. 264)

Rīgā Jāņa Rozes veikalos, NicePlace Mansarda un LOM krietni lētāk. Bibliotēkās – par brīvu!

JAUNĀS GAITAS ABONĒŠANA:

Visās valstīs vienādi, atbilstoši pastāvošajam valūtas kursam:

1 gadam: USD 39 EUR 36 CAD 52

2 gadiem: USD 76 EUR 71 CAD 101

Čeku sūtiet saimniecei Tijai Kārklei, uz čeka uzrakstiet *Jauna Gaita, Inc.*

Ziedojumi no ASV nodokļiem atskaitāmi!

MAKSĀJUMUS UN ZIEDOJUMUS VARAT ARĪ NOKĀRTOT JG MĀJAS LAPĀ <<http://jaunagaita.net>> nospiežot pogu:

JAUNO GAITU VARAT ARĪ PASŪTĪT NO MŪSU PĀRSTĀVJIEM CITĀS VALSTĪS:

LATVIJĀ (maksājumi euro valūtā)

Māris Brancis
O. Kalpaka iela 28
Jelgava, LV-3001
e-pasts: <maris.brancis@inbox.lv>
Bankas konts: Swedbank LV28HABA000130A213871
Personas kods - 210147-10007

Cituro EIROZONĀ (maksājumi euro valūtā)

Lilita Zaļkalne
Himlabacken 10, Solna, S-170 78, Sweden
e-pasts: <lilita.zalkalns@tele2.se>
Bankas konts: Nosaukums „Ad Notam“
BIC code - NDEASESS
IBAN number - SE32 9500 0099 6018 0766 9708

Īpaši ZVIEDRIJĀ:

Pasta tekošais rēķins: Nosaukums „Ad Notam“
Postgiro konto nr 76 69 70-8

AUSTRĀLIJĀ (maksājumi Austrālijas valūtā)

Imants Līcis
Sidnejas latviešu biedrības grāmatnīca „Rīga“
P.O. Box 457
Strathfield, NSW 2135
Tel.: 02 9744 8500; Mob.: 0405 013 575
e-pasts: <slb_riga@bigpond.com>

LITERATURE, LITERARY COMMENTARY

We continue our year-long celebration of the sesquicentennial jubilee of poets/playwrights Rainis and Aspazija. The frontispiece features Rainis' 1906 poem "Ezers" (The Lake). Contemporary poet/translator **Leons Briedis** follows with an essay on Rainis' place in the culture of Europe. **Pauls Raudseps**, a leading contemporary journalist and commentator, reflects on Rainis' dream – and eventual failure – to become a political leader in the newborn state of Latvia after World War I. Poet/artist **Sarma Muižniece Liepiņa** winds up her three-part account of a celebratory gathering in Marfa, a small town in the West Texas desert.

The story of "Brunhilda's Ride to Hell" is rendered from an Old Icelandic epic poem (*Edda*) into the Latvian language by **Uldis Bērziņš**.

The current fragment from **Ainārs Zelčs'** novel of historic fiction *Abrene 2002* imagines industry thriving in the easternmost region of Latvia as if World War II had never happened.

Benita Veisberga, a prose stylist and contributor to this magazine since its inception 60 years ago, shares intimate observations and reflections on topics ranging from the trials of housekeeping to the frightening world events of the present time.

Valters Nollendorfs dedicates his poem "Solveigai" (For Solveiga) to his academic colleague Solveiga Miežīte (1937-2015).

Rudīte Mazūre Godfrey, a graphic artist and art educator, offers a sample of her poetry.

VISUAL ART AND MUSIC

Pēteris Korsaks, historian and practitioner of the art of photography, gives an illustrated account of the life of photographer **Eduards Zariņš** (1875-1954).

Our Associate Editor **Linda Treija** provides an introduction to the art of **Lauris Milbrets**. Samples of his paintings are reproduced on pages 15, 34, and 45, as well as the cover of this issue.

Laima Martinska describes a Latvian diaspora event – a song and dance festival in San Jose, California, last fall.

Dace Aperāne, an accomplished composer, conductor, and musicologist, describes the genesis of the critically acclaimed 24 hour "marathon" of contemporary Latvian music she organized for New York City's radio station WQXR. The program was broadcast twice last fall.

HISTORY AND ACTUALITIES

Independent journalist **Sanita Upleja** suggests that historically the foremost Latvian writers, e.g., Rainis, Aspazija, Skalbe, had also been socially/politically responsible in their works. The essayist is critical of those present day belletrists/artists who argue exclusively for the doctrine of *l'art pour l'art* or *art for art's sake*.

Poet/translator **Jānis Elsbergs** and political commentator **Franks Gordons** separately confront language evolution and/or degeneration in their respective comments on present day Latvian language norms.

The current installment of **Sandis Laime's** treatise on the history of witchcraft in North-eastern Latvia reveals that wolves and thunder were witches' agents.

In our History section, **Ritvars Jansons** continues his treatise on the Soviet security apparatus in Latvia, including its evolution and its role in neutralizing resistance movements in the 1940's and 1950's.

The section "Dažos vārdos" (In a Few Words) offers broad perspective on cultural and sociopolitical current events in Latvia, Russia and Eastern Europe.

BOOKS REVIEWED

Latvijas bāreņi, kuri pazaudēja savu dzimteni (Latvia's Orphans Who Lost Their Homeland), a collection of documents edited by historian **Jānis Riekstiņš** (reviewed by Juris Šlesers).

●●● **Marianna Auliciema et al.** – ed. *Dziesma. Svētki. Dzīve. / Stāsti par latviešu dziesmu svētkiem ārzemēs* (Stories about Latvian Song Festivals Abroad) (Juris Šlesers). ●●●

Eva Eglāja-Kristšone. *Dzelzsgriezēji: Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti* (Iron Cutters: Cultural Contacts between Soviet Latvian and Latvian Exile Writers) (Rolfs Ekmanis). ●●● **Anita Liepiņa** comments on the work of Finnish writer Sofi Oksanen as it pertains to the Baltic experience under the Soviets.